

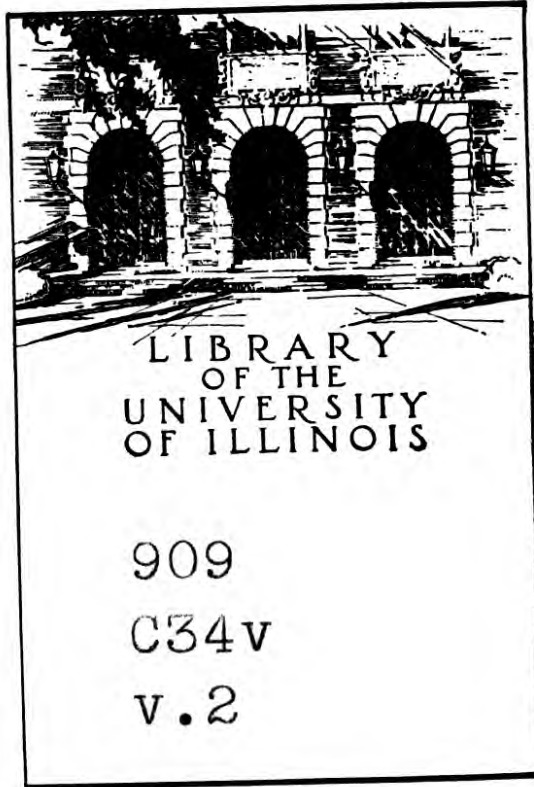
909
C34v
v.2

МИСИФ ЧАЙКІВСЬКИЙ
**ВСЕСВІТНА
ІСТОРІЯ**

ТОМ II

КИЇВ – ЛАЙПЦІГ
УКРАЇНСЬКА НАКЛАДНЯ

ВСЕСЬВІТНА ІСТОРІЯ.

Том II.
Середні віки.

Зладив :
Йосиф Чайківський.

**Галицька Накладня
Якова Ореншгайна в Коломиї.**

Printed in Germany

909
C 34 v
v. 2

Вступ.

de la vie

Що се середновічні часи? В 476. році паде західно-римська держава і з сею хвилею розпочинають ся середні віки. Однак упадок західної римської держави не є так важною подією, щоб з нею взяти розділ історії. Около 476. року стало ся багато важних фактів, які довели до цілковитої зміни політичного, суспільного та релігійного устрою Європи. 375. р. впадають до Європи Гуни і дають початок до великої вандрівки народів, в якій найбільшу участь беруть германські народи, що опускають громадно свою землю, ударяють на римські краї і на давних римських провінціях закладають десятки нових германських держав. Вправді майже всі новоповсталі германські держави пануть вже по короткім часі, але лишають по собі сліди, бо з мішанини германських народів і давних Римлян витворюють ся нові романські народи.

Традицію цісарської величи задержує з початку східно римська держава, звана инакше візантійскою або грецкою, яка є

одним з осередків культури і просвіти в середніх віках. Побіч Візантії повстають з часом два нові і могутійші центри. Одно німецько папске, на чолі якого стоять дві найважнійші особи в середніх віках : цїсар і папа і центр магометанський, який з Арабії заволодїв цілою полуднево-західною Азією, північною Африкою і Іспанією. Коли в старинних віках була цілковита одноцільність, а паном майже всіх знаних країв був Рим, то в середніх віках Європа розбиває ся на три головні центри, около яких групують ся помельші народи і держави.

В кількох віках по упадку західної римської держави витворюють ся нові народи, а часи в яких вони повстають, та часи борб поміж головними центрами, головню борби християнства з магометанством, се часи середніх віків, що тривають від 476. р. до відкриття Америки 1492. р.

Поділ історії середніх віків. Історію середніх віків ділимо на чотири часті :

I. Часи вандрівки народів, в яких творять ся і падають численні держави, германські народи приймають хрест, а на сході проголошує Магомет свою релігію.

II. Часи від панованя Кароля Великого 768. до першого хрестоносного походу 1095. ; є се часи повстаня нових порядків на

заході і витвореня ся осібногo лицарскогo стану.

III. Часи хрестоносних походів 1095.— 1270. часи борби християн з магометанами і борби цісарства з папством.

IV. Часи упадку середновічних порядків: 1270. 1492.

Перша часть.

Часи вандрівки народів.

§ 1.

Старинні Германи, їх політичний устрій, обичаї і релігія.

Політичний устрій Герман: Найдавніші вже дещо точніші відомости про Герман (назва Німці Deutsch повстала пізнійше), маємо від римського писателя Тацита, котрий описав край, звичаї і релігію старинних Герман.

Германи, як всі народи індоевропейського походження, прибули з Азії і осіли помежи Реном а Лабою, звідки виперли мешкаючих там Кельтів, (що Кельти мешкали дійсно в давній Німеччині, доказом є багато знімчених кельтійських назв рік, гір).

Германи ніколи не творили одноцільної держави, а були поділені на племена (до 50) і вже Римляни вчислювали понад 20 назв германських племен. Кожде племя творило зарозом осібну державу, якої територію

звали Германи Гау. Міст і сіл, в нашім значі-
ню в старинній Германії не було. Кождий
Германин мешкав в деревляній хаті, окру-
женій полями і долинами, які творили єго
власність. Мешканці одної області сходили
ся на віча, найрадше в горах, або сьвятих
гаях і звичайно підчас повні місяця. На збо-
рах рішали про мир або війну, вибирали но-
вих урядників і установлювали закони. Ко-
ролів вибирали лише сі племена, що вели
безнастанні борби, інші племена вибирали
лише на час війни з поміж себе вождів зва-
них герцог.

Домове житє Герман. Головним заня-
тем свобідного Германина була війна, вправи
оружием і лови. Взагалі Германи були дуже
войовничої вдачі, а свого оружия не відкла-
дали від себе ніколи, ба навіть помершому
вкладувано до гробу єго зброю: Як Германин
не вів війни, то займав ся польованєм на дикі
звіри, яких в тогдішних великих лісах Німеч-
чини було дуже багато. Землі сам не управ-
ляв, ані не займав ся годівлею твару, се
уважало ся за щось негідного Германина.
Працювати мали невільники і жінки, сво-
бідний Германин, в часі вільнім від війни, або
польованя, лежав на медвежій шкірі, слухав
пісень або оповідань, вправляв ся в робленю
оружием, пирував, або грав в кости. Гра

в кости і наклін до п'яньства, були найгіршими чертами вдачі Герман. Бувало часом, що розпалений в грі Германин, програвав в кости все своє майно, свою жінку, а навіть свою свободу і ставав невільником другого.

Головним предметом поживл'ня Герман було з'віряче мясо, молоко, сир і напиток, подібний до нинішного пива, роблений зі збіжа. Одїж була звичайно простою, у мушчин побільшій часті зі шкіри у женщин з полотна. Жінки були у Герман в великім поважаню, а не як у Римлян, де жінки були невільницями мужа. В загалі відзначали ся Германи вірністю, правостию і добротою.

Суспільний устрій Герман. Германи ділили ся на чотири верстви. 1. Нечисленна шляхта посідала просторі ґрунта. 2. Свобідні горожани: они мали тоті самі права що шляхта, а ріжнили ся від неї лише сим, що їх посілости були о много менші. 3. Визволенці, що мали личну свободу, могли носити оружє, али не посідали земских дібр. 4. Невільники, котрих судьба була о много ліпшою як римских. Они занимали ся управою рілі, і творили рід нинішної служби.

Релігія. Релігія давних Герман була простою і подібною до інших поганьских релігій. Всі знатнійші явища природи, сонце, місяць, з'візди, громи, блискавки були пред-

метами їх почитування.. Своїм богам не будували сьвятинь, але почитували їх в сьвятих гаях під старими деревами, де приносили їм кроваві жертви часто навіть людські з невільників. Найважнішим богом Герман був Водан. Єго окружали служниці звані Валькіріями, котрі впроваджували померших лицарів до блаженного місця Вальгалі, де могли перебувати лише ті, котрі померли на війні, або довершили за життя багато воєнних діл. Крім Водана почитали Німці єще інших богів як Донара бога громів і бурі, бога сонця, Фрею богиню краси і любови, та много інших поменьших богів. Побіч великих богів uznавали Германи меньших божків, як великанів, карликів, ельфів і ин. Свою судьбу старалися Германи пізнати з лету птиць, іржання коня, та віщованя.

Борби Герман з Римлянами. Перший раз зійшлися Римляни з Германами єще 113 р. перед Хр. коли то Цимбри та Тевтони ударили на Римлян. Пізнійше воював з Германами Цезар і цісар Октавіян, за котрого в 9. р. по Хр. вожд Херусків Арміній (званий инакше Герман) розбив римского вожда Вара в Тевтобурскім лісі. Від сего часу Римляни перестали думати про підбите Германії, а мир трівав аж до 162.р. коли то поміж Римлянами а Германами прийшло до війни званої

Маркоманською. Германи назирають на границі римської держави на цілій лінії Рену і Дунаю. Послідній римський цїсар з золотого віку, М`арк Аврелій, боров ся з Германами щасливо, але єго нездарний син Комод, окупив мир лише в сей спосіб, що поселив багато германських племен на римській території, які за се, що одержали ґрунта, мали боронити границь римської держави перед наїздом нових германських орд. В сей спосіб стало ся, що Германи стають проти Герман. Германи осївші на римській території, боронять границь римської держави перед човими наїздиками, що старають ся переломити оборонну римську лінію і осїсти на римських ґрунтах.

Серед сих борб в третім віці заходять у Герман дві важні зміни. 1. Починають творити ся союзи Герман, з яких найважнійші є союз Франків над долїшним Реном, Алеман над середучим Реном, Сасів межи Реном а Лабою, а на сходї великий союз Готів, з якими лучать ся Вандали; Аляни і інші. 2. Германські племена перестають правити ся давним демократичним ладом, майже всі вибирають королїв які з причини вічних воєн зискують чимраз більше на значіню і силї.

§. 2.

Велика вандрівка народів.

Гуни. В середній Азії мешкало дике племя, монгольського походження, Гуни. 375. р. впали они брамою народів (на північ від Каспійського озера) до Європи і викликали великий народний рух, званий в історії народними вандрівками.

Гуни були малого росту, широкі в плечах, очи мали малі, запалі, ніс приплюсканий. Лице було зогиджене, бо звичайно надтинано єго хлопцям, щоб пізнійше не мали заросту. Убранє їх складало ся з сорочки і кожуха. Одежи ніколи не перебирали, анї не скидали з себе, але носили так довго доки цілковито не здерла ся. Живили ся корінцями та счрим мясом, яке вкладали під сідло, щоб дещо змягло. Гуни були дуже добрими їздцями, на конях їли, ба навіть спали. Страшними були они своїми наглими і завзятими нападами.

Готи. 375. р. прибули Гуни до Європи з жінками і дїтьми, ударили на Алян, котр мешкали в нинішній полуднево-східній Росії, розбили їх і напали на Готів. Готи, германський нарід, не знати коли вивандрував з вітчини і поселив ся над обома берегами Дніпра

З часом Готи поділили ся на дві частини: Остроготів, що мешкали на схід від Дніпра і Візиготів на захід від Дніпра. Гуни напали на Остроготів 375. р. побили їх і разом з ними ладили ся до борби з Візиготами. Візиготи, щоб не дістати ся під панованє Гунів, опустили свої оселі і просили*) цісаря східно-римської держави Валенса, о позволенє поселити ся на правім березі Дуная. Цісар позволив на се під услівем, що Готи зложать оружїє і дадуть закладників. Але Візиготи підкупили римских урядників і перейшли Дунай з оружїєм в руках. Незадовго потім, обурені здривствами римских урядників, хопили за оружїє і виступили проти Валенса, побили єго під Адриянополем 378. і почали нищити цілий Балканський півостров. Дперва наслідникови Валенса, Теодозієви Великому, удало ся наклонити Візиготів до зложеня оружїя, за що дістали на поселенє землі по правім березі Дуною.

Алярїк. Супокій не тревав довго, бо король Візиготів Алярїк, виступає на ново проти Римлян і виправляє ся до Італїї. Перший

*) В депутациї, яка прийшла до цісаря Валенса просити о позволенє поселеня, знаходив ся єпископ Готів Ульфїяс, котрий перевів біблію на німецку мову. Де які частини сего лереводу задержали ся до наших часів і є найдавнїйшою памяткою німецкої мови.

напад Алярика на Рим відпер римський вожд Стіліхо 403. р. але для здержання Візиготів, мусів він прикликати на поміч римські легйони з над Рену, римска границя над Реном позістала безборонною, в наслідок чого різні німецькі народи, як Свеви, Бургунди, Франки впали до Галії. Коли-ж в кілька літ пізнійше римський цісар казав убити Стіліхона, наїздить Алярик на ново Рим 410. р. здобуває і видає на грабіж своїм жовнірам. З Риму хотів Алярик іти до Сицилії і Африки, але по дорозі умер. Єго похоронено в ріці Бузенто, а всіх невільників, що були заняті при похороні убито, щоб ніхто не знав де спочиває вожд Візиготів Алярик.

Наслідник Алярика Атаульф оженив ся з дочкою римского цісаря Гонорія і за позволенєм єго заняв полудневу Галію, з відки з часом розширили Візиготи своє панованє на цілу Іспанію.

Вандалі. Підчас борб з Аляриком перейшли Вандалі, нарід рівнож германський, на римску територію і під проводом Гейзериха прибули до північної Африки, де заложили державу Вандалів 429. р. В Африці побудували Вандалі велику фльоту, здобули на Римі Сицилію, Сардинію, Корсику, Балєари, Пітеузи і стали панами західної части середземного моря. 455. р. наїздять Вандалі Рим, здо-

бувають его і нищать 14. днів в так застрашаючий спосіб, що по них лишило ся до наших часів слово вандалізм, на означене дикого нищення старинних памяток штуки.

§. 3.

Атиля король Гунів.

Битва на каталявнійських полях. По-коривши Готів опустили Гуни краї над Чорним морем і поселили ся в нинішній Угорщині, але заперестали якийсь час нападати на сусідні народи, з причини незгод які панували серед них. Доперва коли на чолі Гунів став Атиля, званий „Божим бичем“, розпочали Гуни дальші свої напади.

Римский посол, що був у Гунів каже, що Атиля нічим не ріжнив ся від прочих Гунів і був так само бридким як і другі. Сам уживав при їдженю деревляного начиня, але гостям давав срібне та золоте. В своїм окруженю любив Атиля музику, сьпіви, жарти, але сам ніколи не сьміяв ся. Атиля вскорі покорив багато германських народів і розширив своє панованє від Волги аж по Рен і Альпи, а східно-римські цісарі мусіли єму платити данину. Атиля хотів заняти єще і західно-римску

державу, та старався о руку сестри цїсаря Валенса III. а у вінї жадав половини держави. Коли-ж цїсар відмовив єго бажаню, опускає Атиля свою столицю і виправляє ся на Галїю, щоб підбити, як він казав, своїх утікачів Візиготів і облягає місто Орлеан. Тогди мешканці Галїї Візиготи і Бургунди злучили ся з Римлянами під проводом Аецїя і вирушили на оборону Орлеанови. На відомість про се, відступив Атиля від Орлеану і звів з Аецїєм битву на каталявнїйских полях 451. Битва була незвичайно кривавою і випала для Атилї нещасливо, однак союзні війська понесли такі втрати, що Аецїй не відважив ся переслїдувати Атилї.

Похід Атилї до Італїї. Щоби зімстити ся на Римлянах за каталявнїйскї поля, виправляє ся Атиля в слїдуючих роках на Італїю. По хоробрїй оборонї піддає ся єму твердиня Аквілея*), почім Атиля здобуває північну Італїю, та іде на Рим. Рим оборонив від Атилї папа Лев Великий, котрий вийшов у сьвяточних ризах з процесїєю до Атилї і так заїмпонував дикому варварови, що Атиля згодив ся взяти окуп, відступити від облоги міста і вернути до своєї столицї. Незадовго по

*) Підчас того як Гуни нищили північну Італїю, багато люда утікало на поблизькі острови, де дали початок нинїшній Венецїї.

повороті помер Атиля єще в молодим віці, а по єго смерти держава Гунів скоро розлетіла ся і всі підбиті Атилею народи відзискали назад свою свободу. Поданє каже, що тіло Атилї зложено в золоту домовину, золоту в срібну, срібну в желїзну і так доперва похоронено короля, а місце гробу затаєно.

§ 4.

Держави в Італії з початком середних віків.

Держава Одоакра. 476.—493. З упадком держави Гунів відзискали свою независимість Остроготи, якими стали рядити королї з роду Амаля, котрі стали вскорі так грізними східно-римській державі, що цісар Лев I. зобовязав ся річно платити Остроготам 300 фунтів золота, щоби лишень не нападали на єго державу. Яко закладника взяв цісар на свій двір королївского сина Теодорика, котрий 11 літ перебував на цісарскім дворі, запізнав ся з всіма звичаями і обичаями Греків. Маючи 18. літ вернув Теодорик до своєї вітчини, де окликано єго королем.

Якраз тогди, вожд німецких війск (Герулів і Ругійців) в Італії, Одоакер скинув з пре-

стола послідного західно-римського цїсаря Ро-
муля Августуля, а на знак що західно-римске
цїсарство перестало істнувати, відослав всі
цїсарські відзнаки до Царгорода і сам приняв
титул короля Італії 476. р. Тогди звертає ся
Теодорик до візантійського цїсаря і просить
того-ж, позволити заняти Готам Італію. Ві-
зантійський цїсар згодив ся на се дуже радо,
бо позбував ся в сей спосіб немилого сусїда.

Держава Остроготів 493.—555. 488. р.
вирушає Теодорик (званий пізнійше Великим)
на чолї 200 000 Готів, з жінками і дїтьми до
Італії, побиває Одоакра і облягає єго в крі-
пости Равенні. По трилітній облозі піддав ся
Одоакер, а Теодорик пробив єго своїм мечем,
помимо сего, що обіцяв дарувати єму жите. По
здобутю Італії став Теодорик Великий паном
просторої держави, до якої належала Італія і по-
луднево західні країни нинїшної Австро-Угор-
ської монархії по Дунай. З підбитими мешкан-
цями Італії обходив ся Теодорик дуже лагід-
но і покликував їх навіть на своїх дорадни-
ків. За єго панованя одержала Італія супокій,
підчас якого підносить ся просьвіта і добро-
би краю. Сам Теодорик казав направляти
давні будови, та будував нові, передовсім у
своїй столицї Равенні. Однак помимо старань
Теодорика до цїлковитої згоди поміж Рим-
лянами а Готами не прийшло, бо Остроготи

як взагалі всі Германи були ариями, а Римляни католиками, що приводило до непорозумінь, ба навіть до проливу крові.

Теодорик Великий помер 526. р. По його смерті стала королевою його дочка Амалязунта. За її панованя розпочинають ся замішаня, які доводять до війни з Юстиніаном східно-римським цісарем.

Панованє Візантийців в Італії 555.— 568. З замішань, які повстали в державі Остроготів, скористав Юстиніан візантійський цісар і вислав свого вождя Белізара з війском до Італії. Белізар побив Остроготів, здобув Рим, але Остроготи повстали під проводом хороброго короля Тотилі і здобули на ново майже цілу Італію. Тоди Юстиніан підозріваючи Белізара о зраду, відкликав до мів, а вислав на його місце Нарза, котрий зломив послідний опір Готів у стіп Везувія і прилучив Італію до візантійської держави. Останки Остроготів вивандрували через Альпи; де про них і слух загинув.

Держава Лгонгобардів 568.—774. Лгонгобарди, германський нарід, мешкали спершу над Лабою, поселили ся відтак в нинішній Угорщині, де воювали з иншим германським народом Гепідами. Нарз воюючи з Готами дістав від Лгонгобардів поміч, коли-ж цісар Юстиніан усунув пізнійше Нарза від проводу

над війском, розгніваний вожд візав Лгонгобардів до наїзду на Італію. Лгонгобарди під проводом Альбоїна прибули до Італії, побили візантійські війська і заняли більшу часть Італії. Візантійцям полишили ся лише півостров Істрия, Венеция, Рим, Неаполь і полуднева Італія.

§ 5.

**Східно-римска держава за
цісаря Юстиніяна 527.-565.
і його наслідників.**

Юстиніан. 527.—565. Цісар Теодозий Великий поділив 385. р. римску державу на дві части і від сеї хвилі римска держава вже ніколи не злучила ся в одну цілість. Західно-римска держава упала вже в несповна сто літ по поділі 476. р. а східно-римска перестояла еще довгі віки і удержала ся аж до 1453. У східно-римській державі мали перевагу Греки, тому і єї називають часто грецкою, або від столиці Візантії, візантійскою.

Візантійске цісарство приходить до великого значіня за цісаря Юстиніяна, котрий постановив відновити давну римску державу.

Тому висилає він свого вождя Белізара 533. р. проти Вандалів, котрих Белізар побив, їх короля Гелімера взяв до неволі, а край Вандалів прилучив до грецької держави 534. р. По війні з Вандалами розпочав Юстиніян війну з Остроготами в Італії, а єго вожди Белізар і Нарз здобули Італію і прилучили до Грецької держави. Не так щасливим був Юстиніян в борбі з Перзами, від котрих мусів мир окупити золотом.

Не меншу славу як побідами придбав собі Юстиніян яко законодавець. На єго приказ учені правники списали всі давні закони звані *Corpus iuris civilis*, значить, збірник гожанських прав. Сі закони є до нині підставою цивільного права всіх народів.

Візантійська держава по Юстиніянї
Зараз по смерти Юстиніяна починає візантійська держава підупадати. За єго найблизших наслідників займають Льонгобарди Італію, пропадає Сирия, Палестина і Єгипет, які дістають ся в руки Арабів. Від півночи натискають на державу Болгари, а на сході Араби займають не лише найважнійші острови Егейского моря, але наїздять на сам Царгород, який удало ся Грекам оборонити лише при помочи грецького підводного огня, яким спалили арабску флоту.

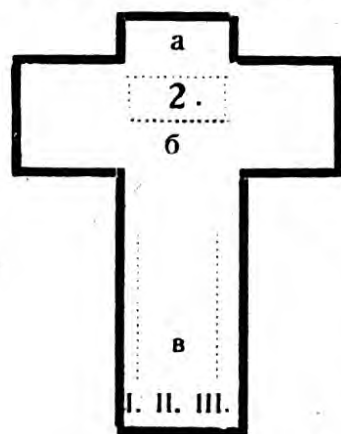
Рівночасно у внутрі держави ведуть ся

вічні політичні і релігійні борби. Часті революції доводять до численних змін на царському престолі. Грецький нарід позбавлений цілковито впливу на політику, кинув ся у вир релігійних спорів, з помежи яких найважливішим був спір о почитуванє образів т. зв. іконоборство. Цісар Лев Ісаврик казав (726. р.) знищили всі образи сьвятих, яким денеякі хотіли віддавати божі почести, чим викликав висше як столітну борбу, яку закінчив собор в Нікеї, де рішено, що образів не можна убожати, а лише почитати сьвятих, яких сі образи представляють.

Найдавніші християнські будови. Перші будови християн вяжуть ся тісно зі строгими переслідуваннями. Щоби бути безпечними перед ворогами, сходили ся християни в підземних печерах, званих катакомбами. Катакомби се підземні коритарі, по боках яких знаходили ся кімнати троякого рода. Найменші кімнати були призначені на гроби звичайних християн. Тіла померших вкладано в викуте заглибленє і замикано камяною плитою, на котрій рито імя і назвище помершого. Більші кімнати були призначені на гроби сьвященників та мучеників. Третього рода кімнати, більші простором, служили на сходини християн і на відправу християнських богослужень. Стіни сих кімнат украшувано малюнками, які

звичайно представляли Ісуса Христа несучого вівцю, сьв. Петра, або Мойсея ударяючого палицею о скалу, з якої випливала вода.

По медиоляньскім едикті, яким узнав цісар Константин Великий християнство державною релігією, християни розпочали будову церковий на взір римських будівель званих базиліками. Церква в стилі базиліки складала ся звичайно з трьох частий. 1) З часті повздовжної, яка виглядала як прямокутник і була поділена рядами стовпів на 3 або 5 частин званих навами ; 2) з часті поперечної і 3) випуклої абсиди, де були призначені місця для єпископів і сьвященників.

а — абсида
б — поперечна часть
в — повздовжня часть
I. II. III. — нави II. головна нава I. III. побічні
..... ряди стовпів
2. вівтар.

Поміж поперечною частию а абсидою (рідше помежи поперечною а повздовжною частию) знаходив ся вівтар. Над вівтарем взносив ся бальдахим, а над бальдахимом великий лук, (на стовпах) окрашений мозаїкою або звичайними малюнками.

За часів цїсаря Юстинїяна розвиває ся новий стиль, що носить назву візантійський. Головною прикметою сего стилю є квадратово будова, над якою вносить ся висока копула. В рогах квадрату ставлено чотири стовпи получені з собою великими луками, на яких спочивала копула. Се є головна річ в візантійським стилю, всі додатки до будови, як абсида, бічні нави, передсїнки грають вже підрядну ролю. Найкрасшою памяткою візантійського стилю є церков сьв. Софїї в Царгородї, побудована за Юстинїяна I. нині замінена вона на турецький мечет. Візантійський стиль прийняв ся сильно на Русі і в Московщині, де еще нині багато церковий буде ся в сим стилю.

§. 6.

Араби.

Арабія і Араби. В полуднево-західній Азії лежить великий (5 разів такий як Австро-Угорщина) півостров Арабія, окружений зі всіх сторін високими, мсцями до 3.000 м. доходячими горами. Середуча Арабія се височина, винесена до 1000 м. понад позем моря, позбавлена рік і води, є майже пусти-

нею, лише місцями покриває її зелена трава. Найбільше значінє в історії має західне побереже Арабії, де лежить країна Геджас зі сьвятими магометаньскими. містами Меккою і Медіною.

Арабію замешкували від давна народи семіцкого походження. Они занимали ся в часті рільництвом, в більшости торгвлюю і годівлею товару (славні арабські коні.) Поділені були Араби на численні племена, які рядили ся патрисярхально. Поодинокі племена жили з собою у вічній незгоді і провадили завзяті борби. Вірили вправді в одного бога, але їх релігійні понятя про сеґо бога були дуже неясні, побіч него вірили Араби в множество духів, сьвяте каміне, дерева а навіть ставили бовванів, яким віддавали божі почести.

Магомет. В тім то краю жив в VII. віці по Хр. Магомет (ур. около 570. умер 632.) творець магометаньскої віри. Ще дитиною відумерли єго родичі, тому ховав ся він у вуйка, багачого купця, з котрим часто їздив в дорогу, при чім бачив багачо країв і пізнав всілякі народи. Дорівши вступив в службу багачої вдови Хадіджи і провадив єї каравани в дадекі краї. По якімсь часі оженив ся з Хадіджою, прийшов в сей спосіб до великого маєтку, закинув торгвлюю і віддав ся лише релігійним роздумованям. В часі своїх

подорожий пізнав Магомет (хоть побіжно) релігію християнську і жидівську, але ані одна ані друга не прийшла єму до вподоби, проте постановив утворити нову релігію. Раз заснув він в печері недалеко Мекки і у сні мав ся єму явити ангел, який візвав єго до голошеня нової віри. Пізнійше оповідав Магомет, що нераз коли сидів самітно, злітав до него божий дух у виді голуба і шептав єму до уха нові правди віри.

Іслям. По довгих роздумованях виступив Магомет публично і став голосити нову науку, яка дуже скоро ширила ся поміж арабськими племенами, бо не жадала ніякої повздержливости, але давала повну свободу жадобам чоловіка Магомет учив: Є лише оден Бог Аллаг, а Магомет є єго найбільшим пророком. Мойсей і Христос після науки Магомета були також пророками, але не такими великими як він, бо лише єму об'явив Бог всі правди віри. Після науки Магомета мав кожний чоловік пять разів денно молити ся звернений лицем до Мекки, постити, давати милостиню, бодай раз в житю пійти на прощу до Мекки, не їсти свинячого мяса, не пи-ти вина і сьвяткувати п'ятницю, яка мала бу-ти сьвяточним днем. Ціла наука Магомета опирає ся на призначіню, він учив, що кож-дий чоловік має вже з гори назначену долю

чи не долю, житє і смерть, спасенє і прокляте. Найбільше щастє можна заслужити собі борбою за віру, за Магомета і вітчину, а кропля крови пролята за віру буде значити більше як два місяці посту.

Геджра. Науку Магомета названо іслям і списано єї в книзі що зве ся коран. Зразу приняло науку Магомета дуже мало людей, а навіть виступили проти Магомета арабські сьвященники. В Меці була чотирикутна сьвятиня звана Кааба. В одній стїні сеї сьвятинї був вмурований чорний камїнь, який мав упасати з неба і на нїм показували сьвященники слїди Авраамової стопи. Настоятелями сьвятинї Кааби були Корейшити Магометові племенники. Корейшити бояли ся, що нова наука позбавить їх великих доходів, які побірали від прочан, що приходили до сьвятинї, тому виступили проти Магомета і примусили єго до утечі з Мекки до Медини. Утеча Магомета з Мекки до Медини зве ся Геджра і від неї розпочинають магометани свою еру, беручи рік 622. після Християньскої ери за першої. В Мединї число приклонників Магомета зростало дуже скоро, так що вже в недовгїм часї станув Магомет на чолї численної дружини, вернув до Мекки, побив Корейшитів і не лише Меці накинув свою науку, але здобув цілу Арабію, в якій приневолив всїх

огнем і мечем до прийняття єго віри. Магомет хотів ширити свою віру і ноза границями Арабії, але несподівано заскочила єго смерть в Медині 632 р.

Наслідники Магомета носили назву халіфів і були так як Магомет найвисшими володарями і найвисшими єреями. За другого з ряду халіфа Омара підбили Араби перську державу, а візантійській державі видерли Сирию і Єгипет, де підчас заняття Александрії згоріла велика бібліотека. Араби виправляли ся і на сам Царгород, але Греки знищили їх флоту за помочию підводного огня і Араби відступили від міста.

Араби в Іспанії. Послідним з халіфів з родини Магомета був Алї. За єго панованя вибухла домова війна, серед якої прийшла до панованя родина Омаядів 661.-750. Омаяди, перенесли столицю держави до Дамаску, підбили ціле північне побереже Африки, перейшли гібральтарський пролив, увійшли до Іспанії, побідили Візиготів під Херес де ля Фронтера 714. і здобули цілу Іспанію. З відси пробували Араби розширити своє панованє на Галію, але побиті Каролем Мартелем залишили сей плян.

В році 750. вибухло проти Омаядів повстанє, на чолї котрого станув Абуль-Аббас. Цілу родину Омаядів вимордовано, лише од-

ному з них Абдер-Рагманови удало ся утечи до Іспанії, де дав початок новому осібному халіфатови Омаядів в Іспанії. Столицею нового халіфату була Кордова, де арабска наука дійшла до найбільшого розвою, найкраще розвинули ся ту медицина, математика, географія і астрономія. І в штуці полишили Араби багато памяток в Іспанії; до найкращих належать мошея в Кордові і палата Альгамбра. Арабска штука не була оригінальною, бо Араби приймали ріжні первні від всіх підбитих народів. Їх оригінальними первнями були мінарети, високі а стрункі вежочки і арабески. Магомет заборонив всім музулманам рисувати і малювати людей та звірята, тому богаті у фантазію Араби, ограничали ся в рисованю і мальованю ріжних простих і кривих ліній, які разом взяті давали вигляд пестрих килимів. Такі малюнки звали Араби арабесками).

З поміж Аббасидів, що володіли від 750.-1258. вславив ся найбільше Гарун аль-Рашид, рівночасник Кароля Великого, великий покровитель науки і штуки.

§ 7

Франконська держава.

Кльодвик 481.-511. Франки, германський нарід, мешкав підчас вандрівки народів над Реном і ділив ся на дві часті: франків надморських і франків салійських. Франки не творили одноцільної держави, але були поділені на численні племена, які получив разом король Кльодвик, що був наслідником казочного короля Меровея, від якого ціла династія Кльодвика носила назву Меровінгів. (481.-751.) Не перебираючи в средствах, зумів Кльодвик не лише зєднати під своїм скиптром всіх Франків, але постановив сполучити під своїм володінєм цілу нинішню Францію.

В середині Галії панував послідній римський намісник Сягрій, котрий по упадку західно-римської держави прийняв титул короля і володів самостійно. Проти него звертає ся Кльодвик, побиває его в битві під Соасон 486. і кладе кінець римському панованю.

Франки приймають християнство. В десять літ по битві під Соасон напав Кльодвик 496 р. на Алеман, що мешкали над горішнім Реном, побив їх а їх край прилучив до своєї держави. Підчас битви з Алеманами зробив Кльодвик обіт, що наколи удасть ся

єму побідити Алеман, то прийме Христову віру. Франки до сего часу були поганями і доперва по війні з Алеманами прийняв Кльодвик разом зі своєю дружиною хрест по католицькому обряду. Приняте християнства Франками є дуже важною подією, бо Франки були першим німецьким народом, що прийняв християнство по католицькому обрядови. Всі Німці приймали християнство в ариянській єреси, через що були всюда зненавидженими давною католицькою римскою людністю. Коли-ж Франки прийняли хрест в католицькім обряді, вся давна римска людність звернула ся до них і помагала їм у всіх борбах з іншими не католицькими народами. Тимто і поясняє ся великі і легкі побіди, яких довершив Кльодвик на своїх сусідах.

Хотяй Кльодвик прийняв хрест, то в душі позістав на дальше поганином, але де було єму потреба християнства для покриття своїх діл, там покористував ся ним дуже радо. І так під позором оборони католиків, переслідуваних Візиготами в полудневій Франції, ударяє на короля Візиготів Алярика II. побиває єго в битві під Поатіє (Poitiers) 507. і виперає Візиготів цілковито з полудневої Франції. Візиготам полишає ся від тепер лише піренейський півостров, де їх держава устояла ся єще до 711. р.

Наслідники Кльодвика. По смерті Кльодвика провадили єго сини дальші завоювання і розширили границі франконської держави, але незгода в королівській родині, довела до поділу держави. Історія пановання наслідників Кльодвика се сумний образ нелюдяности, жорстокости, віроломства і родинних борб серед яких держава Кльодвика ділить ся на части. Найбільше жорстокою і завзятою була борба поміж двома королевицями, Брунегільдою з Австразії і Фредегондою з Нейстриї. Остаточно держава Франків поділила ся на дві части, східну Австразію в якій переважав германський елемент і західну Нейстрию з перевагою романського елементу.

Кароль Мартель. Королі обидвох франконських держав не мали жадного значіння, а були королями лише з імени. Цілу управу держали в своїх руках урядники, що мали давнійше лише нагляд над двірським господарством і завідували королівським двором. Тоті урядники звали ся Майордомами (Maior domus). Одним з таких майордомів був Пепін Молодший з Австразії, він побив майордома з Нейстриї і сполучив цілу франконську державу в своїх руках. Єго син Кароль Мартель, (Молот) управляв державою від 714.—741. р. і вславив ся побідою над Арабами, котрі здо-

бувши Іспанію впали до франконської держави. В кровавій битві помежи двома місцевостями Тур а Поатіє (Tours, Poitiers) 732. що тревала сім день, побив Кароль Мартель Арабів, чим став немов щитом Європи, перед музулманами. Через сю побіду одержав Карол Мартель таке значіне і повагу, що єго син Пепін Малий, міг вже усунути послідного з родини Меровінгів і оголосити ся королем Франків 751. р.

§ 8.

Церковні відносини з початком середних віків.

Папа Григорій Великий. Християнство від часу видання медиоляньского едикту розвивало ся дуже скоро. Богато до розширення християнства причинив ся цісар Теодозий Великий, котрий наказав визнавати поганську віру.

З розширенєм християнства розвиває ся також і церковна організація. На чолі громад стоять сьвященики, котрі підлягають єпископам, з котрих найбільше значіне зискують з часом єпископи Риму, Царгороду, Єрусалиму, Александрії і Антіохії, їх винесено

пізнійше до степеня патрiярхiв. Найбiльшого значiня зазнавали патрiярхи римскi, яких вже в четвертiм вiцi почато називати папами. Папи, як наслiдники св. Петра, приходять до чимраз бiльшого значiня, дiстають провiд на всiх синодах i рiшають всi церковнi спори. Значiнє пап росте головно вiд сеї хвилi, коли папа Лев Великий охоронив Рим перед наїздом Атилi. Вiд сего часу зростає не лiше духовна але i свiцка влада пап. По упадку захiдно-римскої держави були папи дiйсними провiдниками мiста Риму, i пізнійше коли Греки здобули Италiю i в Римi посадили цiсарского урядника, цiлий тягар оборони Риму перед Лiонгобардами спочивав в руках папи.

До найбiльшого значiня дiйшло папство за Григория Великого (590.—604.) Завдяки стараням сего папи покинули Вiзиготи i Лiонгобарди ариянiзм i получили ся з католицкою церквою. Григорий Великий причинив ся рiвнож до заведеня християнства в Англiї. В Англiї ширило ся християнство єще за римских часiв, однак пiдчас великих вандрiвок народiв цiлковито пiдупало. Доперва коли пала Григорий Великий вислав 597. р. до Англiї св. Августина з 40. Бенедиктинами, удало ся навернути на християнство цiлу Англiю. Протягом 60 лiт Англiя стала християнською i вiд

сеґо часу через цілі середновічні віки удержувала тісні зносини з Римом.

Сьвятий Боніфатий апостол Нїмеччини. Папа Григорий Великий думав також про наверненє Нїмеччини, однак дійсним апостолом Нїмеччини був Сьвятий Боніфатий. Вінфрид, прозваний пізнійше сьв. Боніфатієм, уродив ся в Англії, проповідував Христову науку помежи Фризами (в нинішних Нїдерляндах,) а відтак удав ся до Гесиї і Турингії, де в селї Гайсмарі був величезний дуб, посьвячений богови громів Тонарови. Коло сеґо дерева сходили ся погани і приносили жертви. Саме тогдї як поганьскї Нїмцї молили ся в сьвятїм гаю, прийшов до них Боніфатий. Сьвятий чоловік представляв їм, що се нерозумно почитати дерево, але Геси вправдї слухали краснорічивого місіонара, але не вірили єґо словам. Тогди приказав сьв. Боніфатий своїм товаришам зрубати дерево. Геси остовпіли і лячно дивили ся на сьвятотацке діло, они думали, що Тонар покарає зухвалих. Але дерево під ударами сокори затріщало і повалило ся, а громів не було. Доперва тепер удало ся сьв. Боніфатієви навернути поган на Христову віру. Своє діло продовжав сьвятий муж 30 літ, доки не поляг мученичею смертию. Єґо убили Фризи 735.

Значіне монастирів в середних віках.

Всюда, де лише навернув сьв. Боніфатий поган на Христову віру, закладав церкви і монастирі, з поміж яких найважнішим був монастир в Фулді.

Монастирське житє повстало на сході, передовсім в Єгипті і на Синайскім півострові, еще за часів великих переслїдувань християн. Богато християн ішло в пустиню, де творили рід родин, рід села, але не мешкали по хатах, лише по печерах. На Синайскім півострові існують такі печери до нині. Коли число поселенців в яким місци зросло, вибирали они з поміж себе чоловіка, котрий вів провід в молитвах, та рішав спори поміж пустинниками. Его звали попросту отцем (нинішній ігумен). З часом покидали пустинники печери, та будували спільні доми, але все так, що кождий з них мав осібну свою келїю. В сей спосіб повстали монастирі.

В західній Европі і Німеччині набрали монастирі доперва тогди більшого значіня, коли сьв. Бенедикт (жив він в Італії за часів пановаія Остроготів.) заложив монастир в Monte Cassino і надав монахам устави після яких мали жити. (Устави Бенедиктинів були строгі. Монахам не вільно було уживати до питя нічого крім води, їсти могли лише прості страви, мясо вільно було їсти лише хорим. Мо-

настир у Фулді був зложений на правах сьв. Бенедикта.) Монастирі, яких з часом повстало в Німеччині багато, відиграли в житю Німців велику ролю. Живучи в найбільшій простоті і побожности, Бенедиктини не лише віддавали ся Божій службі, але справляли пусті поля, закладали огороди, засївали збіжа, яких до тепер Німці не знали, займали ся ремєслами, в своїх тихих келїях гостили подорожних і убогих. Они займали ся також науками, та відписували релїгійні книги (друку тогди єще не знали, а всі книжки були писані) і твори старих грецких та римских писателїв. Рукописи приокрашували они малими малюнками (мінютурами) і красними початковими буквами (ініціялами.) Кождній монастир був проте не лише огнищем Христової віри, але і опікуном просьвіти серед наvernених народів.

Друга часть.

Часи від панованя Кароля Великого (768. р.) до першого хрестоносного походу. 1095.

§. 1.

Держава Франків під династиею Каролінгів.

Пепін Малий. Син і наслідник Кароля Мартеля не вдоволив ся титулом майор-дома, але хотів сам стати королем, тому усунув послідного короля з роду Меровінгів. Щоби мати правну підставу до панованя, скликав Пепін всіх франконьских вельмож і запитав їх, чи годять ся на се, щоби він був їх королем. Коли-ж Франки згодили ся на се, вислав Пепін послів до папи з запитанєм, „Хто має бути королем, чи сей що нічо не робить, лише носить королівский титул, чи сей, котрий править державою, а не має сего титулу?“ Коли-ж папа відповів, що сей повинен називати ся королем, котрий править державою, Пепіи приняв титул короля, а по-

слідного Меровінга Хільдерика III. осадив в монастири. В сей спосіб став Пепін основателем нової династії Каролінгів 751 р.

Початок папської держави. Від часу як Льонгобарди заняли північну Італію, настали тяжкі часи для Риму і пап. Льонгобарди обходилися з давніми мешканцями дуже жорстоко, відобрали їм їх поля і замінили в більшій частині в своїх невільників. Жорстокий Альбоїн умер неприродною смертю. Коли Льонгобарди перебували в Угорщині, провадили борби з другим німецьким народом Гепідами. Гепіди в борбі були побиті, Альбоїн убив їх короля і з черепа його голови казав зробити для себе чашу до пиття. Дочка убитого короля, Розамунда мусіла стати женою Альбоїна. Коли раз Альбоїн змусив свою жену, пити вино з чаші її батька, Розамунда зімстилася на Альбоїні і убила його.

Помимо смерті Альбоїна, Льонгобарди осіли в північній Італії, ба навіть почали розширяти своє панованє на середучу і полудневу Італію. В короткім часі лишилися при Візантійцях лише східні побережа середучої Італії, полуднева Італія, а на західних побережах лише Генуа і Рим. Коли-ж Льонгобарди протягнули свою руку по Рим, папи бачучи, що візантійські цїсарі не в силі оборонити Риму перед Льонгобардами, звернули

ся з просьбою о поміч до Пепіна Малого, короля Франків. Пепін, котрий одержав від папи почесний титул римського патриція, з яким був звязаний обовязок боронити католицьку віру і папу, виправляв ся два рази до Італії і не лише освободив Рим від нападів Льонгобардів, але відобрав їм часть Італійського побережа від горла Паду до Анкони з містом Равеною і надав сі краї папі 756. В сей спосіб став Пепін Малий основателем папської держави, яка устояла ся до 1870 р.

Кароль Великий 768.—814. і єго війна з Льонгобардами. Пепін полишив по собі двох синів Кароля і Карльмана, поміж котрих поділив свою державу. Карльман помер вже по кількох літах і Кароль званий Великим одержав цілу франконьску державу. Кароль жив в незгоді з Льонгобардским королем Дезидерієм, бо розвів ся з єго дочкою, яку відослав до Італії і оженив ся в друге. Коли-ж прибули до Дезидерія сини Карльмана, котрим Кароль не хотів дати части держави, король Льонгобардів станув по їх стороні і зажадав від папи, щоб коронував їх королями Франконії. Коли-ж папа відмовив сему жаданю, Дезидерій ударив на Рим. В обороні папи виступив Кароль, увійшов з війском до Італії, обляг Дезидерія в Павії, взяв до неволі, а себе казав в Медиолянї коронувати

железною Лангобардскою короною 774. Кароль полишив Лангобардам всі їх права і свободи, але коли лангобардські пани підняли повстанє, Кароль запровадив в північній Італії франконський устрій. Держава Лангобардів упала, по них лишили ся лише назва Ланбардска низина.

Війна Кароля з Саксонцями 772.—804.

Найдовшу понад 30 літ війну вів Кароль з Саксонцями, котрі замешкували краї де є нині провінції Прус Вестфалія і ГанOVER. Саксонці були тогди єще поганамн і часто нападали на держазу Франків. Щоби освободити ся перед їх нападами розпочав Кароль з ними борбу і хотів навернути Саксонців на християнство. Вже в першій поході покоров Кароль Саксонців, але коли лише виправив ся проти Лангобардів, повстали Саксонці під проводом Вітекінда, котрий підносив все нові повстаня, як лише Кароль опускав Саксонію. Дперва коли Кароль переселив цілі тисячі саксонських родин до інших країв, а в їх краю позакладав франконські оселі, зникла відпорність Сасів, сам Вітекінд, видячи що опір Каролеви є неможливим, прибув до Кароля і прийняв сьв. Хрест. Для скріплення Христової віри заложив Кароль в Саксонії всім епіскопств, які мали дбати про дальше ширенє християнства.

Війна з Баварією і Аварами. Баварія була вже від довгих літ під зверхністю Франконії, але послідний князь Баварії Тасільо хотів освободити ся з під зверхности Кароля. Він казав, що не хоче бути підданим сего, котрого батько був королівским слугою, (Батько Кароля Пепін був з початку майордомом) і получив ся, з диким народом, що мешкав в нинішній Угорщині, Аварами. Кароль впав до Баварії, побив князя, а Баварію замінив на франконьску провінцію.

Відтак звертає ся Кароль проти Авар. Нинішна Угорщина була з давен давна прибіжищем диких орд, з якими воювали вже римські цісарі. (Тряан). Ту перебували Гуни, а по них прибуло дике монгольске племя Авари. Авари так як Гуни прибули з Азії перейшли східну Европу і поселили ся в Угорщині, закладаючи поміж Дунаєм а Тисою свої укріплені табори звані перстенями. З відси нападали рікрічно на сусідні краї і грабили їх немилосердно, тому постановив Кароль їх цілковито знищити. В першій поході взяв участь сам Кароль і дійшов до ріки Раби, в другій поході син Кароля Пепін дійшов аж до Тиси, завоював і знищив цілковито землю Авар. Підчас борб з Аварами заложив Кароль Великий около 800 р. на сході своєї держави східну мархію Ost-mark, яка дала початок нинішній Австро-Угорській монархії.

Війни з Норманами і Слов'янами. Війни з норманським народом Данцями і зі Слов'янами вів Кароль лише в цілі забезпечення границь. Данців Кароль вправді побив, але не міг їх упокорити, за се війна зі Слов'янами була для Кароля щасливішою, і много слов'янських племен на східній границі держави Кароля від Балтицького аж до Адриатичного моря покорило ся Каролеви.

Війна з Арабами. В році 778. виправляє ся Кароль до Іспанії. Коли оден з Омаядів Абдер Рагман заложив новий халіфат в Кордові, намісник з Барцельони не хотів єму піддати ся і удав ся до Кароля з просьбою о поміч. Кароль вирушив до Іспанії, здобув майже цілий край межі Піренеями а Ебром, але не міг здобути міста Сарагоси. Підчас повороту напали Баски, нарід мешкаючий в горах північної Іспанії, на задню сторож Кароля в Ронсельваньскім провалі і знищили єї цілковито. В тій борбі згинув хоробрий вожд Кароля Ролянд. Пізнійше повстали численні подання про Ролянда. Оповідано, що Ролянд побачивши, що всі єго товариші полягли, не хотів допустити до сего, щоб єго меч цілий дістав ся в руки ворогів, тому ударив в мармурову скалу і хотів розбити, але меч не розбив ся, лише скала розпала ся на двоє. Тогди Ролянд затрубів так

сильно на своїм розі, що Кароль, який був вже віддалений вісім миль, почув его, вернув на поміч Роляндови, але вже не застав его живим. Дещо пізнійше вислав Кароль нові війська до Іспанії, які здобули країну по ріку Ебро, де Кароль утворив іспанську мархію.

В наслідок сих воєн утворив Кароль велику державу, яка розпростирає ся від Атлантичного океану і ріки Ебро на заход по Лабу, Салю і Рабу на сході, від моря Німецького і Балтийського на півночі по місто Беневент в полудневій Італії.

Кароль Великий римским цісарем 800 р. Кароль Великий опікував ся горячо католицькою церквою і боронив голови церкви, римського папу. Коли-ж в Римі вибухли заворушення і частина римської шляхти противна папі Львови III. прогнала его з Риму, вирушив Кароль з війском до Риму, де покарав винних. З вдячності за се папа Лев III. вложив Каролеви підчас Різдвяних свят на голову золоту цісарську корону. Через сю коронацію був Кароль Великий вивисшений понад всіх володарів Європи. Титул римського цісаря не дав вправді Каролеви більшої влади, але підніс високо его достоїнство. Від тепер наслідники Кароля Великого виправляють ся до Риму, де приймають з рук пап цісарську корону. Титул римського цісаря перейшов з ча-

сом на німецьких королів. Факт коронації Кароля римським цісарем важний єще і тим, що він довершив звязь двох найбільших достойників західної Європи, папи і цісаря, около котрих обертає ся від тепер ціла істория західної Європи в середних віках.

Внутрішні відносини в державі Кароля Великого. Не легко було удержати лад і порядок в великій франконській державі, яка складала ся з ріжних народів і племен, котрі вже передтим мали свої права звичаї і обичаї. Тому то прозвано Кароля Великим, не так за его славні побіди, як більше для того, що був мудрим господарем, законодавцем і учителем своїх підданих. Щоб легше управляти державою, поділив її Кароль на округи звані графствами і марграфствами. На чолі графств стояли графи, над марграфствами або инакше званими мархіями стояли марграфи. Графи мали в своїх руках власть сьвітску, судову і провід над загальним ополченєм, марграфи до сего мали єще обовязок, боронити границь держави перед наїздниками. Кілька разів до року вислав Кароль своїх урядників, так званих королівських відпоручників, хотяйби до найдальших округів своєї держави, щоби наглядали чи графи і марграфи добре управляють своїми землями. По повороті

складали королівські відпоручники найточнійші справоздання королеви.

Народні збори і капітулярия. Держава Кароля Великого складала ся з ріжних країв і народів. Надати всім народам і краям однакові права було тяжко, бо кождий з сих народів чи країв, жив передтим відрубним політичним житєм, мав свої вироблені права, звичаї і обичаї, до яких вже при звичаїв ся і з жив ся з ними. Полишити всім народам їх давний устрій і права було небезпечно, бо се велоби не до зіляння всіх народів в одну цілість, а до розбитя новозбудованої держави. Кароль пішов середною дорогою. Він полишив підбитим народам їх денякі права, які лише дещо позмінював, а рівночасно видавав королівські розпорядження, звані капітуляриями, які обовязували всі народи єго держави. В сей спосіб позискав собі Кароль підбиті народи, бо не ограблював їх з питомих їм порядків, а з другої сторони не допускав до розбитя держави.

В найважнійших справах питав Кароль о раду народні збори, які сходили ся два рази до року. Весняні збори звали ся великими, осїнні малими; весняні збори називано також маєвим полем, хотяй не все відбували ся в маю. На збори зіздили ся так сьвіцкі як і духовні достойники разом зі своїми

ленниками, на зборах збирало ся загальне опочненє, приходив і доокресний нарід. Збори рішали про війну і мир, на зборах змінювано правні постанови, та видавано нові. Нові розпорядження короля списувано і оголошувано в цілій державі. Сї розпорядження були якраз капітулярия. На весняних зборах відбував ся також перегляд війська.

Февдальний устрій. За Кароля Великого кінчить формувати ся новий державний устрій званий февдалізмом. Коли котрий вожд, або німецький король здобув якусь країну, задержував в завойованим краю королівску владу. Підбитому народови відбирали наїздники $\frac{1}{3}$, або $\frac{1}{2}$, часом $\frac{2}{8}$ землі, яку король ділив межі себе і свою дружину. Найбільшу частину $\frac{1}{2}$ або і більше здобутої землі задержував король для себе, другу меншу частину давав на вічне посїданє своїй дружині. Першу себто королівску частину ділив король на части і роздавав поміж своїх дворян, але не на вічність, лиш на так довго, доки обдарований землею служив королеви військово. Король міг даровану землю коли небудь відобрати і надати другому. Такі надавані землі звали ся „ленна“ (Lehen). Той котрий одержував землю звав ся ленником або вазалем і був обовязаним на кожде королівске візванє станути з оружьем в руці

і піддати ся все королівському судови. Той що надавав землю звав ся леннодавцем. Великі вазалі ділили одержані землі на менші частини і надавали своїм підвладним, котрі присягали їм на вірність і мали воювати під хоругвою свого пана. Військова служба в сих часах була дуже тяжкою, тому бувало часто, що зовсім вільні і незалежні, але не заможні люди, самі піддавали ся під опіку великих панів, щоби увільнити ся від військової служби, або знайти у можних панах сильну оборону; і в сей спосіб ставали они ленниками панів. За часів Меровінгів могучі майордоми змушували великих панів піддавати ся під їх опіку і ставати їх вазаліями. В сей спосіб витворив ся побіч пануючого цілий ряд ленних панів і вазалів, а новий порядок опертий на ленництві названо фєвдальним, який опирав ся на тим, що за посіданє землі, мусів посідаючий поносити тягарі в користь свого пана. В нагороду за вірну службу позволяв король і ленні пани вазаліям, переказуваги свої ленна синам, через що з часом доживотні ленна стали родинними і наслідними.

Стан науки за Кароля Великого. Кароль був великим приятелем науки і штуки. На єго дворі пробувало все богато учених, як англійский учений Алькуїн, що учив діти Кароля, Айнгард (Einhard) автор житєписи

Кароля Великого, льомбардский історик Павло Діякоц і інші. Найбільшу увагу звертав Кароль Великий на німецьку мову, казав збирати старі німецькі пісні, хотів навіть скласти німецьку граматику. Сам приставав дуже радо з ученими і старався від них багато навчитися. Єще в старшій віці учився Кароль латинської і грецької граматики та астрономії. Під свою подушку клав все табличку і рисік і коли вночі збудився, вправляв свою тяжку руку в писанню. Для образования народа закладав він численні школи при єпископських катедрах і при монастирях, та казав переводити молитви на німецьку мову. Праці і старанням Кароля Великого потреба завдячити, що просвіта; яка упала цілковито під час народних вандрівок, починає поступово в західній Європі підноситися. Кароль Великий опікувався також рільництвом, промислом, торгівлею, та старався піднести добробит в своїй державі.

Сталої столиці Кароль не мав, найрадше перебував він в Аквізграні де побудував красну палату і величаву катедру.

Смерть Кароля Великого. Кароль Великий був високого росту, сильний, рідко хорував, жив умірковано і був приятелем тілесних вправ. Любив дуже лови і часто вибирався в ліси на дикого звіра. Під виглядом

релігійним був справедливим, побожним і милосердним. Хотяй був сьвідомим своєї сили і могучости, не був ніколи гордим. Єго одіж була простою, звичайно носив він сукна ткані руками єго жінки і дочок. Кароль помер в 72. році житя і полишив престіл своему синові Людвикови Побожному.

Людвик Побожний 814. — 840. дорівнував батькови лише постаєю. Був ученим, тихим, побожним, але нездібним до управи так великої держави. Франконьска держава складала ся з ріжних народів, у котрих єще не вигасла память давної свободи. Удержати всі підбиті народи в послуї міг лише муж рішучий, обдарований великими здібностями, а Людвикови Побожному як раз сего браковало.

В кілька літ по вступленю на престіл, поділив Людвик державу Франків поміж своїх трех синів. Колиж пізнійше оженив ся в друге з баварскою княгиною Юдитою, мав від неї сина Кароля, котрому хотів також визначити частину землі. Старші брати не згодили ся на новий поділ держави, тому прийшло межі багатьох а сичам до війни. На поли Ротфельд зійшли ся обидва війска. Єще перед битвою сини перекупили богато приклонників Людвика Побожного, які під час битви перейшли ва сторону синів, а Люд-

вик Побожний з горсткою вірних дістав ся до неволі. Місце битви на памятку зради назвали з сего часу „Подем ложи.

По битві приказав найстарший син Людвика Льотар, визнавати батькови прилюдно свої гріхи і зречи ся престола. Таким поступованем Льотара обурили ся молодші сини, визволили Людвика з рук найстаршого сина і посадили в друге на престолі. В кілька місяців перед смергию Людвика прийшло до нових непорозумінь межи цісарем і наймолодшим сином Людвиком, а нову війну спинила лише смерть Людвика Побожного.

Договір в Вердені 843. Сини Людвика не могли погодити ся при поділі краю, межи ними вибухла війна (з одної сторони Льотар з другої молодші Людвик званий німецьким і Кароль Лисий.) В битві під Фонтанетум 841. молодші братя побили Льотара і змусили до нового поділу краю. 843. р. зїхали ся всі братя в Вердені, де поділили державу Кароля Великого. Льотар, як найстарший дістав цісарський титул, північну Італію і пас землі ограничений зі сходу Реном і Альпами з заходу Роданом, Мозою і Скальдою. Краї на захід від сего паса дістав Кароль Лисий, на схід Людвик Німецький. В сей спосіб держава Кароля Великого розбила ся на три части. Головна вага верденського договору лежить

в тім, що границі нових держав відповідали менше більше границям трех народів німецького, французького і італійського.

Нормани. Борбапо між Каролінгами і поділ держави Кароля Великого ослабили владу монархів, а піднесли значіне королівських вазалів. Держави Каролінгів були слабими, а силу їх нищили єще напади Норман, що рік річно наїздили держави Каролінгів.

В часах Каролінгів жило в нинішній Данії, Швеції і Норвегії войовниче, поганьске, германьске племя Нормани. Наймилійшим занятєм сих племен був наїзд на чужі краї і грабіж. На своїх маленьких лодках які в потребі переносили на раменах, плили Нормани в далекі краї. Побережа Німеччини, Франції, Англії бачили їх дуже часто, ба нераз заїздили Нормани в далекі краї, як до Ісландії, знали Гренляндию, а мабуть і Америку. Навіть столиці держав Париж, Аквізграм не були вільними перед їх нападами. Нападали Нормани нечаяно і заки зібрало ся військо до оборони краю, Нормани вже опускали край з багатою добичею. Нормани були так страшними, що королі Франції входили з ними в переговори, а навіть віддали їм 911. р. Нормандию, яко дідичне ленно. Віра Норман була поганьска, найбільше почитали бога Одіна, котрого представляли собі однооким старцем,

що опікує ся войнами. Після вірованя Норман пробував Одін в небі званім Вальгала, де нема жадних женщин, жадних рабів, лише рицарі і люди померші в борбах.

Франконьска держава по верденьскім договорі. По верденьскім договорі не було гаразду в Франконьській державі Брати вели з собою часті борби, а тимчасом Нормани грабили їх краї, пустошили міста і убивали людий. Они вдерали ся на своїх човнах глибоко в край Реном, Льоарою, Гаронною, Лабою, ограбили міста Руан, Париж, Бордо, Гамбург і лише по заплаченю великих окупів уступали з краю. Не менше терпіла східна частина франконьскої держави від Словян. Людвик Німецький мусів безнастанно воювати з Чехами і Моравянами.

Найскорше вимерла з поміж Каролінгів лїнія Льотара. Цісарска корона мала припасати після старшеньства Людвикови Німецькому, але Кароль II. Лисий упередив брата, прибув скорше до Італії і коронував ся цісарскою короною. Наслідник Людвика Німецького Кароль III. Грубий, здобув корону західної Франконії, виправив ся до Риму, де придбав собі титул цісаря 885.—887. Кароль Лисий був послїдним, котрий сполучив в своїх руках цілу франконьску державу, але показав ся нездарним володіти так великою

державою. Коли-ж місто вирушити проти Норман, котрі облягли місто Париж, увійшов з ними в договір і обов'язався платити їм данину, скинено Кароля з престола, почім франконська держава поділила ся на 5 частий. Західну Франконію, що дає початок нинішній Франції, східну Франконію себто Німеччину. По межі обома державами лежали дві менші держави Бургундия висша і Бургундия низша. Пятою державою була Італія, де панував довший час нелад і де різні князі видирали собі взаємно цісарску корону.

Підчас сих борб упало значіне цісарів, а зросла дуже повага і значіне пап, передовсім завдяки енергічному папі Миколаєви I. около 860 р. (858.—869.) котрий утвердив над цілим заходом зверхність пап, а єго наслідники були вже так сильними, що могли розпоряджувати цісарскою короною.

Вимертє Каролінгів. По упадку Кароля II. Грубого вибрали пани у східній части франконської держави себто в Німеччині королем хороброго Арнульфа 887.—911. Арнульф побив Норман; удав ся до Італії, де приняв цісарску корону, однак не міг оперти ся напіраючим зі сходу Слов'янам, а іменно князеви Св'ятополкови, котрий злучив бо-

гато Словян під своїм скиптром і оснував Мелико-моравску державу.

Наслідник Арнульфа Людвик Дитина 899.—911. був послідним з роди Каролінгів в Німеччині. За єго панованя довершив ся поділ Німеччини на 5 князівств: Баварию, Саксонію, Алеманію, Франконію і Льотарингію. Пануючі в них князі були силнійшими від короля і слухали єго, тогди як хотіли, так що в дійности Німеччина складала ся з 5 осібних держав.

У Франції старають ся видерти корону Каролінгам князі Франції, що мали свої посілости довкола Парижа, доки остаточно 987, не засів на престолі Гуго Капет, котрий дає початок новій французській династії Капетінгам.

§ 2.

Словяни.

Найдавніші відомости про Словян.
Словяни се народи що замешкували полуднево західні та середучі краї нинішної Росії. Їх оселі сягали від Карпат до Валдайскої височини, на північ сягали по Балтицке море і Німан, на полудни граничили з грецкими кольоніями над Чорним морем. Найдавнішими предками Словян можемо уважати Ге-

родотових Неврів і Андрофагів. Грецький писатель Геродот був на північних берегах Чорного моря і подав важні відомости про мешканців нашої території; на жаль они дуже баламутні і неясні, Дещо точнійші і більші відомости про Словян знаходимо у Тацита і Плінія, у котрих виступають Словяни під іменем Венедів.

Вандрівка Словян. В часах великої вандрівки народів, змінювали свої оселі рівнож і Словяни, а головний рух словянської вандрівки припадає між 450.—650. роком. Серед вандрівок зайшов у наших Словян дуже важний факт; в тих часах відділюють ся і відокремляють ся поодинокі народи, та стають жити осібним відмінним житєм. Словянська еміграція ріжнить ся від німецької, бо підчас коли Німці вандрували шумно, повалювали давний лад і порядок, Словяни емігрували спокійно і занимали вбільшій части полищені вільні простори. Еміграція Словян розпочала ся майже рівночасно з німецькою, однак з причини браку жерел не можна перед нападом Гунів про неї нічо говорити. Найбільший еміграційний рух обняв Словян по розбитю Алян і Готів, що були домінуючими панами на нашій території перед нападом Гунів. В тоті часи починають Словяни ділити ся на три групи. Перша се Анти,

котрі полишили ся на давних оселях в нинішній середучій Росії; друга Венеди, що вирушили на захід і трета се ті що виемігрували на полудневий захід під назвою Словен.

Важнійші словянські племена. З часом поділили ся Словяни на численні племена Важнійші з них були. Поляни над середучим Дніпром довкола Києва, на схід від них сиділи Сіверяни, на захід над рікою Припетю Деревляви, на полудне між Бугом а Стиром мешкали Дуліби, над Дністром і Прутом Тверці і Угличі. Над Ільменьским озером сиділи Новгородяни, над жерелами Двини і Дніпра Кривичани і Полочани, межи Дніпром а Десного Радимичі, над Окою Вятичі. На островах балтійского моря сиділи Руяни, в долині Варти над озером Гопло Поляни (предки Поляків), над середучого Вислою Мазовяни, межи Лабою а Одрою Оботрити, над середучою Одрою Шлезани. В нинішних Чехах мешкали Чехи, над Моравою Моравяни, на західних збочах Карпат Словаки, у східних Альпах Словенці, в нинішній Дальмації, Сербії і Хорвації, Серби і Хорвати.

Устрій, звичаї і обичаї Словян. Суспільний устрій Словян був патриархальний. Родина була підставою села. На чолі родини стояв батько, або найстарший член родини. Родина посідала спільний маєток. Кілька

родин творило покоління; всі, що належали до покоління були свободні і собі рівні. Найвисшою властю у Словян було віче, в яким брали участь всі, що належали до покоління.

Слов'яни жили просто, мешкали в малих хатках, звичайно далеко віддалених від себе, були побожні, релігійні, горячо прив'язані до своєї землі, свободу цінили вище життя, в обходженні з другими були щирі, отверті і гостинні. При тім всім відзначалися трудолюбивістю, ощадністю і зносили терпеливо голод, спрагу і труд. До війни були неохочі і брали за зброю лише в обороні землі, та личної свободи. (Їх зброєю були щит, ратище і стріли; боролися все пішо.) Не бракувало Слов'янам і лихих прикмет, як брак згоди і витревалости та нахил до сварки, тому і не дивно, що позбавлені всякої тіснішої політичної організації скоро підлягли чужим наїздникам.

Релігія Словян. Віра Словян була поганською, однак мали вони поняття про одного великого бога, котрий удержує цілий світ, нагороджає добре і карає зло. Сего бога почитували під різними назвами: Перун, Сварог, Радегаста, а найчастіше під іменем Св'ятовіда, котрого представляли собі з чотирма обличчями (бог, що все видів на всі 4 сторони світа.) Побіч найвишого бога

почитували Слов'яни інших менших богів, як Даждбога або Хорса бога сонця, Морену богиню смерті, Ладу богиню краси і весни, та віддавали почесність меншим божкам як Дідам (опікуни домів) Русалкам, Топелицям і ин. Головні свята у Слов'ян були в честь бога сонця: Коляда, яке обходили з кінцем грудня в честь повертаючої сили сонця і Купало в літі в честь родючої сили сонця. Слов'яни вірили в посмертне життя, в нагороду або кару за свої діла. Тіла померших палено, або закопувано в землю, а при погребі справлявано великі бенкети.

Перша слов'янська держава. В часах великої вандрівки народів переходили через слов'янську територію різні орди, яким все підлягали Слов'яни: як Гуни, Болгари Авари. В боротьбі з ними повстає перша слов'янська держава. Якийсь чоловік, іменем Само, незвідного походження (чи Слов'янин чи Франк) зорганізував около 650. р. деякі слов'янські племена, скинув аварське ярмо, ба навіть відпер франконські війська, які напали на його державу, однак, по смерті Самона, його держава дуже скоро розлетіла ся.

Великоморавська держава. Нова слов'янська держава творить ся в IX віці, а осередком її стає Моравія, яка під проводом князів Мойміра, Растича, а першовсім Св'я-

тополка, доходить до великої сили, Велико-моравські князі, головно Сьвятополк, змусили багато словянських племен mezi Дравою а Лабою до признання їх зверхности, а Сьвятополк був так сильним, що опер ся навіть німецькому королеви Арнульфови. Столицею Велико-моравської держави був Велеград. Велико-моравска держава устояла ся до 906. р., колито Мадяри, котрі поселили ся в Угорщині знищили єї цілковито.

Сьв. Кирил і Методий. В Велико-моравській державі старали ся ширити Христову віру німецькі сьвященники, але їх успіхи були дуже малі. Доперва коли велико-моравський князь Растич просив грецкого цїсаря Михайла III., щоби єму прислав грецких місіонарів, вислав цїсар до Моравії двох братів Кирила і Методія. Они походили з Солуня від вітця Грека а матери Словянки. Щоби легше навернути Славян на Христову віру, постановили брати завести у Словян церков з грецким обрядом і словянською мовою. В тій цілі сьв. Кирил винайшов нову азбуку звану глаголи-тикою і спільно з братом переложив на славянську мову евангелиє. На візванє велико-моравского князя удають ся обидва брати до Моравії, де навертають на Христову віру Моравян, Чехів і Словаків. Мимо всего грецкий

обряд не удержав ся в Чехах і Моравії, де вже по смерті сьв. Кирила взяв верх латинський обряд. Ученики обох перших словянських апостолів вийшли з Чех і Моравії і удали ся до Болгарії, де їх радо прийнято. Ту в Болгарії уложив єпископ Климентий нову славянську азбуку „кирилицю“ в якій списано всі сьвяті книги.

§. 3.

Передісторичні часи людскости.*)

Вступ Щоб мати повний образ рідної історії потреба бодай в коротці перейти історію рідного краю, ще перед тим, заки витворила ся руска держава, та заняти ся передісторичними часами України Руси. А коли слідячи тоті часи зайдемо в зад вже так далеко, що вже не будемо в силі, знайти якого небудь сліду про наш нарід, то еще не буде вільно нам станути, але будемо мусіли

*) В приладженю усту ів з історії України-Руси послугував ся я передовсім працею Вп. п. професора Михайяя Грушевського під заголовком Історія України-Руси.

іти даліше і говорити про Словян, бо переповідаючи історію Словян, будемо переповідати рівночасно історію нашого народа, що був і є частию Словян. Коли-ж в кінци не знайдемо вже жадних слідів Словян то і тогди не буде вільно спинити ся нам, ми мусимо іти в зад і пізнати історію людства, постепенний умовий розвиток чоловіка, бо пізнавши розвиток людского роду, пізнамо також і себе.

Культура і єї поділ. На вступі мусимо вперед відповісти на питанє „Що се є людскість“? Нині понимаємо людскість як скомбіновану з одиниць цілість, виходимо з поодинокї індивідуальности, від поодинокого чоловіка і з великого числа поодиноких людей творимо цілість, яку вяжемо з собою ріжними духовими вязами. Так само стоїть річ і з народностию. З поодиноких людей, котрі почувають ся до спільної єдности, котрі мають спільні ідеали, історію, звичаї і обичаї, складає ся нарід.

Перші люди стояли на дуже низькім степені культури. Взагалі перших людей можна порівнати з малими дітьми. Як дитина, що приходить на сьвіт не знає нічого, а дсперва з часом пізнає особи і предмети, які єї окрґужають і учить ся їх називати, так перші люди мусіли все пізнавати. Ба нині дити-

ні учити ся легше, бо она має учителів, в першій мірі родичів і родину, а перший чоловік мусів все сам пізнати, сам назвати, томуто чоловік образував ся і розвивав свій ум дуже поволеньки. Всякий результат розвою чоловіка чи людскости, зовемо культурою. Культура се осягнений ступень розвою людства в его духовім житю і в его способі житя. Після сего, чи чоловік розвивав ся більше духово, науково, чи більше практично, щоби винайти способи до легшого житя розріжняємо культуру духову і матерьяльну.

Матерьяльна культура є се рід способу житя в побіджуваню супротивних перепон людскости. Як се розуміти? Возьмім примір. Чоловік хоче їсти, а звіря не хоче дати ся єму зловити. Звіря ставить єму отже перепону. Чоловік думає як зловити звіря, видумує копе, лук, сіти, ловить звіря і перепона побіджена. Чоловікови зимно, се знов перепона его доброму житю. Як єї побідити? Чоловік убирає ся, ставить хату, зимно уступає і чоловік знов побідив супротивну перепону. Спосіб житя, як побіджувати супротивні перепони людскости зовемо матерьяльною культурою.

В розвою матерьяльної культури розріжняємо чотири ступені. Польованє, риболовство, кочівництво і рільництво. Ріжниця поміж сими

чотирма степенями не є занадто острою і перехід з одного степеня в другий буває часто дуже незамітним.

Підчас першого степеня, себто часів польованя, чоловік жив в дикім стані. Він нічим не журив ся; а дбав лише про се, щоб мав що їсти, про завтра ніколи не думав. В перйоді риболовства станув чоловік культурно вже висше, почав опановувати воду, та обдумував средства, як ловити рибу. Чоловік живучий на степені польованя і риболовства, не умів нагинати природи до своєї потреби. Се значить, чоловік брав все так, як давала єму природа. Нині мясо варимо, тогди чоловік не умів варити, а їв сире мясо, він не умів зварити води, побудувати хати, зробити собі оружия, а брав все так як давала єму природа.

Дуже великого значіння для ровитку матерьяльної культури було винайденє огня, який правдоподібно пізнав чоловік з гори, вправді не з неба, але з хмари. Ударив грім запалив ліс, а чоловік лише старав ся о вічне удержанє огня. Так само случайно мусів винайти чоловік спосіб добуваня огня. Чоловік хотів вирівнати два кусники дерева, а що ножа нї сокири єще не знав, тому вигладжував дерево за помочию тертя одного о друге. Терте викликує тепло і зовсім можливо, що від тепла запалило ся дерево, а коли чоловік

пізнав спосіб добування огня, міг від тогди добути його коли хотів.

Багато для розвою матерьяльної культури причинило ся оружие, яким послугував ся чоловік будьто до зачіпки будьто до оборони. З початку оружие перших людей було дуже просте; як дерево з обсмаленим кінцем, острє каміне, кости зьвірят, ости великих риб. Дперва з часом почато оружие видосконалювати і то головно коли пізнамо елястичність, бо від тогди почато уживати лука і стріл. Побіг оружия допомогло чоловікови начіне опановувати природу. З початку уживано на начіне випуклих мушоль, дперва з часом пізнано, що випалена глина є непромакаючою, і почато з глини робити начиня.

З часом научив ся чоловік поконувати віддалене, винаходячи віз і човно, ставив собі хати з початку в скалах, відтак будував доми. В перйоді польованя і риболовства освоїв чоловік деякі зьвірята, як пса, корову, свиню, коня. З освоєнем зьвірят наступила цілковита зміна в житю чоловіка. Чоловік посідав зьвірата, мусїв дбати про їх виживленє. Він випасав свій товар на однім місци так довго дски стало паші, відтак звивав свій табор і вандрував в нові околиці, де було подостатком поживи для товару, не мав він сталої оселі, а переносив ся з місця

на місце. Такий спосіб життя зовемо кочівництвом.

З часом пізнав чоловік, що вкинене зерно в землю видає великі плоди. Се дало початок до рільництва, яке має в розвитку культури дуже велике значінє, бо спричинює сталий осідок, утворенє загороди і союзи поодиноких людей, що ведуть до основаня села, міста та держави.

Як довго чоловік жив на степені кочівництва, так довго опирав ся цілий устрій на родовій організації, себто на союзі поодиноких родин. З хвилею сталої оселі якого небудь племені, упадає родова організація, а наступає організація сільска, територяльна, зі спільним лісом, пасовиском і лукою. В селі повстають ремісники, котрі працюють для села, за що інші старають ся о їх удержанє. Ремісники дають свою працю в замін за плоди і так повстає початок пізнійшої торгівлі. З часом наступає виміна річий. Однак виміна поодиноких предметів за інші, буває нераз дуже тяжкою. Приміром: має хтось на продаж коня, а хоче купити убранє Кравець має на збутє убранє, але єму коня не потрібно і так обидва мають товар до збутя, а не можуть зробити доброї заміни. Щоби улегшити виміну, винаходить чоловік се, що ми нині зовемо гріш. З початку уживано гроший в натуралїях ;

красні мушлі, шкіри звірят і т. и., з часом почато бити гроші з благородних металів. Нині уважає ся грошем лише золото, місцями і срібло, а гроші з інших металів, чи паперові гроші, се нічо иншого як лише векслі, за які держава має в кожній хвилі видати на жадане золотий гріш.

По серед сільських організацій повстає і розвиває ся місто, яке стає осередком краю і осередком дальшого розвитку культури. В місті відбуваються торги, через що сходиться ту доокресний наряд. В містах повстають варстати, склади, витворює ся широкий промисл, а з піднесенем промислу росте торгівля так внутрішня як і загранична. Купці лунать ся в союзи, які повстають найскорше в Голландії Англії а відтак в Німеччині. При помочи промислу і торгівлі наступає нагромаджене великих капіталів, повстають банки і торговельні дома. З другої сторони побіч великих капіталістів виступає верства робучого люду, що живе з праці рук. Поміж обидвома розпочинає ся соціальна борба, не полагоджена єще до нині.

Духова культура. Розвиток людскости на поли духовім, науково-просьвітним зовемо духовою культурою. Першою відзнакою духової культури є мова, передане своїх думок словами. Чоловік не умів володіти язиком так

як нині. З початку уживав він на означене
окружаючих предметів дивних майже все од-
носкладових звуків, а доперва з часом почав
він лучити слова в речення і ясно висказувати
свої гадки. Єще нині маємо багато народів,
що уживають мови невиробленої, та неми-
лозвучної.

Побіч мови виступає численє, з початку
при помочи рук і палців, пізнійше самотійно
і дає почин до аритметики. Дещо пізнійше
розвиває ся геометрия (у Єгиптян).

О много пізнійше від мови виступає
письмо, яке з початку є образкове, як єги-
петські, гієрогліфи, відтак складове, де на оден
склад уживає ся одного знака, а доперва пі-
знійше приходить письмо звукове, якого у-
живаємо нині.

З відносин чоловіка до природи витво-
рила ся релігія*). Чоловік вже в своїй вдачі
має се, що стремить до розв'язання тайн при-
роди. Бачив він, що сонце, місяць зьвізди
світять, гремить, лискає, паде дощ і старав ся
собі все те пояснити. Однак перші люди стоя-
ли на низькім степені культури і не уміли
пізнати так сил природи як ми нині, тому

*) Лише одні Жиди мали Боже обявліне і вірили
в одного правдивого Бога, инші народи витворили
собі самі релігійний сьвітогляд.

надавали явищам природи надлюдські сили, та убожали їх. В сей спосіб витворили ся перші релігійні поняття, які товаришать чоловікови від уродин до смерти. (Народу без релігійного світогляду історія не знає.) З часом витворив чоловік віру в посмертне житє, яке представляв собі в ріжний спосіб. У многих народів наступило почитанє померших, яке де-некуда дійшло до канібалізму (їджено з помершого тоті части тіла, в яких думано, знаходить ся душа).

Богів потреба позискати для себе, потреба їм приносити жертви, а се не кождий зуміє, тому повстає окремий сьвященничий стан. З другої сторони культ бога провадить до образу. Чоловік старає ся своїх богів виобразити, представити і се дає початок до малярства і різьби. Чоловік ставить богам вівтарі і сьвятині, що дає початок архітектурі. Богам віддає ся честь молитвою і сьпівом, з чого витворює ся релігійний стих, початок поезії, а з релігійних оорядів повстає танець і початок драми.

Моральність і право. Кождий чоловік, хотяй належить до одного і того самого народа і до одної і тої самої суспільности, з якою лучать єго спільні почуваня і ідеали, все-ж таки має свої питомі індивідуальні прикмети. Сі ріжні поодиноким людям питомі

прикмети, доводять до частих і прикрих непорозумінь і конфліктів. Щоби сих конфліктів оминути, витворює людскість почуте моральности, яке каже, що випадає, а що не випадає чоловікови робити. Але много людей зовсім не обходить се, чи що випадає чи не випадає, они робять так як їм ліпше і не зважають цілком на правила моральности; тому потреба було чогось силнійшого від моральности. Ту виступає право, яке каже, се вільно, того не вільно робити. Межи правом а моральностию повинна панувати цілковита згода, але буває часто, що право і моральність розминають ся. Право не має так довго жадного значіня, як довго не стане в его обороні яка сила; тому хвиля, в якій держава взяла на себе виконване права, є одною з найважнійших хвиль у всесвітній історії. Право не є незмінним, оно розвиває ся і змінє ся.

Культура розвиває ся ріжно. У одних народів скорше, у других повільнійше. У одних розвиває ся більше духова, у других матеріальна культура. Інди, що випередили всіх сучасних філософічними спекуляціями, позістали все дітьми на поли натуральної історії. У одного народа розвиває ся більше змисл музики (Чехи) у других більше співу (Русини).

Родина. Розвиток людскости можливий

лише в громаді, в товаристві. Першою і найважнішою причиною, що веде до злуки є супружество. Люди звязані супружними і родинними відносинами, стреміли до удержання звязи поміж поодинокими членами родини. Супружество отже появило ся з причини бажання спільного життя. Подружій розрізняємо три головні роди. Найнищий степень подружия се поліандрія, де одна жена має много мужів. Сей рід подружия можна слідити у народів стоячих на дуже низькім степені культури. Другий степень се полігамія, де оден муж має багато жінок, як се практикує ся єще до нині у народів ісповідуючих іслам. Найвисшим а zarazом найкрасшим і найвідповіднішим степенем супружества є моногамія, злука одного мушчини з одною жінкою.

Зі злуки кількох родин творять ся роди, з кількох родів повстають племена. Кілька родів вступає з собою в супружі зносини і дає поволеньки завязок державі. Такі держави були спочатку лише родові, однак дуже скоро перемінювали ся в територяльні, бо союз територяльний привязаний до землі є силнійшим як родовий. На території новоповсталі держави, осідають чужі люди. Їх терпить ся, наколи платять податки і служать можним родам. З перших давних родів

п'явстає з часом шляхта, з прихожих, осілих пізнійше, просто люди. (В Римі патриції і плебеї.) Обидва сторониства зливають ся з часом разом, приймають назву і вступають в спис народів.

§ 4.

Перед історичні часи України Руси.

Поділ історії України Руси. Історію України Руси можна поділити на пять періодів, з яких перший обіймає часи, в яких наш нарід не становив єще осібної держави і сей період буде радше історією нашого краю, нашої території, як історією нашого народа.

Другий період обнімає часи в яких Русь-Україна переживала щасливі часи, часи независимости. В сих часах Русь була славною і могучою, своєю силою грозила всім сусідам, а навіть горді візантійські цїсарі, котрі ставили себе так високо по над володарів західної Європи, сі цїсарі, що уважали злочином братати ся з дикунами півночи, видають свої дочки за руских князїв, щоб

лише забезпечити собі мир зі сторони Руси

В сим перйоді зближає ся Русь-Україна до культурної Візантії, приймає від неї християнство, за яким пішла з Греції також візантійська культура і просьвіта.

Третий перйод: се часи упадку самостійности нашої держави. Поділ держави поміж князів, роздробленє Руси-України на численні уділи, принесло велике лихо. Часті между-собиці князів, ослабили нашу вітчину і довели до цілковитої руїни. Що зачали рускі князі, сего довершило татарске лихоліте, яке доводить Русь-Україну до такого упадку, що она остаточно опинює ся під управою чужих не руских князів. Україною діять ся дві сусідні держави Литва і Польща. Під Литвою жило ся Русинам добре. Литовска держава складала ся в $\frac{9}{10}$ з руских земель, в державі переважав руский елемент. Литовскі князі вводять на своїм дворі руску мову, звичаї і обичаї. На жаль за почином Ягайла, Литва починає входити з Польщею в чимраз тіснійший союз, доки 1569. року не тратить з Україною своєї самостійности, на славнім люблинськім соймі. Рускі землі переходять під панованє Польщі, наш нарід входить в близші відносини до польского народа, взглядно до польскої шляхти. Польска шляхта пізнавши плодovitість нашої землі при-

їздить цілими сотками, поселює ся на Україні і старає ся закріпостити до тепер вільний, свободний нарід. Рівночасно наша шляхта, ради почесний, урядів покидає свою віру, свою мову і звичаї, польщить ся, відчужує ся від свого народа, та опускає свій національний табор. З неї рекрутують ся найбільші перевертні і вороги нашого народа, як ославлений Ярема Вишневецкий, завзятий ворог козащини. Поміж спольщеною шляхтою, а нашим народом витворює ся сильний антагонізм, який доводить остаточно до великої борби, звісної в історії під назвою козацких повстань.

Четвертий перйод обнимає часи народних борб за свободу. Перші козацкі повстаня мають суспільно економічний характер, доперва з часом прибувають єще причини релігійно політичні. Кульмінаційною точкою козацких борб є повстанє Богдана Хмельницького, що затрясло підвалинами польської держави, але не дало свободи нашому народови. З під панованя польської шляхти, дістав ся наш нарід у єще більшу неволю російського царизму, який в брутальний спосіб давить волю і свободу народа. Четвертий перйод кінчить ся цілковитим поневоленєм нашого народа, а явним знаком сего є збуренє Січи на приказ цариці Катарини ІІ.

П'ятий період, се національне відродження, починає ся виступом Котляревського з перелицьованою Енеїдою і триває по нинішні часи. Сей період, се дальша борба за волю і свободу народа, борба але не кровава. Систематичним підношенем просвіти і культури, хоче наш нарід дати доказ, що єму належить ся одно з неспісних місць поміж народами Європи.

Найдавніші відомости про мешканців України. Про якийсь нарід можна говорити в історії вже від сеї хвилі, в якій нарід стане на такім степені культури, що полишає по собі бодай як найпримітивніші пам'ятники, а такими найпростішими пам'ятниками є прості вироби для щоденного життя з каменя і костей звірят. Чоловік доходить в своїм розвитку до такого степеня, в яким вже не вдоволяє ся працею своїх рук без жадної помочи начинь, але старає ся придбати собі якісь знаряди, якими мігби в легший спосіб помагати собі в щоденнім життю, і впадає на гадку виробляти домашні знаряди. З початку виробляв чоловік знаряди дуже прості, звичайно уживав тогди місто ножа острого каменя, місто копя обсмаленого патики. З часом починає чоловік свої начиня видосконалювати, приміром зручним ударом каменя о камінь, відлупує частини каменя так, що по-

лишене виглядає як вістрє. Культуру в якій чоловік уживає до помочи камінних знарядів, уважаємо найнижшою і зовемо камянною культурою. В тоті давні часи, коли люди жили єще на так низьким степені культури, жили у нас на Україні люди і то головно над Дніпром, а передовсім в околиці нинішного Київа, так що наш золотoverхий Київ належить до найстарших осель і то не лише цілої України, але навіть цілої Європи. Люди з сих часів мешкали, або в печерах понад Дніпром, яких в наших часах віднайдено досить значне число, або в викопаних земляних долах. Поживою їх з початку було мясо зловлених зьвірят і риб, та корінці, але з часом, як усвоїли перші зьвірята, жили ся також молоком і сиром. Управи рілі тогдішні мешканці не знали. Якийсь степенє релігії у них вже був, а сьвідчать о сим похоронні обряди, які на нашій території були ріжні. В одних околицях тіла померших вкладано в землю, то в сидячих то в лежачих позах, в других тіла померших палено.

Розвиток чоловіка іде все в перід. З часом люди не вдоволяли ся камянними знарядями і стали виробляти свої знаряди не з камяня а з металів, чоловік переходив від камяної до металевої культури. З металів почато найскорше уживати міді, потім бронзу,

а дперва пізнійше желіза, так шо цілий час металевої культури розпадає ся на три части : мідяний, бронзовий і желізний.

В тоті часи про Русинів Українців, яко осібний нарід, говорити не можна, бо на се бракує нам всяких історичних памятників і жерел; перші відомости про наш нарід можемо подати дперва з часів великої вандрівки народів і то з VI. віка по Хр.

§ 5.

Анти і розміщенє Українсько-руських племен.

Анти. Посеред великої еміграції народів виступає в VI. віці по Хр. назва Анти, яка має для нас Русинів-Українців більше значіне. Сучасні грецкі писателі розріжняють поміж Словянами в сих часах дві головні галузи; західних Словян, котрих звать Словянами яких поселяють понад Дунай і східних, котрих звать Антами. Коли приглянемо ся ближе Антам, побачимо, що они замешкують територію, яку пізнійше занимали Русини-Українці; тому можемо їх зідентифікувати з пізнішими Русинами, тим більше, що нема жадного історичного доказу, щоби в VI.

віці по Хр. сидів над Дніпром инший нарід ; як не ма жадної відомости про се, щоб Русини-Українці прибули по 6. віці над Дніпро. Від сеї огже хвилі, себто від VI. в., коли узнаємо Антів за наших предків, можна говорити про Русинів Українців як осібній нарід. На жаль про Автів знаємо дуже мало. Їх видно все в походах Словян на Візантію, доки не впав на них страшний удар. Сим ударом був дикий нарід, Обри або Авари. Авари увійшли брамою народів з Азії до Европи і осіли з часом в нинішній Угорщині. По дорозі підбили они численні племена в східній Европі, підбили також і Антів. Пانونане Авар хоть коротке було дуже прикре. Авари звані у нас Обри лишили по собі довго лиху память, а навіть „Повість времьних літ“ написана кілька віків пізнійше, згадує за згущання Авар над Словянами. Послідну відомість про Антів маємо з року 602. по чім про Антів не можемо нічого сказати, бо в візантійській історіографії бракує про Антів всяких відомостей.

Розміщенє Українсько-руських племен в X. і XI. в. Через довгі віки від VI. до IX. столітя не маємо жадних відомостей про Русинів. Одиноким жерелом до історії України-Руси в X. і XI. столітю є перше наше історичне жерело повість „Временныхъ лѣтъ“

Після сеї повісти територія нашого краю була заселена слїдуючими племенами. В самїй серединї Українсько-руських земель, в місци де нинї лежить столиця Руси-України, сидїло племя Поляни, найважнїйше українсько-руське племя, котре було пізнїйше осередком історичного житя України-Руси. Земля яку замешкували Поляни, се невеликий трикутник, ограничений від сходу Дніпром від заходу і півночи рікою Ірпень. По другім боці Дніпра мешкали Сїверяни, найбільше з поміж українсько-руських племен. Сїверяни замешкували доріча Десни, Сейма, Сули і горішнього Дону. Крім сих племен вичисляє повість Деревлян, які мешкали на захід від Полян над ріками Тетеревом і Случею. Над Долїшним Дніпром сидїли Уличї, від Дніпра на захід майже по Дунай сидїли Турецї, над Бугом Дулїби, над горішнім Дніпром, західною Двиною Кривичі, між Припетою а Двиною Дреговичі над Сожею Радимичі.

Значінє города в будові Українсько рускої держави. Всї племена групують ся около своїх важнїйших міст, які відиграли велику ролю в будові нашої держави. Місто-город, був з початку догідним обгородженим місцем, де зносили мешканцї своє добро, та ховали ся в несупокійних часах. Таких городів на на-

шій території було дуже багато. Дооколичні мешканці, старалися о удержане города в добрим стані і сходилися на наради, з яких вирости з часом віча. Мешканці дооколо города вибирали спільну управу міста, з чого пізнійше витворилися адміністраційні і військові уряди. Через город окружна людність звязувалася разом і наступав союз чисто територяльний, звязаний з городом. Много з таких городів лишилося без більшого значіня, они позістали лише заборолами в часі війни. Часом зроставав город дуже скоро в своїм значіню, заложений наразі для захисту перед ворогом, приходив часом до великого значіня і перемінювався в місто в повнім того слова значіню. Ставалося се з ріжних причин. Часом менші городи входили в звяз з собою і тогди легко оден зі старших городів міг стати осередком для прочих. Міг зрости город з причини догідного положеня для укріпленя, однак найважнійшою причиною зросту города, було догідне положенє для торговлі. Город, що лежав при торговельній дорозі, як Київ, підносився дуже скоро, діставав стале населенє, ставав центром для торговлі і промислу, а з часом ставав центром управи, поволеньки підчиняв собі всі дооколичні городи і давав підставу до будови держави. Доокола біль-

ших городів групували ся поодинокі племена і тепер потреба було лише того, щоби одно з племен виступило і покорило другі племена, а будова держави була-б вже скінченою. І дійсно так стало ся. Племенем, що злучило другі і дало початок до Українсько-руської держави, було племя Полян.

§. 6.

Початки рускої держави.

Повстанє рускої держави. Початки рускої держави є для нас закриті цілковито мракою. Найстарше наше історичне жерело „Повість временних лѣт“ так оповідає про повстанє нашої держави. В Новгороді над Ільменьским озером вели ся спори і панував нелад. Щоби завести лад, запросили Новгородяни до себе Норман зі Скандинавії, щоби прийшли до них і панували над ними. На зазив Новгородян прибуло дійсно 862. р. норманське племя Варяго-Руси зі Скандинавії під проводом 3. братів і стало володіти новгородскою землею. Найстарший з братів Рурик осїв в Новгороді, Синеус в Білоозері, Трувор в Ізборску. Два роки пізнійше, себто 864. двох з дружини Рурика, Аскольд і Дир

поплили на полудне, увільнили Київ від панованя Хозар і стали самі в Київі княжити. Наслідник Рурика Олег, убив Аскольда і Дира сполучив Новгород і Київ в одну цілість і дав початок великій рускій державі. Варяго-руси скоро зісловяньщили ся, прийняли нашу мову, звичаї і обичаї, а полишили по собі назву Русь.

Наколи-б Повісти временних літ можна вірити сліпо, то будова нашої держави булаби вже скінченою. Однак повість, як кожде історичне жерело, потреба піддати точній критиці, а коли се зробимо, покаже ся, що повість временних літ опирає ся на непевній і пізній традиції, она збудована дуже штучно, хронологія її є непевною ба навіть фальшивою. До того повість повна ріжних суперечностей, які не дадуть ся в жаден спосіб зі собою погодити. Тому і оповіданє повісти про повстанє нашої держави потреба піддати точній критиці. Поминувши вже таку неімовірну вістку, щоби Новгородяни самі на себе добровільно накликували панів, маємо єще інші докази проти оповіданя повісти. І так: Коли би які Варяго-Руси були в Скандинавії, то мусілиби по собі лишити бодай якісь хоть незначні сліди, а таких слідів як раз зовсім не ма. Если-б дійсно Варяго-Руси прибули на Русь, то мусіли-би полишити у нас в нашій мові, звичаях і обичаях якісь сліди, а сего

знов не ма. Після оповідання повісти наша держава мала повстати 862. р. а у грецких та арабских письменників знаходимо назву Русь вже в перших літах девятого столітя (отже межі 800.—820.) які кажуть, що нарід Русь знищив страшно побережа Малої Азії. Колиж вже в перших роках IX. столітя Русини були настільки сил ними, що могли з успіхом грабити далекі краї, то початок їх організації, повстанє їх держави потреба посунути о много в зад десь до осьмого, а може навіть і до семого столітя. Якже-ж могло повстати поданє про прихід Варяго-Русів до Словян і звідки єго міг знати автор повісти? Від давен давна ішов через рускі землі великий торговельний шлях зі Скандинавії до Царгороду. Варяский шлях починав ся у фінським заливі, ішов рікою Невою до озера Лядога, рікою Волхвою до Ільменьского озера, а відтак рікою Ловать. Звідси переношено лодки сушею до Дніпра і Дніпром плили до Чорного моря, а відтак до Царгороду. Сим шляхом плило з давен давна богато Варяг до Царгорода. Сих Варяг бачив автор повісти і у него могла виробити ся гадка, (тимбільше, що князі часто брали Варяг в службу) що се они дали початок нашій державі.

По всякій правдоподібности наша держава як взагалі инші держави, витворила ся

сама з себе, а з сего, що імя Русь звязане є з землею Полян, можна припускати, що Поляни прийняли назву Русь, підбили сусідні племена і накинули їм свою назву. Заходить лише питанє, чи Київ мав досить сили, досить війська, шоби підбити сусідні племена. Київ вів велику всесторонну товговлю, з чого мав великі доходи, а богатства в сих часах потребували єще більшої оборони як нині, тому природна річ, що Київ мусів старати ся о сильне військо, при помочи якого міг легко підбити сусідні племена. Однак підбите сусідних племен трівало довгі літа і руска держава се твір цілих десятків літ а не кількох років, як каже Повість временних літ.

Перші рускі князі. Якби не позстала наша держава, все ж перші дні єї життя остують для нас дуже неясними. слиби ми прийняли без застереження відомости з повісти временних літ, то ряд князів представлявби ся так. Рурик 862.—879. Олег 879.—913. Ігор 913.—945. Ольга 945.—955. Святослав 955.—972. Про Рурика повість не знає нічо більше сказати як се, що прибув до Новгорода, за се Олегови приписує повість великі здобичі. Він підбиває Київ, убиває Аскольда і Дира, підчинає своїй владі сусідні словянські племена, Радимичів, Сіверян, Деревлян, Тиверців і Угличів, воює з Хозарами над Волгою. Відтак

оповідає повість про похід Олега на Царгород, який скінчився дуже користним миром для руских купців. Ігоря представляє повість нездарним, без енергії і прозорливості. Він також виправляє ся на Царгород, однак його Греки побили, почім Ігор заключив з Грецією мир, який був много менше догідним для Русинів як мир заключений Олегом. Ігор воював рівнож з Печенігами, народом диким, що осів в степах на північнім побережу Чорного моря і нищив нападами рускі землі.

Всі тоті вісти подавані Повістю временних літ, потреба брати дуже обережно. Передовсім маємо докази, що імя Русь звістним було єще перед 862. р. одже перед тим роком мусіли вже бути якісь рускі князі, по друге, годі припустити, щоб підбите так численних племен і земель, які приписує Повість Олегови, могло наступити в так короткім часі. Щоби зрозуміти обставини сих часів потреба приглянути ся вісткам про Русинів у інших писателів. В житю Стефана Сурожского згадує ся, що з початком IX. столітя знищила Русь під проводом князя Бравлина полудневі береги Криму. Бравлина можна затим уважати одним з перших руских князів. Могилу Олега показувано в Києві в двох місцях, висуває ся отже здогад чи не було в Київі двох Олегів. Єслиби було двох Оле-

гів, то моглибисьмо собі пояснити, чому в повісті так багато подій зв'язано з іменем Олега. Літописець взяв всі події, які стали ся за часів Олега I. аж до Олега II. і приписав їх одному чоловікові.

В році 860. нападають Русини на Царгород. Русини користаючи з сего, що візантійський цісар Михайло пішов з війском в Малу Азію, напали на Царгород і ограбили околицю і передмістя столиці, але самого міста не здобули, бо цісар вернув єще на час з Азії. Повість каже, що провідниками походу були Аскольд і Дир, котрих рівнож можна уважати рускими князями. Про Диру згадує рівнож арабський писатель Масуді кажучи: „Перший поміж слов'янськими королями то Аль-Дир. Він має великі міста, численні землі, а в столицю єго держави приходять музулманські купці з товарами“.

Зібравши всі ті відомости разом, можемо поставити ряд, вправді непевний наших перших князів: Олег I, Бравлин, Аскольд, Дир Олег II з котрого панованя левною є лише дата 911. договір з Греками, Ігор, що умер межі 944.—949, Ольга, а відтак Святослав.

Як непевним є повисший ряд князів, так непевні є і відомости про них, Всі походи Олега записані в повісті, звинятком походу на Візантію, є нічо иншого як комбінацією автора. Противно мусимо здогадувати ся, що

Київ вже протягом девятого віку і з початком десятого опанував майже цілу територію, що входила в склад рускої держави. Вже від тогди залежали від Київа всі східно слов'янські і денєякі фінські племена. Про князів перед Олегом II. не маємо нічо певного, крім дати 860. р. нападу Русинів на Царгород, який можна приписати Аскольдови або Дирови. З часів Олега II. Віщого певною є лише дата 911. дата договору Руси з Царгородом. Повість каже, що Олег ходив на Царгород 907. р. однак се оповіданє не має реальної підстави і грецкі жерела про такий похід нічого не згадують, тому можемо сказати, що сего походу не було, але зате правдоподібно мусіли бути якісь походи Русинів на Царгород десь з початком десятого віку, які довели до корисної умови для руских купців.

Ігор представлений в повісти неприхильно, однак мусів він бути досить енергичним, бо не лише що удержав в послуху підбиті племена, але покорив єще нові, та провадив тяжкі війни з Печенігами. Ігор виправляв ся рівнож на Царгород, однак Греки розбили єго фльоту а Ігор заледви сам утік до Азова. 944. року заключив Ігор з Греками договір, в яким обі сторони прирекли, ненарушати своїх посіlostий а 947. відновлено торговельні договори, однак вже

з деякими обмеженнями для руских купців. Повість оповідає ще про другий похід Ігоря на Царгород, та каже, що коли Греки довідалися про похід Ігоря, вислали до него послів і обіцяли заплатити данину. Сей похід то цікава вигадка автора.

Ольга. Ігор умер около 947. або 948. р. в борбі з Деревлянами. В імени малолітнього сина обняла управу, жена Ігоря, Ольга. З часів її управи помітні дві події; Війна з Деревлянами і хрест Ольги. Війна з Деревлянами скінчила ся обмеженем автономії сеї країни, а на Деревлян наложено високі оплати. В році 957. під осінь їздила Ольга до Царгороду. Повість каже, що підчас сеї подорожи охрестила ся Ольга в Царгороді. Однак трудно припустити, щоби візантійські жерела, які дуже точно описують прийняте Ольги в Царгороді, поминули хрест Ольги цілковитим мовчанем. Тому потреба ральше припустити, що Ольга охрестила ся в Київі, а подорож її до Царгороду, мала політичні цілі. Ольга вислала послів рівнож до цісаря Отона I. Великого 955. року. Посольство мусіло мати на цілі політичні відносини. З посольства хотів скористати Отон I. і вислав латинських святих на Русь, однак они вернули з нічим до Німеччини, бо хоть Ольга прийняла хрест,

однак християнства не старала ся зовсім ширити на Руси.

Святослав. По управі Ольги вступає около 960. на престіл Святослав. Він займав ся управою держави дуже мало, єго обходили передовсім воєнні виправи. Дуже влучну характеристику сего князя подає повість временних літ. „Коли він виріс і став чоловіком, почав збирати хоробрих вояків, бо і сам був хоробрий і легкий і багато воював. Не возив возів, ні казана, не варив мяса, але пік на вуглях і так їв. Не мав шатра, а спав поклавши сідло під голову. А як ішов на який край, сповіщав вперед: Іду на вас!“

Війни Святослава дадуть ся поділити на дві часті. Перше походи на схід над Волгу проти Болгар, Хозар і Вятчів і проти Болгар наддунайских. Причиною походів східних було зміцнене пановання Руси на сході і надія великої добичі. Святослав побиває Вятчів і здобуває столицю Болгар. Похід Святослава не приніс Болгарам з над Волги великої шкоди, держава Болгар потім підноситься на ново, але похід єго на Хозар був для послідних смертоносним ударом. Він ограбив їх столицю Ігиль і знищив так що держава Хозар упала. Упадок Хозарської держави вийшов на зле самій Руси, бо Хозари спинювали довгі віки наїзди монгольских

народів, які тепер починають напирати на Русь.

По походах східних, наступає виправа Святослава над Дунай. Держава Болгар наддунайських приходить в половині X. в. до великої могутости. Візантія заключила з Болгарами некорисний мир, зобовязала ся платити данину, а навіть віддано за болгарского володаря Петра візантійську царівну (що уважало ся в Царгороді нечестію.) Візантійський цїсар Никифор Фока позискав для себе Святослава і візвав єго до походу на Болгар. Святослав прибув 968. р. з війском до Болгарії і в короткім часі опанував Болгарію межі Дунаєм а Балканом. Війну мусїв перервати, бо довідав ся, що Печеніги облягли Київ. Святослав вернув на Русь, увільнив Київ і перебував на Русі до смерті своєї матери Ольги.

Чорноморські степи. Північні побережа Чорного моря належать нині до території українського руского народа, Давно ж замешкували їх чужі нам народи. Єще кілька віків перед Хр. розсіли ся на побережю Чорного моря численні грецкі кольонії, як Тіра, Ольбія, Теодозія, Херзонес і ин. З них найважнішою кольонією для нас був Херзонес, бо коли прочі кольонії упали, Херзонес перестояв довгі віки і був для Руси найблизшим

огнищем візантійської кильтури. Самі степи замешкували довші часи, на пів осілі на пів кочуючі народи. Першим з цих народів, про яких можна дещо сказати, були Скити. Скити були дуже хоробрими, не мали ні міст ні жадних укріплень. Мешканем Скита був віз прикритий полотном або шкірою. Політичний устрій у них був деспотичний. По Скитах сиділи на наших степах Сармати, Аляни, Готи. Першим народом не іранського походження, що прибув на наші степи були Гуни. По Гунах переходили степами Авари, Хозари, Болгари, Угри. Всі вони перебували на наших степах коротко і не мали великого впливу на уложенє відносин в нашій державі. Одні лише Авари (Обри.) лишили по собі в народних переказах деякі і то лихі спомини. По тих всіх народах поселили ся в українсько-руських степах Печеніги. Вони перебували в чорноморських степах довший час, рік річно нападали на рускі оселі, всі наші князі почавши від Ігоря зводили з ними тяжкі борби, тому і не без значіння було їх сусідство для Руси.

Смерть Сьвятослава. По смерти Ольги (Ольгу церков зачислила номежи сьвятих) постановив Сьвятослав вернути над Дунай і довершити підбою Болгарії. В імени малолітних синів утворив Сьвятослав нову управу і поділив поміж синів руску державу. Найстарший

Ярополк одержав Київ, Олег Деревляньску землю, а Володимир, син ключниці Малуші, дістав Новгород. Полагодивши так відносини на Русі спішить Сьвятослав до Болгарії. Але в Болгарії обставини змінили ся. Візантійські цісарі побачили дуже скоро, що в Русинах будуть мати о много грізнійших противників, як в Болгарах і розпочали переговори з Болгарами. Сьвятослав прибув над Дунай, здобув Болгарию перед балканьску, перейшов через Балкан, а коли візантійський цісар сполучив ся з Болгарами, прийшло до війни з Греками, а Сьвятослав загнав ся мало не під сам Царгород. Тимчасом візантійський цісар позбув ся інших своїх ворогів, перейшов Балкан і обляг Сьвятослава в Дор столі. По 3 місячній облозі розпочав Сьвятослав переговори і обіцяв не воювати з Греками, защо одержав свободний вихід і збіже для кожного жовніра. На вертаючого Сьвятослава засіли Печеніги і в борбі з ними поляг хоробрий князь 972. р. в молодім віці (30 літ.)

§ 7.

Володимир Великий і Ярослав Мудрий.

Володимир Великий 980.—1015. По смерті Святослава 972. р. настала кілька літня борба поміж его синами. Найстарший Ярополк, виступив проти Олега. Ярополк напав на Олега, який в утечі упав з моста під Овручем і погиб. На відомість про смерть Олега, Володимир утік з Новгороду до Скандинавії, зібрав там сильну дружину і пішов походом на Ярополка. По дорозі здобув він Полоц, убив полоцкого князя Рогволода і подружився з его дочкою Рогнідою, хоча вона вже була заручена з Ярополком. По здобуттю Полоцка ударив Володимир на Ярополка. Сили Володимира були о много більші від Ярополкових, тому Ярополк не мав відваги ждати Володимира в Києві. Однак помимо утечі его зловлено і убито з приказу Володимира. Кияни боролися еще якийсь час, однак притиснені Володимиром підалися.

Перші літа панованя Володимира Великого пішли на заведенє ладу і порядку в державі, він присмирив збунтовані племена, і відпер наїзди сусідів. В році 981. ходив Володимир на Польщу і заняв Червеньські городи

Перемишль, Червень і ин. Ся відомість записана в Повісти временних літ, є найдавнішою, згадкою о східній Галичині званій тогди Червоною Русію, або Червенськими городами.

З пізнійших літ панованя Володимира Великого є замітні дві події. Хрест Володимира і Руси і борба Володимира з Печенігами. Рівночасно з Володимиром панував у Візантії цісар Василь, проти котрого виступив в Малій Азії Фока. Цісар Василь просив Володимира о поміч. Володимир обіцяв помочи, але під услівем, що Василь віддасть за него свою сестру Анну. Василь згодив ся видати сестру за Володимира, наколи він прийме християнство. Тогди Володимир дав поміч цісареві, але хотяй Фока зістав побитий, цісар Василь зовсім не спішив ся з виданем сестри, бо вступати в супружі зносини з чужими володарями уважано в Візантії нечесною. В кінци Володимирови було за довгождати, він іде з війском на Крим і по довгій облозі здобуває грецке місто Корсунь. Доперва тепер цісар Василь виправив сестру до Корсуня, де відбуло ся весіле. Заходить тепер питанє, де і коли охрестив ся Володимир? Повість каже що Володимир охрестив ся підчас походу на Крим. Коли-ж возьмемо під розвагу, що Володимирови залежало на тім, щоб посвоячити ся з Вівантією, то мусів

він усувати всякі перепони свого слюбу, а такою перепonoю був єго хрест, тому мусів він охрестити ся в Києві і то єще перед походом на Корсунь. Володимир не лише сам прийняв хрест, але старав ся завести християнство на Русі, а се приходило єму тим легше, що християнство було на Русі вже знане. В Київі вже від довшого часу була церков сьв. Ілії, було ту вже много християн. З другої сторони не треба думати, що всі Русини приступали радо до християнської церкви. Християнство з початку було релігією висших верств і більших міст і дуже поволеньки переходило в прості маси народу.

Прийняте християнства мало для Русі велике значіє, бо з прийнятем християнства прийшла з Візантії тамошна культура, просьвіта і наука. Першими духовними і учителями Христової віри були у нас Греки і Болгари, они познакомили Русинів з грецким письмом і культурою, они принесли до нас церковні книги в словянськїм перекладї, писані кирилицею.

По заведеню християнства старав ся Володимир про піднесенє штуки і культури на Русі. Будував церкви, закладав школи, та старав ся піднести добробит в своїй державі. Сій спокійній роботі Володимира перешкаджали Печеніги, які за часів Володимира да-

вали ся найбільше відчувати нашій державі. З частих відомостей і згадок в повісти про борбу з Печенігами, як і з сеї причини, що Володимир мусів проти Печенігів стягати сили цілої держави, можемо здогадувати ся, що ся борба була дуже тяжкою.

В послідних літах панованя Володимира, виступають проти него его сини, котрих посадив по ріжних містах. Перший повстав проти Володимира Сьвятополк, за намовою свого тестя Болеслава Хороброго короля Польщі. Володимир довідав ся завчасу про повстанє сина і увязнив Сьвятополка. Відтак збунтував ся проти батька Ярослав Новгородский. Підчас приготовань до виправи на Ярослава заскочила Володимира несподівано смерть 15. липня 1015. р. Его поховано в Десятинній церкві. Про Володимира заховало ся багато народних подань, які є нині окрасою російської літератури. В нашій мові народних памяток про Володимира не ма.

Сьвятополк Окаянний 1015.—1018. Несподівана і скоро смерть Володимира Великого дала початок до трилітних забурень на Руси. Наслідником Володимира мав стати Борис. Его не було в Києві в хвили смерти Володимира, з сего скористав Сьвятополк, котрого Володимир випустив з вязниці, позискав для себе київских міщан і оголосив ся

великим київським князем. Він не вдоволяв ся своєю землею, а хотів злучити в своїх руках цілу Русь, тому підступно убив своїх братів Бориса, Гліба і Сьвятослава і заволодів їх уділами. Відтак хотів позбути ся Ярослава. Однак Ярослав повідомлений про все наперед сестрою Предиславою, зібрав сильну дружину, вирушив проти Сьвятополка, побив єго і заволодів Київом. Сьвятополк утік до свого тестя Болеслава Хороброго. Болеслав виправляє ся сам на Київ, побиває Ярослава над Бугом і впроваджує Сьвятополка на ново на великокняжий престіл, а сам зі своїм війском розтаборив ся в Києві. Однак Київлянам навкучив побут польських жовнірів в Києві і они стали потайки їх вирізувати. Болеслав мусів опустити Київ, а вертаючи до Польщі заняв Червеньські городи. По повороті Болеслава виступив Ярослав в друге проти Сьвятополка і побив єго. Сьвятополк утікав знов в Польщу, але по дорозі помер від удержаних ран, а нарід прозвав єго Окаянним.

Ярослав Мудрий 1018.—1054. В перших літах свого панованя мусів Ярослав звести борбу зі своїм братом Мстиславом, а побитий ним, згодив ся на поділ Руси в сей спосіб, що всі краї на захід від Дніпра і Київ одержав Ярослав, краї на схід від Дніпра одержав Мстислав і такі обставини тривали до смер-

ти Мстислава 1036. Ярослав придбав собі славу щасливими війнами, а ще більше розумною управою краю. Він воював щасливо з Ятвягами і Литвою (на північ від Руси) з Польщею і Печенігами. В 1031. р. належить Ярослав до великої коаліції, яку утворив цісар Конрад II. в ціли розбитя Польщі. Ярослав виправив ся на Польщу і відобрав назад забрані Болеславом Хоробрим Червеньські городи. Дуже щасливо воював Ярослав з Печенігами, котрих побив 1036. р. під Київом так сильно, що они від сего часу вже ніколи не піднесли ся. Однак замість Печенігів, являють ся на чорноморських степах нові дикі орди Половців, народу єще страшнішого як Печеніги. Половці напірають на останки Печенігів, нищать їх цілковито і самі осідають на чорноморських степах. Великий був се блуд руских князів, що не дали Печенігам помочи проти Половців, бо. послідні розбивши Печенігів, стали дуже грізними сусідами для нашої держави.

Замітні є рівнож відносини Ярослава до Візантії. Від часу війни Володимира з Візантією відносини між Русію а Візантією були приятні. Доперва 1043. р. приходить до непорозумінь. Причиною війни була здає ся сварка грецких купців з рускими підчас якої убито руского купця. Ярослав здає ся хотів

скористати з убитя купця, настрашити походом Візантийців і вимочи догіднійші договори для рускої торгівлі. Велика фльота, під проводом київського воєводи Вишати і Ярославового сина Володимира, вирушила на Візантію. Однак буря знищили много руских кораблів, а на оставших напали Греки, забрали в неволю і осліпили. Правдоподібно в три роки пізнійше, наступила згода Русинів з Греками, а в кілька літ потім оженив ся, улюблений син Ярослава, Всеволод з візантійскою княгинею. До зовнішньої політики Ярослава потреба додати старання Ярослава Мудрого увійти в супружі зносини з сусідними державами. Висше було згадано про шлюб Всеволода з візантійскою царівною, сам Ярослав оженив ся з дочкою швецкого короля, свою сестру Марию видав за польского князя Казимира Відновителя. Свої дочки видав одну за норвежского, другу за французского (Герика) короля. Сї родинні зносини з європейскими дворами, є найліпшим доказом, якою популярністю, повагою і значінем тішив ся в Європі Ярослав Мудрий, коли чужі володарі старали ся стояти в супружих зносинах з нашим князем.

Внутрішня діяльність Ярослава. Своє імя Мудрий придбав собі Ярослав більше розумною управою краю як щасливими війнами

Він надав Русі писані закона звані „Правдою Рускою“. Старав ся о розширення християнства, яке доперва за єго панованя почало ширити ся по дальших закутинах Русі, він будував нові городи, укріпив і приокрасив Київ і старав ся розповсюдити книжну просвіту. Ярослав зібрав велику на тоті часи бібліотеку, яку зложив при збудованій ним Софійській катедрі, закладав школи (одна з найважніших в Новгороді.) Ярослав опікував ся щиро духovenством, основував нові єпископства, за єго часів 1051. р. вибрано перший раз Русина Ілярїона митрополитом в Києві (до тепер митрополитами були все Греки.) За єго часів повстають рівнож перші монастирі, яких основателями були Антоній Печерский і Теодозий.

Ярослав любив богато будувати. В сим місци де 1036. побив Печенїгів поставив широку браму, над котрою зносила ся церков сьв. Благовіщення з позолоченим дахом, звідси назва Золоті ворота, побудував величаву церкву сьв. Софії, в якій спочили відтак єго мощі.

Умираючи поділив Ярослав Русь поміж своїх синів. Найстарший Ізяслав одержав великокняжий титул, Київ, Новгород і Деревляньську землю; Сьвятослав дістав Чернигів і більшу часть Сїверщини. Полудневу Сївер-

щину зі сголицею Переяславом одержав Всеволод, Волинь Ігор, Смоленськ Святослав. Про уділ найстаршого сина Володимира, що умер перед Ярославом, повість нічо не згадує, однак правдоподібно син Володимира Ротислав одержав Червеньські городи. Від Ярослава Мудрого усталило ся на Руси право старшенства, на підставі якого, великим київским князем остав завсїгди настарший з родини Ярослава, а також в иньших князівствах першенство мала лінїа старша перед молодшою.

§ 8.

Занепад рускої держави.

Ізяслав. По смерти Ярослава Мудрого засїв на київским престолї єго син Ізяслав, що панує з двома перервами від 1054. до 1078. Проти него виступив син Володимира Ярославича Ростислав, що не дістав жадного удїлу і здобув далеку Тмуторокань (над Кубаном) куди звичайно утікали прогнанї князї. Відтак виступає проти Ізяслава Всеслав Полоцкий, але побитий, дістав ся до вязниці. Недовго потім побили Ізяслава Половці, а коли Ізяслав не хотїв з Половцями дальше вести вїни, Київляни виступили проти него на вічу, прогнали єго, а на престол посадили увязне

ного Всеслава. Є се перший случай, де київське віче проганяє свого князя, а покликує на престіл другого.

Прогнаний Ізяслав утік до Польщі до Болеслава II. Болеслав дав єму поміч, а навіть сам виправив ся на Київ і посадив Ізяслава наново на великокняжім престолі. Вертаючи в Польшу заняв Болеслав II. як колись Болеслав Хоробрий, Червеньські городи 1070. р. Ізяслав не сидів довго в Київі. Проти него виступають молодші брати Сьвятослав і Всеволод, проганяють Ізяслава, а в Київі засідає Сьвятослав. Ізяслав удає ся в друге до Польщі, а коли ту не дістав помочи, удає ся до німецького цїсаря Генрика IV. і просить о поміч. Генрик IV. був занятий тогди борбою з папою Григорієм VII. і помочи Ізяславови дати не міг. Тогди Ізяслав висилає свого сина до папи Григорія VII. і обіцює прийняти унії за одержану поміч. Папа вставив ся за Ізяславовом у Болеслава II. Болеслав II. дав Ізяславови поміч і прогнаний князь засїв в трете на великокняжім престолі.

За часів Ізяслава засновано в Київі „Печерску Лавру“, яка стала з часом осередком просьвіти і літератури на Руси. Много з печерських монахів вславило ся в нашім пись-

меньстві. Одним з сих монахів був Нестор, якому приписувано авторство Повісти временних літ.

Всеволод 1078.—1093. Наслідник Ізяслава Всеволод мусів ціле своє життя вести борби будьто зі своїми братанцями будьто з Половцями, котрі почасти самі, почасти завзвані князями нищили в страшний спосіб рускі землі. У всіх походах Всеволода помагав єму син Володимир Мономах, що вже за життя батька вславив ся в борбах з Половцями. По смерти Всеволода був Володимир Мономах паном ситуації в Київі, але знаючи добре, що Сьвятополк II. на котрого після старшинства припадав київський престол, не уступить добровільно Київа, покликав в Київ Сьвятополка II. а сам удав ся до свого Переяслава.

Сьвятополк II. 1098.—1113. За єго часів дали ся дуже в знаки Руси Половці. З початком панованя Сьвятополка II. прибули до Київа половецкі послы, заключити з князем мир. Сьвятополк не зважаючи на міжнародні права, казав вкинути послів до вязниці. Наслідки сего діла відчула Русь дуже прикро. Половці кілька літ нищили в застрашаючий спосіб рускі землі, а передовсім давав ся в знаки половецкый хан Буняк. Володимир Мономах, котрого князівство було висунене найдалше на полудне і через се виставлене

найбільше на напади Половців старався погодити всіх князів і спільними силами ударити на Половців. За його радою зібралися 1097. в Любечі всі князі з родини Ярослава Мудрого. На зїзді запали три важні ухвали. 1. ухвалено принцип отчини, значить усунуто право старшенства, а заведено право дідиченя. 2. Санкціоновано стан посідання, себто признано всім князям все, що в тій хвилі посїдали. 3. Заключено союз всіх князів проти Половців. Хотяй на зїзді присягли всі князі, що не будуть воювати проти себе, то щирости у них зовсім не було і зараз по зїзді, сталися події зовсім не ідилічні. Бояри Давида Волинського звернули уваги свого князя на се, що Василько теребовельський князь входить в союз з Володимиром Мономахом. На тім тлі повсталася інтрига, що Василько хоче відобрати Давидові Волинь, а Володимир Мономах хоче зайняти Київ. Наслідок сеї інтриги був дуже сумний. Святиполк запросив до себе Василька, зловив його і казав осліпити. Літопись каже, що Володимир Мономах получився з князями чернігівщини Ольговичами, і виступив оружно проти Святиполка. Святиполк, щоб увільнитися від кари, зложив цілу вину на Давида, котрому відобрано Волинь. В дійсности річ мала ся дещо инакше. Святиполк позбувшися Ва.

силька, хотів знищити і Володимира, лише Володимир зручною політикою відвернув від себе нещастє і намовив Сьвятополка забрати собі Волинь. Так отже все скінчило ся на Давиді, котрому таки забрано Волинь. 1099. р. зїхали ся князі наново в Ветичах, де поновно засудили Давида, а опісля видали дуже несправедливий засуд, щоби осліпленому Василькови і єго братови Всеволодови відобрати Червеньські городи. Однак Ротиславичі Ростислав і Василько не відступили Червеньських городів, побили Угрів, яких візвав на поміч Сьвятополк, під Перемишлем і удержали ся при своїм уділі.

По зїзді у Ветичах злучили ся князі під проводом Володимира і відбули два походи на Половців 1103. і 1111. року, які закінчили ся цілковитим розбитєм Половців. Через пів століття не важили ся Половці нападати на Русь.

Володимир Мономах 1113.—1125. 1113. р. умер Сьвятополк II. а київске віче покликало на престіл Володимира Мономаха. Володимир довший час надумав ся і доперва за прибутем другого посольства поїхав у Київ. Володимир Мономах не мав жадних претенсій до Київа, бо коли возьмемо під розвагу правотччини, ухвалене на зїзді в Любчу 1097. то великим київским князем мав стати син Сьвя-

тополка II. Ярослав. По старшині великим київським князем повинен був бути чернигівський Давид з родини Святослава. Так чи сяк Володимир Мономах засїв на київським престолі не правно, а покликало єго київське віче лише тому, що він провадив завзяті борби з Половцями. Ярослав прийняв мовчки покликане Володимира Мономаха до Київа, він сподївався, що бодай по смерти Володимира засяде в Київі. Коли-ж Володимир осадив свого сина в Білгороді і старався задержати київський престіл в своїй родині, виступив проти него Ярослав, однак Володимир побив єго і відобрав єму Волинь, чим скривдив єще більше Ярослава.

По смерги Володимира Мономаха, а єще більше по смери єго сина Мстислава, розгорїла ся завзята борба поміж Мономаховичами а Ольговичами о Київ. Протягом 50-ти літ Київ змїняв 23 рази князїв, а рївночасно Русь дїлила ся на малі князївства, яких 1170. р. було аж 72. З причини борби о велико-княжий престіл, Київ починає підупадати, а на єго місце виступають два нові князївства, на заходї князївство галицьке, а потїм галицько-волинське, на сходї суздальське або московське. Основателем послїдного був син Володимира Мономаха Юрій Довгорукий, а до великого значїня підніс се князївство Андрїй

Боголюбский, що прийняв титул великого князя, а щоби своє князівство поставити понад Київ, наїхав Київ 1169. р. здобув его і видав жовнірам на дводневу грабіж, а вкінци казав спалити. Від сего часу Київ вже ніколи не підніс ся до давного значіня.

§ 9.

Суспільний і політичний устрій Українсько рускої держави.

Вдача Русинів. Грецькі писателі кажуть про Русинів таке: Є мало цивілізовані, брудні, але не лихі і не підступні. Для чужинців ввічливі і радо гостять їх у себе. Жінки їх дуже чесні, буває часом, що по смерти свого мужа самі відбирають собі жите. Свободу люблять більше як жите. Є дуже терпеливі на всякі недостатки, спеку, холод, дощ і брак поживи. З другої сторони є Русини уперті, незгідливі, не хотять підпорядкувати своєї гадки гадці загалу, скорі до бійки, та люблять вино і мід. В загалі переважає у них привітливість, ширість, веселість і охота до забав. Занимають ся хліборобством, скотарством, пчільництвом, та ведуть широку торговлю.

Релігія. Релігійний світогляд нашого народу розвинув в загалі як всі інші поганьські релігії з культури природи. Русини вірили в одного великого бога, якого звали Перуном, а побіч него узнавали інших богів як Хорса бога світла, Даждьбога опікуна людського роду і земського життя, Велеса бога скота і Стрибога лихого бога. Крім богів почитали Русини поменьші божества, як русалки, німфи, лісовиків, дідьків, опирів і ин. В значіне Русини не вірили, противно думали, що молитвою і жертвами можна упросити у богів долі. Сьвятинь не ставили, а молили ся на місцях посьвячених якомусь богови, за се ставили багато ідолів. Осібного сьвященничого стану не знали, але за се мали багато знахорів і волхвів, котрі мали вплив навіть на князів. В посмертне жите вірили і були переконані, що душа з тілом не гине. Посмертне жите представляли собі в подібний спосіб як земне, хто був чим на землі, тим мав бути після їх віри і на другім сьвіті. Тому Русин волів умерти в битві, як дістати ся до неволі, бо вірив, що як умре невольником то і на другім сьвіті буде жити в неволі. Сьвята обходили такі як і прочі Словяни, а найважнійші сьвята їх були Коляда і Купало.

Родинні відносини були на Русі добрі, тому і право не виділо потреби вмішувати ся

часто в родинні відносини своїх горожан. В поганьських часах жили у нас муштини в многоженстві, навіть князі мали більше жінок, доперва хвистиянство старало ся ограничувати многоженство, а церков уважала шлюбною жінкою лише першу. Жінка перед правом була рівною мужеві, як свідчить про се висказ з Руської Правди. „Если чоловік убє жінку, то судити єго як за звичайне убійство, еслиб жінка була винною, то половина карі. Значить чоловікови не вільно було убити жінки, навіть если бул винною, отже чоловік на мав права житя і смерти над жінкою. До майна жінка не мала жадного права, до неї належала лише білизна, лен і коноплі. Дуже почетним було на Русі становище вдовиці. Если вдова не виходила другий раз замуж, єї не давано опікуна, она сама завідувала цілим майном, сама мала ділити майно поміж синів. Вдова мала навіть право віддати свою частину, яку діставала по смерти свого мужа, навіть своїм дочкам, чого не міг зробити навіть муж, бо дочки мали право лише до віна, а не до спадщини. Діти стояли в повній залежності від родичів. Родичі мали право дітий карати і змушувати виходити замуж, або женити ся після їх волі. Дперва пізнійше старало ся церковне право ограничувати владу родичів над дітьми, накладаючи грошеву кару на родичів, если змушена вийти замуж або женити

ся дитина, наложивши з сеї причини на себе руку, або зробила собі в загалі що злого.

Торговля на Русі. Початки торгівлі на Русі сягають до передісторичних часів. В часах около рожества Христа вели через нашу територію три головні шляхи: полудневий, що був найважнішим і вів до грецьких кольоній, східний що провадив над Волгу і вів в Азію і західний, яким діставали ся до нас впливи від Кельтів і Римлян. Зносини з Римлянами мусіли бути досить значні, а доказом на се численні знаходи римських монет на нашій території з 1, 2 і 3 віка по Христі. Найбільше римських монет знайдено понад Дніпром, на Волини і Поділю.

В пізнійших часах головною дорогою був варягский шлях, що провадив до Царгороду. Торговлю на Русі описує грецький писатель Константин Порфірородний. Мешканці Русі, каже він, вміють самі виробляти човна, на них зїздять ся весною купці з Новгороду і інших руских міст до Київа. Ту відбуває ся великий ярмарок, а в червни вирушають купці Дніпром до Царгороду. Плавба відбуває ся лише громадно, бо одинцем задля Печенігів плисти небезпечно.

З початку їздили рускі купці лише до грецьких кольоній над Чорним морем, відтак торгували впрост з Царгородом. В IX. і X. віці

бачимо руских купців на цілім Чорнім морі, яке арабські і грецькі письменники називають навіть руским морем. В X. століттю руска торгівля осягнула великі розміри. З умови князя Олега з Візантійцями видно, що руских купців приходило до Візантії по кількасот і замешкували там передмістє сьв. Мами. Русини старалися, осісти стало в Царгороді і там заложити свою купецку кольонію, але Греки бояли ся воївничих Русинів і недопустили до сего. З часом грецький ряд, боячи ся рускої конкуренції, починає ограничувати права руских купців (руским купцям вільно було приходити лише громадно на торг по 50 люда, они могли перебувати в Царгороді лише шість місяців).

Помимо сих ограничень руска торгівля розвивала ся надальше дуже добре, а руских купців можна було бачити навіть в Александрії.*) До сего рускі князі здобували оружиєм для руских купців різні привілеї. Так після умови з 907. р. рускі купці не мали платити мита, могли уживати даром публичних лазень, а на дорогу мали їм Греки постарати ся о харч. Доперва по нещасливім поході Ігоря на Греків починає Візантія ограничувати привілеї руских купців.

*) Жидівський подорожник Венямин з Тузелі згадує про руских купців в Александрії.

Предмети торгівлі були різні. Від Греків привозили Русини дорогі матерії, золоті та срібні вироби, вино і полудневі овочі, з Русини вивозили мід, віск, невільників і футра. Взагалі з Візантії привозили на Русь вироби грецького промислу, з Русини вивозили передовсім сирі плоди.

Крім торгівлі з Царгородом торгували Русини рівнож з грецькими кольоніями над Чорним морем із Печенігами, які випасали великі стада товару. Рускі купці держали в своїх руках посередництво поміж Грецією і Арабами з одної сторони, а краями півночи з другої. Крім торгівлі заграничної ведено оживлену торгівлю внутрішню, якої осередком був Київ.

Руске право. В старинній Русини розріжнювано чотири роди судів. Суди княжі, громадські, церковні і панські. Найменше відомостий є у нас про суди панські, що булоб доказом, що право зовсім не мішало ся до суду панів над своєю челядию, звану звичайно холопами. Пан судив своїх невільників як хотів, право до сего зовсім не мішало ся.

Широко були розвинені суди громадські. Они були з початку найважнішими, доперва з часом, коли княжа адміністрація розгалужувала ся, а громади стратили свою самоуправу, усував княжий суд, суд громацкій.

Суди церковні або єпископські мали право судити лише за деякі означені провини, як двоженство, чари, утроєнє, розвід, нарушенє християнської віри. Крім сего підпадали під церковний суд у всіх справах всі церковні люди (як сьвященники, диякони, дяки і ин.)

Суди княжі справували самі князі, або їх урядники звані тивунами, які заступали особу князя, они видавали засуди в імени князя, тому від засуду тивуна не було жадного відклику, можна було лише скаржити ся князеві на надужитя княжих урядників. Слідство відбувало ся зовсім инакше як тепер. Покривджений мав сам вислідити виновника, сам знайти сьвідків, сам мав рівнож візвати запізаного до суду. Суд давав покривдженному лише тогди поміч, коли запізваний не хотів сганути на суд. Бували часом, хотяй рідко случаї, що слідство переводили самі княжі урядники. Роля судії була дуже незначною. Слідство переводив сам покривджений, а кари були так точно означені, що судиям лишило ся в разї вини лише вимірити приписану кару.

Руска Правда. Всі устави, кари були записані точно в збірнику прав „Руска правда“ наданим Ярославом Мудрим. Єго сини розширили Руску Правду та доповнили єї новими приписами. За часів Володимира Мономаха

доповнено Руску правду уступами відносячими ся до довгів і процентів. Руска Правда повстала без сумніву на підставі судових досвідів і судових рішень, але не обійшло ся без сего, щоб не мало на єї уложене впливу скандинавске, а передовсім грецке право. Руске право було незвичайно ліберальне і поступове. Підчас коли ниї по тільки віках, починають, доперва думати про знесенє кари смерти, руске право стояло на так високім степени вже тому 900 літ. Руске право не знало кари смерти. Вправді під впливом Візантії заведено кару смерти за Володимира Великого і Ярослава Мудрого, однак пізнійше кару смерти усунено зовсім, право позволяло лише на месть. Руске право знало передовсім кару грошеву. Оно стояло так високо, що вже розріжнювало сьвідоме убійство (морі) від звичайного убійства в гніві або по пьяному. Руске право стає рівнож в обороні чести і за удар бичем, накладає висшу кару, як за удар мечем, бо від меча терпить лише тіло, від бича і душа. Найстрашнійші кари, які знає руске право се „поток і розграбленіє“; видаленє з краю і конфіскація майна, які назначувано за сьвідоме убійство, підпал і конокрадство.

В случаях, де не можна було довести вини ані сьвідками, ані іншими доказами,

міг обвинений оправдати себе в справах малої ваги присягою. У важніших справах мусів піддати ся так званому Божому судови. Обвиненого вкидувано в воду, наколи він потопав, то уважано єго невинним; або піддавано обвиненого пробі огня. Обвинений брав в руку, або ходив по розпеченім желізі і наколи по якімсь часі не лишили ся сліди на руці або на ногах, уважано єго невинним.

Руска правда є для нас великої ваги, бо она є доказом високої культури наших предків. Ми Русини Українці мали свої писані права тогди, як иншим словянським народам було єще до сего дуже далеко. Наші сусіди Польяки дістали писані права доперва кілька віків пізнійше за панованя Казимира Великого.

Політичний і суспільний устрій Руси. На чолі держави стояли князі, які походили лише з родини Володимира Великого. Всі князі з роду Володимира мали свої уділи, князів без уділів, званих ізгоями, було на Руси дуже мало, Всі князі були собі зовсім рівними; князь не може бути нічиім слугою. Вправді часом лучало ся, що поменьші князі ставали зависими від силнійших, але се не називало ся зависимостию, се робило ся лише в добрій вірі, слабший князь ніби добровільно помагав силнійшому. Князь стояв понад всіх, навіть найбогатший та найвпливовійший

боярин, не міг мріяти про рівність з найменш-
шем князем, а коли в Галичи хвилево засів
на престолі боярин, видало ся се всім занадто
дивним. Старший віком князь мав право на
ліпші уділи, але старшеньство князя мало
лише тогди значіне, коли було поперте си-
лою. Підчас коли на зверх влада князя могла
бути до певного степені обмеженою вла-
дою сильнішого князя, то у внутрі своєї
волости був князь цілковито независимим
паном. Князь мав виключне право розпоряд-
жати своїм уділом, він міг єго відступити,
продати або замінити. Князь виповідав війну
і заключав мир, князь видавав закони, судив
або сам або через своїх заступників, він про-
вадив адміністрацію свого уділу, розпоряд-
жав доходами з него, накладав нові податки,
а в кінци брав значну участь в церковній у-
праві, маючи голос при виборі церковних до-
стойників. Особа князя була все нетикальною.
Такі факти як убійство князя 1146. р. чернию
в Києві, або повішене Ігоревичів в Галичи,
були лише рідкими случаями.

Другим політичним чинником було в і ч е.
В виду великого значія і влади князів, му-
сіло зійти віче на другий плян. Земля без
князя чула ся не своєю, а віче не то що не
старало ся захопити влади в свої руки, але
в браку князя старало ся чимскорше позис-

кати для себе якого князя. Віче нігде не показувало охоти обмежити влади князя, та мішати ся в адміністрацію. Оно підносило свій голос лише принагідно в надзвичайних случаях, як обсаді княжого престоло, або коли скликав его сам князь. Єще найбільше діяльності проявляло київске віче. 1113. року покликуює оно на престіл Володимира Мономаха, віче проганяє Ізяслава, коли він не хоче вести борби з Половцями. Часом віче ставило услівя князям. 1146. р. віче жадає від князя Ігоря, щоби сам особисто судив, а тсгди признасть его князем. Однак такі случаиї були рідкі, а лучали ся тогди, коли князь був слабим, в більшости князі занимали престіл зовсім не питаючи ся віча, як лише мали силу. Віча збирали ся також на зазив князя. Часом князь ідуци на війну хотів знати, чи може рахувати на поміч громади, скликував віче, щоб нібито вислухати его гадки, а в дійсности, щоб нізнати настрої населеня. Віче міг скликати князь, але сходило ся оно рівнож на зазив горожан. Могли приходити на віче всі люди свобідні з города, пригородів і околиці, а рішаючий голос мали старші горожани. Ухвали віча обовязували не лише город але і околицю, а рішенє віча було важним, як за ухвалою заявила ся так подавляюча більшість, що опозиції не було чого бояти ся.

Третім політичним чинником була дружина князя. Князь мав при своїм боці численну дружину з якою переходив з одного уділу на другий. Дружина або княжі бояри ділили долю і недолю князя, за се мав князь обов'язок, радити ся з боярами у всіх важніших справах. До найбільшого значіння дійшли бояри в Галичи. В Києві і взагалі на Україні князі змінювали дуже часто свої уділи, а бояри переходячи зі своїм князем з одної землі до другої, не могли осідати стало і перемінювати ся в земску шляхту. В Галичині через більше як два віки засідали на престолі дві княжі родини Ростиславичів і Романовичів, бояри не переходили з одної області в другу, осідали стало і ставали властителями великих посіlostий. З часом прийшли они в Галичи до такої сили і значіння, що скидали, усували, собі не милих князів, та покликували інших. Як в Галичи прийшов до рішучої переваги боярський елемент, так в Новгороді зискало найбільше значінє віче, а на сході в Москві зискав цілковиту перевагу князь.

Важну ролю в політичнім житю відгривала церква, яка посередно або і безпосередно впливала на устрій рускої держави. Руска церква становила одну митрополію, яка вповні зависіла від царгородских патріархів, котрі

самі навіть без порозуміння з рускими князями, вибирали кандидатів на митрополитів. Руска митрополія ділила ся на 16 єпископских катедр.

Суспільність руска ділила ся на три части. 1. се люди княжі, або дружина, 2. люди церковні і 3. звичайні люди себто громадяни. Люди звичайні ділили ся на людий свобідних, півсвобідних і несвобідних або невільників. До людий свобідних зачислювано міщан, і селян званих смердами. Так міщани як і смерди люди свобідні, а доказом сего висказ з Рускої Правди, що смерда міг судити як свобідного чоловіка лише князь або єго урядник. Люди півсвобідні, звані закупами, се люди що наймали ся в роботу, або відробляли позичені гроші. Они були свобідними, але їх права були огрґанічені, приміром закуп не могли бути сьвідками, хиба лише в дуже дрібних справах, господар мав право їх навіть тілесно карати, до сего закуп міг легко стати невільником. Найнисший степень людий, се несвобідні, невільники, звані звичайно холопами. Они не мали жадних горожанських прав, а їх доля була дуже прикрою. Доперва за часів християнства, старала ся церква вплинути на поліпшенє долі невільників, але вплив церкви в сїм напрямі позістав не значним і долю холопів не дуже змінив.

§ 10.

Повстанє польскої держави і перші польські князі.

Повстанє польскої держави. Найдавніші дії польського народу закриті перед оком історика. До нас дійшли лише казочні перекази про Кракуса, що мав оснувати місто Краків, про єго дочку Ванду, про Попеля і Пяста. Правдоподібно повстала Польська держава в сей спосіб, що одно з польських, або инакше званих лехіцких племен, а іменно Поляни з над Варти, підбили сусідні племена, накинули їм свою назву і дали початок польській державі. На чолі польскої держави стояли князі, котрі виводили свій рід від казочного Пяста звідси і назва династії Пясти. Столицею Польщі була з початку Крушвиця над озером Гоплом а відтак Гнезно.

Мечислав I. (Мешко.) 962.—992. Першим історичним князём Польщі, з родини Пястів, був Мечислав I. Єго держава хочай досить значна простором, бо сягала від Одри поза Вислу, не могла устояти ся перед сильним німецьким наїздом. Німецький марграф Геро побідив Мечислава і змусив єго прийняти німецьку зверхність. Щоб освободити ся від

Німців, які воювали в імени християнської віри, (нібито ширять християнство,) постановив Мечислав прийняти хрест і в сей спосіб витрутити Німцям оружје з рук. В тій цілі оженив ся він з чеською княгинею Дубравкою і прийняв разом з Польщею хрест 966. р. а в невдовзі потім оснував перше польське єпископство в Гнєзні, яке зависіло від архиєпископа в Магдебурзі.

Болеслав Хоробрий 992.—1025. До великого значіння прийшла польська держава за наслідника Мечислава I. Болеслава Хороброго. Сей розумний і хоробрий князь розширив значно границі своєї держави, підбив Поморе (над Балтійским морем), на Чехах здобув Моравію і Краків, на Русі Червеньські городи. Єго держава розпростирала ся від Балтійского моря по Дунай, від ріки Салї (в нинішній Саксонії) поза Вислу і Сян. Рівночасно з Болеславом панували в Німеччині цісарі Огтон III. і Генрик II. Відносини Болеслава до Огтона III. були приятні, Огтон III. прибув навіть до Польщі, 1000. року (до Гнєзна) поклонити ся мощам св. Войгіха і при сій нагоді увільнив польську церкву від німецької зависимости, позволяючи Болеславу заложити в Гнєзні архиєпископство. Зовсім инакше уложили ся відносини Болеслава до Генрика II. З ним воював Болеслав довгі ліга, а війна

закінчила ся миром в Будишині 1018. р. де цїсар признав Болеслави посїданє Лужиць, Моравії і Шлєсґу. Болеслав був не лише добрим вождом але і знаменитим організатором, відзначав ся справедливістю, строгістю і любовію до простого народа. Під конєць свого панованя казав Болеслав Хоробрий коронувати ся 1025. р. польским королем.

Наслїдники Болеслава Хороброго. За наслїдника Болеслава Хороброго Мечислава II. 1025. — 1034. підупадає Польща. Сусїди угворили проти Польщі велику коалїцію і забрали єї всі здобичі Болеслава. Ярослав Мудрий забрав Червеньські городи, цїсар Конрад II. Лужиці, угорский король Стефан Святий Словаччину, Чехи Моравію, а данський король Канут Великий Поморє. Єще більше підупала польска держава по смерти Мечислава II. В Польщі настав великий нелад, поодинокі племена відзискали назад свою независимість, привернено поганьство. З сего заколоту скористав ческий князь Бретислав Ахіль, наїхав Польщу, заняв Гнезно і увіз до Чех мощі сьв. Войтїха. З цїлковитого упадку видобув Польщу Казимир Відновитель 1040.— 1058. котрий при помочи цїсаря Генрика III. завів у Польщі лад і порядок, та привернув назад християнську віру.

Болеслав II. Щедрий 1058.—1079. наслідник Казимира Відновителя підніс значіне Польщі еше більше. Він дає поміч прогнаному з Київа Ізяславови а підчас повороту займає на ново Червеньські городи. Під копець свого панованя попав він в спір з духовенством і убив краківського епіскопа сьв. Станислава. Убите сьв. Станислава викликало в Польщі повстанє проти Болеслава. Болеслав мусів з Польщі утікати і умер на вигнаню в Каринтії в місті Осиях.

Поділ Польщі на дрібні части. По нездарнім панованю брата Болеслава Щедрого, Володислава I. Германа, за котрого Польща стратила на стало Червеньські городи, приходить до панованя хоробрий князь Болеслав III. Кривоустий 1102.—1138. Ціле своє панованє провів він на довгих і завзятих війнах. Він підбив на ново по довгих борбах Поморе, та воював щасливо з німецьким цісарем Генриком V., котрого побив під Вроцлавом, на так званім песім поли. Помимѝ сих побід мусів Болеслав Кривоустий, під конець свого житя, прийняти зверхність цісаря Льотара III.

Умираючи поділив Болеслав Кривоустий польську державу поміж своїх синів. Найстаршому Володиславови дав Шлеск, Мечиславо-ви дав Великопольщу, Болеславови Мазовію і Куяви, Генрикови Сяндомирську землю. Крім

сих уділів найстарший з Пястів мав мати єще краківську землю і титул великого князя. Через заведене права старшенства і поділу Польщі поміж синів Болеслава Кривоустого, наступило роздроблене Польщі на малі уділи, розпочалися завзяті домашні борби о Краків, які підкопали значіне Польщі на довгі літа.

§ 11.

Німеччина під панованєм королів з династії саскої 919.—1024.

Генрик I. Пташник. 919.-936. Копрад I франконський умираючи радив вибрати королем свого найбільшого противника Генрика, саского князя, бо думав, що лише сильний та енергічний володар, яким був Генрик, зможе завести в Німеччині лад і змусити князів до послуху. Німці послушали ради короля; Франки і Саси оголосили королем Генрика I. названого Пташником, бо після переказу мав він бути зайнятий ловлею пташків, коли принесено єму вістку про єго вибір.

З початку узнали Генрика лише Саксонці і Франки, але в короткім часі змусив Генрик прочих князів до послуху. Він полишив

всім німецьким племенам їх князів, їх устрій і права, жадав лише, щоб признали короля найвисшим паном Німеччини. Найбільшим нещастем Німеччини в сим часі були напади диких Угрів або Малярів.

Угри або Маляри, що мешкали давнійше над Волгою і Доном, були походження фінсько-монгольського. Так само як Гуни і Авари були Угри страшними несподіваними нападами своєї кінноти. Візантійські цісарі вивали їх проти Авар. При кінци IX. віка осіли Угри в нинішній Угорщині, де прибули під проводом казочного Арпада, від котрого пізнійші королі виводили свій рід. Угри завізані цісарем Арнульфом, розбили Велико-моравску державу, але зачали від сего часу рік річно нападати на Німеччину і нищити в застрашаючий спосіб. Підчас одного такого нападу удаю ся Німцям взяти в неволю визначного мадярського князя. За виданє сего князя і за річну данину зобовязали ся Угри девять літ не нападати на Німеччину. Сих девять літ постановив Генрик визискати для убезпеченя краю. Генрик бачив, що так довго не буде міг ставити успішного опору Уграм, доки Німеччина не буде мати сильних твердинь і доброї кінноти. В Саксонії до тепер міст зовсім не було, тому Генрик почав будувати укріплені твердині, а що людність

саска не хотіла поселяти ся в новозаложених містах, видав Генрик приказ, що кожний дев'ятий чоловік має ся поселити в місті. Генрик старав ся дуже про новоосновані міста і наділяв їх численними привілеями, щоб через се збудити у сільської людности охоту іти до міст. Рівночасно старав ся Генрик о добірну кінноту, яку випробував в борбі зі Слов'янами, що мешкали над Гавелею і Спревою. Відтак звернув ся він проти Чехів, над котрими панували князі з роду Перемишлідів і змусив їх до признання своєї зверхности.

Приготовивши ся до війни, відмовив Генрик Уграм гарачу, за що Угри зараз слідуєчого року впали до Німеччини, але Генрик побив їх цілковито над рікою Унструтою 933. і змусив їх завернути назад в Угорщину.

Генрик I. є дійсним основателем німецької держави. Перед єго панованєм була німецька держава близькою розкладу на поодинокі зовсім назависимі князівства. Поодинокі племена як Саксонці, Бавари уважали ся зовсім осібними нічим незв'язаними зі собою народами. За Генрика німецькі племена получили ся в одну цілість готову до борби з ворогами.

Оттон I. Великий. Го смерти Генрика I вступив на престіл єго син Оттон I. Великий.

З початку узнали єго королем всі німецькі князі, але відтак повстали проти него. По довгих борбах Оттон побив князів і постановив їх владу ограничити. Передовсім рішив Отгон що гідність князів не є дідичною, але зависить від ласки короля, тому надав він Лютарингію своєму зятеви, Франконію і Саксонію задержав сам в своїх руках, Баварию віддав своєму братови, а Алєманію своєму синові. В сей спосіб у всіх німецьких князівствах панувала одна родина. Щоб єще більше обмежити владу князів утворив Отгон уряд графів палятинів, котрі мали стеречи королівских прав у всіх князівствах. В кінци проти князів висунув Оттон єпископів і архієпископів, яким став надавати ленні добра, увільнив з під влади князів і покликував на найвисші державні уряди.

Полагодивши внутрішні справи міг Оттон звернути ся проти зовнішних ворогів: побиває Данців, Словян, а відтак звертає ся проти Мадярів, які знов відважили ся впасти до німецької держави, однак Оттон розбив їх цілковито над рікою Лехом 955. Щоб обезпечити східні границі своєї держави, відновляє Оттон заложєну вже Каролем Великим Східну Мархію і надає єї баварському князєви. Битва над Лехом має велике історичне значє. Она відроджує Східну Мархію, яка стає

з часом завязком австрійської монархії, та освободжує Німеччину від наїздів диких угорських горд. Битва над Лехом має велике значінє рівнож і для Угорщини. Угри пізнали, що дальше годі їм жити з грабежий і нападів, осідають в долині Дунаю, покидають свій єпособ життя, та стають з часом культурним народом. Вже за короля Гейзи входить християнство на Угорщину, а за панованя Стефана Сьвятого 998.—1038. християнство стає урядовою релігією. Угорський король дістає титул апостольского короля. Сей титул перейшов відтак на австрійських цісарів.

Одною з найважніших подій за Оттона I. було здобутє цісарської корони. По смерти сина Людвика Побожного Льотара, цісарску корону одержували ріжні, часом дуже незначні князі. Одним з таких князів, що захопив цісарску корону був Беренгар з Івреї. Щоб мати яку правну підставу до цісарської корони, хотів він оженити свого сина з вдовою по попереднім цісарю, Аделяйдою, а коли ся відмовила своєї руки, вкинув вдовицю до вязниці. Аделяйда, котрій удало ся утечи з вязниці, удає ся з просьбою о поміч до Оттона I. Оттон виправляє ся три рази до Італії, женить ся з Аделяйдою і підчас другого походу до Італії, коронує ся цісарскою короною 962. Від сего часу всі німецькі королі

спішать до Італії щоб там досягнути цісарску корону. Повний титул новоповсталого цісарства був „Святе римске цісарство німецького народа.“ Цісарский титул приніс на разі Німеччині і німецьким королям велику почесь і значіне, але пізнійше показало ся, що цісарство виходило німецьким королям на зле. З цісарскою короною, прийшла під пановане Німеччини і північна Італія. А що Італійці не хотіли підлягати Німеччині і що хвиля повставали, мусіли німецькі королі зі шкодою для самої Німеччини звертати свою увагу всегда на Італію, виправляти ся там часто, зводити тяжкі борби, які лише ослаблювали Німеччину.

Підчас другого походу до Італії змусив Оттон римску шляхту до зобовязаня, що нікого не буде узнавати папою, доки вибору не затвердить цісар. В сей спосіб попало папство в цілковиту зависимість від цісарів.

Оттон II. 973. 988. Син і наслідник Оттона I. був вже за єго житя вибраний королем і коронований цісарем римским. Мимо сего зараз в початках свого панованя мусів бороти ся зі збунтованими князями, на котрих чолі станув Генрик Сварливий баварский князь. Оттон II. упокорив князів, а щоби зменьшити владу баварских князів, відлучив від Баварії Східну Мархію і надав єї Леополь-

дови з родини Бабенбергів 976. р. Східна Мархія дала початок нинішній австрійській державі. Оттон II. старався підбити полудневу Італію, яку хотів позискати як віно своєї жени, візантійської царівни Теофанії. Однак виправа Оттона II. до Італії не повелася, а з поражень Оттона II. скористали надлабські Слов'яни, що повстали проти Німців і через два віки позіставали независимими.

Оттон III. 983.—1002. Син Оттона II, Оттон III. мав заледви три роки, коли відмер його батько, але мимо сего, вже був коронований німецьким королем і римським цісарем. Виріс він під впливом виховання своєї матери, грецької княгині, Теофанії. В 15. році проголошено його повнолітним. Обнявши престіл Оттон III. удався до Італії, де посадив на папський престолі Григорія V. котрий є першим папою німецького походження. Оттон III. чувся чужим в Німеччині, найрадше перебував в Римі, де мріяв про основанє великого, загального, християньского цісарства, в яким злучили би ся всі християньські народи і над яким володївби цісар і папа. Найбільший вплив на молодого цісаря мав французский монах Герберт, котрого Оттон виніс відтак на папський престіл під іменем Сильвестра II. Оттон III. відзначався великою побожністю і відбував великі прощі, з яких найважнішою

є его подорож до гробу сьв. Войтіха в Польщі. Підчас сеї подорожи увільнив Оттон III. польську церков від німецької зависимости, позволяючи Болеслави Хороброму заложити архієпископство в Гнезні.

Генрик II. Сьвятий 1002.—1024. Оттон III. через цілий час свого панованя не журился Німеччиною, через що князі прийшли до великого значія, тому его наслідник Генрик II. мусів вести тяжкі борби, щоби привернути порядок в державі. Більшу частину свого панованя перевів Генрик II. на війні з Болеславом Хоробрим, яку закінчив миром в Будишині.

Романський стиль. За часів Саскої династії витворює ся в будівництві новий романський стиль. Початків его потреба шукати в північній Франції і Італії, але найкрасше розвинув ся в Німеччині. Церкви будовані в романськім стилю, є в головних нарисах подібні до базилік, і складають ся рівнож з трех частий повздовжної, поперечної і абсиди. Абсида є однак видовженою, на підвищеню і зоє ся хором. В базиліці стеля є рівною не випуклою, в романських будівлях округлою. В базиліках не ма жадних веж, а в романськім стилю в тім місци, де перетинають ся части повздовжні з поперечними, на так званім перехрестю, вносить ся

широка звичайно чотиригранна вежа. Передсінок в базиліках є майже завсїгди отвертим, в романських будівлях є замкненим і по обидвох боках має по одній вежі. Вікна в романських будівлях є великі, закінчені в горі округлими луками, стовпи округлі, в горі прикрашені різьбленою чотиригранною кісткою. Найважнішими пам'ятниками романського стилю є сьвятині в Пізі, Спирі, Могунциї, Тревірі і Кольонії.

§ 12.

Королі з франконської
родини 1024.—1125.
Борба цісарів з папами.

Конрад II. Франконський 1024.—1039.

На Генрику II. вимерла саска династія, а зібрані князі вибрали королем Конрада Франконського або салійського, котрий дає початок новій династії. За перших двох королів, з сеї династії, дійшло значіне цісарів до найвисшого степеня. Конрад II. хотів забезпечити цісарску корону своєму родови, а щоби позискати для свого пляну німецьких князів, узнав дідичність всїх лен так в Німеч-

чині як і в Італії. Щоби збільшити владу королів усував німецьких князів, а опорожнені краї надавав своєму синові. За єго панованя позискала Німеччина королівство Бургундію, що лежала в області ріки Родану. По усуненю Кароля Грубого побіч 3. великих держав Німеччини, Франції і Італії, повстали з франконської держави єще дві малі країни, Бургундія горішна і долішна, які з часом получили ся в одно королівство. Послідний з бургундских королів записав свій край Конрадови II. Конрад II. був рівнож творцем великої коаліції проти Польщі.

Генрик III. Чорний 1039.—1056, вже за житя батька посідав два князівства, (Баварию і Швабію) по смерти батька одідичив єще третє Франконію, так що лише два великі князівства саске і льотарингске не були в єго руках.

За панованя Генрика III. осягнула Німеччина свої найбільші границі, бо не лише Чехи і Польща, але навіть Угорщина узнала зверхність Генрика III. По смерти сьв. Стефана засїв в Угорщині Петро. Прогнаний в короткім часі Уграми, прибув Петро до Генрика III. просити о поміч, обіцюючи за се узнати себе підданим Німеччини. Генрик виправив ся на Угорщину і посадив на престолі Петра. Однак невдовзі потім Угри

в друге прогнали Петра, а посадили на престолі Андрія, котрий не узнав зверхности Генрика III. Хотяй дві нові виправи на Угорщину не повели ся, мимо сего німецькі цісарі еще довго потім уважали Угорщину підчиненим собі краєм.

Генрик III. звертав велику увагу на церковні справи. В сих часах вкрали ся в церкві великі непорядки, а в Римі було рівночасно аж трех пап. Генрик III. удав ся до Риму, усунув всіх пап, посадив на престолі німецького пралата і змусив римский нарід до приреченя, що нікого не будуть узнавати папою без потвердження цісаря. Маючи вплив на вибір папи, став Генрик III. справдішним зверхним паном християньского сьвіта.

За часів Конрада II. і Генрика III. Нормани, що осіли в північній Франції в Нормандії, прибули до полудневої Італії, здобули Апулію і заложили з часом в полудневій Італії і Сицилії так зване королівство обох Сицилій.

Генрик IV. 1056.—1106. Генрик III. помер в молодим віці і полишив сина Генрика IV. котрий в хвили смерти Генрика III. мав лише 6 літ. В его імени стала правити державою его мати, але німецькі князі не хотіли слухати женщины, утворили заговор, а архієпіскоп Кольонії Ганно (Анно) заманив підступом малеького короля на свій корабель,

увіз Реном в свою столицю і обняв правління в свої руки. Ганно виховував короля строго і добре, але коли виїхав раз до Риму, увів Генрика IV. Бременський архієпископ Адальберт. Адальберт обходився з хлопцем ласкаво, дозволяв Генрикови IV. на всі забаганки, що вплинуло дуже некористно на молодого хлопця. Генрик став лехкодушним, гордим, навчився обходити з всіма строго і жадав від всіх рабського підданя і послуху. Адальберт жив в незгоді з Саксонцями і ненависть до ворожого племені вщипив в серце молодого короля. Не диво отже, що коли в 15. році життя оголошено Генрика IV. повнолітним, став він так строго обходити ся з Саксонцями, що Саксонці приведені до розпуки хопили за оружје 1073. р. Хотячи помстити ся на Генрику IV. почали Саксонці нищити міста, церкви, та викинули з гробівниць кости попередників Генрика IV. Таким поступованем Саксонців обурили ся німецькі князі, і дали Генрикови поміч. Генрик побив Саксонців над рікою Унструтою 1075. року і почав еше гірше знущати ся над ними. Нещасливі Саксонці. не маючи ні звідки помочи, звернули ся до тогдішнього папи Григоря VII. і до него занесли свої скарги на Генрика IV.

За часів Конрада II. і Генрика III. була церков дуже підупала, а найбільшими нещастями церкви були супружества духовних.

бо кождий єпископ або архієпископ старав ся задержати церковні добра в своїх руках і симонія, се значить набуване церковних гідностей за гроші. Першими що підняли борбу з надужиттями в церкві були монахи монастиря в Ключи. Однак борба ліпшого духовенства не приносила багато користи, бо папи були зависимі від римської шляхти, а ся вибирала на папський престіл лише противників всяких реформ.

Папа Григорій VII. 1073.—1085. З монастиря в Ключи походив син убогого тосканського сенянина Гільдебранд, що ставши папою прийняв імя Григорія VII. Будучи єще кардиналом, за часів папи Миколая II. перевів Григорій VII. на Лятераньскім соборі 1059. року уставу, що папу не має вибирати римска шляхта і затверджувати цісар, але мають вибирати самі кардинали з поміж себе. Ставши папою постановив Григорій VII. увільнити від сьвітської зависимости все духовенство. Він заводить целібат і видає як найострійші едикти проти симонії. Рівночасно на соборі в Римі 1075. року виступає папа проти інвеститури. Був тогди звичай, передовсім в Німеччині, що король сам іменував єпископів, архієпископів і опатів, і то по більшій части, або своїх любимців, або таких, що грішми зєднували собі короля. Вибраних

обдаровував король сьвітськими добрами і передавав нововибраному духовні відзнаки себто жезл і перстень. Надаване сьвітських дібр духовним особам через короля, за помочию відзнак церковних жезла і перстеня звано інвеститурою. Григорий VII. наказав сьвященникам приймати епіскопства і архієпіскопства з рук сквітських князів і загрозив клятвою так духовним, що приймали інвеституру, як князям, що їй надавали.

Генрик IV. не узнав папского декрету і роздавав дальше інвеституру, а коли его папа упімнув за се, скликав Генрик собор німецьких епіскопів, на яким узнано вибір Григория VII. неправим, а Генрик IV. вислав до папи обиджаючий лист. У відповідь на се папа Григорий VII. кинув на Генрика IV. клятву і увільнив всіх підданих цїсаря від присяги вірности. Се сьміле діло Григория VII. зробило велике вражіє, бо до тепер не було еще такого случаю, щоби папа увільняв підданих від присяги вірности. Німецькі князі, котрі були не задоволені з Генрика IV. скористали з розпорядження папи, зїхали ся в Трибурі і ухвалили усунути Генрика IV. з королївского престоло, если до року не увільнить ся від папскої клятви.

Між тим папа Григорий VII. постановив удати ся до Німеччини, щоби розсудити кня-

зів і цісаря. Генрик IV. знав добре, що папа, прибувши до Німеччини, рішить спір в єго некористь, тому постановив не допустити до приїзду папи до Німеччини. В тій ціли вибрав ся зимою через Альпи до Італії і прибув до Каноси 1077. р. де тогди пробував папа. Ту в покутничій одежи стояв Генрик IV. перед брамою замку і просив папу о звільненє від клятви. Папа нерад був приходови Генрика IV. до Італії, він хотів виїхати до Німеччини і там осудити Генрика. Однак не хотячи наразити ся на закид, що відкинув просячу о згоду руку цісаря, хотяй не радо, простив Генрикови IV. зняв з него клятву і погодив ся з цісарем. Пѣхід Генрика IV. до Італії і упокоренє тогож в Каносі уважає ся звичайно як великий триюмф папства над цісарством. Коли ж возьмемо під розвагу, що Генрик IV. був всіма полишений і старав ся не допустити до приїзду папи до Німеччини, то помимо свого упокореня відніс Генрик IV. дипломатичний триюмф і осягнув свою ціль, бо як раз своїм упокоренєм змусив папу до згоди. Що Генрик IV. зовсім не мав на думці годити ся з папою, а хотів лише зискати на часі і вийти з прикрих обставин, показали єго дальші діла.

Німецкі князі зовсім не були вдоволені з помиреня папи і цісаря і помимо приреченя

вибрали нового короля Рудольфа Швабського. Тимчасом Генрик IV. помиривши ся поверховно з папою, вертає до Німеччини і вже по дорозі лучить ся з противниками папи в Льомбардії. (В борбі межі Генриком IV. а Рудольфом, побідив вправді Рудольф, але ранений в руку помер.) Генрик IV. посварив ся скоро в друге з папою і виправив ся на ново до Італії, але вже з війском, по короткій облозі здобув Рим, а папа Григорий утік до полудневої Італії до Салерно де в невдовзі помер. 1085. Умираючи сказав „Я любив правду, а ненавидів ложи, тому умираю на вигнаню“.

По смерти Григория VII. борба поміж цісарем а папами треває дальше. Німецькі князі вибрали нового короля Германа графа Сальма, а по смерти тогож, виступають проти Генрика IV. єго власні сини Конрад а відтак Генрик. Серед борби з Генриком умер цісар, а тіло єго стояло кілька літ непохоронене під церквою, доки не знято з него клятви.

Генрик V. 1106.--1125. Як довго Генрик V. воював з батьком і потребував помочи папи, так довго жив з папою в згоді. Коли-ж став цісарем починає дальше роздавати інвеституру. В році 1111. удало ся єму навіть увязнити папу Пасхаліса II. і змусити єго зречи ся всяких прав до інвеститури і при-

речи в імени всіх своїх наслідників, що жаден з пап не кине клятви на цїсаря. Однак наслідник Пасхалїса не узнав сих услівїй, як вимушених на папі і провадив борбу дальше. Остаточнo закінчено борбу конкордатом Вормацким 1122. р. на підставі котрого вибори єпископів і церковної старшини мали відбувати ся свобідно після канонїчних приписів, але в присутности цїсаря або єго заступника. Ново вибраному надавав цїсар діткненєм берла ленні добра, а вибраний складав ленну присягу. Кождий єпископ міг справувати свій уряд доперва по затвердженю папою. В договорі вормацким обі сторони поробили собі уступки, однак моральна побіда остала по сторонї пап. Цїсарі вийшли з сеї борби упокорені, підчас коли папи не то що увільнили ся з під цїсарської зависимости, але станули навіть понад цїсарями.. Їх влада і значіне піднесли ся єще більше за часів хрестоносних походів.

Часть трета.

Часи хрестоносних походів 1095.—1270.

§ 1.

Перший хрестоносний похід.

Причини хрестоносних походів. Сьвяті місця, де жив, ходив і научав Ісус Христос, були все дуже дорогими для християнського сьвіта. Богато люда, (у нас званих паломниками,) бажало звідати дорогі місця і тисячі християн ішли на схід до Палестини поклонити ся сьвятому Гробови та побачити сьвяті місця. Як довго Палестина знаходила ся в руках візантійських цїсарів, так довго паломники не дізнавали жадних перепон. В році 636. здобули Палестину Араби, котрі відзначали ся релїгійною терпимостию і дозволяли християнським паломникам звідувати сьвяті місця. Але багдацький халїфат підупадав з кожним днем, а Палестина перейшла в руки Турків

Сельджуків фанатичних приклонників науки Магомета. З хвилею занятя Палестини Турками змінили ся обставини. Турки згнущали ся над християнами, висьмівали їх релігійні почування, жадали від кожного паломника великих оплат за доступ до сьвятих місць; часто бувало що християнин відбув кілька сот миль дороги, щоб лише оглянули сьвяті місця, а вкінци мусїв з болем серця опускати Палестину, бо не мав чим заплатити за доступ до сьвятих місць. Про всі тоті згнущання Турків приносили відомости паломники до Європи і у християн почала зроджувати ся гадка, що се є нечестію для християн, що сьвяті місця знаходять ся в руках невірних, та що їх потреба Туркам відобрати.

Як раз в такій хвили звернув ся візантійський цісар Алексей Коммен до папи Урбана II. з просьбою о поміч проти Турків.

Візантійска держава по смерти цісаря Юстиніяна упадає поступенно. Цісарі з македоньської династії (867.—1056.) занимали ся переважно науками, а тимчасом на державу напирали Араби, Болгари, Русини і Мадяри Сельджуки заняли Малу Азию, Нормани полудневу Італію. В році 1054, царгородський патріарх, Михайло Керулярий зірвав унію з Римом і від сего часу східна церква відділила ся цілковито від західної римської. Вже

великі папи як Сильвестер II. Григорий VII. думали над поверненням унії і над звільненням Палестини з рук Турків, однак не мали на те часу, бо заняті боротьбою з імператором, мусіли звертати увагу на що інше. Папа Урбан II. повідомлений дуже точно про напад Турків паломником Петром з Амьєн, дозволив Петрови з Амьєн взивати вірних до боротьби з Турками. Від сеї хвилі Петро з Амьєн ішов від міста до міста, від села до села і взивав всюди християн до походу на Турків. Тимчасом папа Урбан II. скликав собор до міста Клермон 1095. р. На соборі, де було рівнож дуже багато світських людей, промовив папа Урбан II. так гарячо до зібраних, що всі закликали „Так Бог хоче“ і постановили йти бороти ся до Палестини, а на знак, що йдуть бороти ся за святую віру, припинали собі на плечах хрест, від чого і пішла назва хрестоносці.

По соборі в Клермон настав в Європі великий рух. Лицарство почало приготувати ся до боротьби, але простий нарід, якому приготування лицарів видали ся за повільними, постановив не ждати на лицарів лише йти зараз до Палестини. Вже весною 1096. р. понад 100.000 люда під проводом Петра з Амьєн і лицаря Вальтера Габеніхта вирушило в похід. Ціле се військо складало ся в переважній частині з людей недосвітчених і необізнаних

з воєнним ремеслом тож і не диво що їх успіхи були малі. Турки побили їх коло Нікеї, а Петро з Амієн ледви з горсткою жовнірів вернув з Азії до Царгорода.

Перший хрестоносний похід 1096.— 1099. Тимчасом лицарство майже виключно французке (Німеччина була занятою борбою о інвеституру), вирушило в похід під проводом Готфрида з Буільону, его брата Бальдуїна, Раймунда графа Толюзи і інших. В Царгороді прилучили ся до них останки дружини Петра з Амієн і лицарі з полудневої Італії, котрі прибули сюда морем під проводом Боемунда з Таренту. Получені лицарі переправили ся до Малої Азії, де віднесли над Турками велику побіду під Дорилеум. Однак в дальшій поході дізнали християни великих втрат. Першим здобутком християн було занятє Едеси, де Бальдуїн основав грабство на підставі февдального устрою. Звідси удали ся християни на полудне і здобули Антіохію, однак мусіли самі видержати тяжку облогу. В тяжкій для християн хвили зголосив ся до Готфрида якийсь священик і розказав ему свій сон. В сні явив ся сьвященикови сь. Андрій і показав ему місце, де закопано копе, яким пробито грудь Ісуса Христа. Дійсно на другий день знайшли в означенім місци копіє. Християни в тім переконаню, що се дійсно

копіє, яким пробито груди Христа, кинули ся з одушевленем на ворогів і розбили Турків.

З під Антіохії вирушили християни на Єрусалим і на Зелені сьвята 1099. побачили перед собою місто, так дороге християнам. Війско християн числило тогди вже заледви 20.000 люда піших і 1500 кінних. По довгих і завзятих трудах удало ся остаточно 15. липня 1099. р. вдерти ся християнам до Єрусалиму, де обмивши руки з поту і крови удали ся помолити над сьв. Гробом Христа. З новоздобутого краю Палестини утворено королівство, а корону жертвовано Готффридови з Буільону. Готффрид не прийняв корони, бо не хотів носити на голові корони там, де Спаситель носив терневий вінець і прийняв лише титул „Оборонця сьвятого Гробу“. До перва по смерти Готффрида прийняв корону его брат Бальдуїн.

§ 2.

**Німеччина під панованєм
Гогенштавфів 1138.—1152.
Другий і третій хрестоносний похід.**

Конрад III. 1135.—1152. На Генрику V. вимерла франконська родина, а в Німеччині вибрано королем Льотара III. Саского (1125-

1137). Проти Лїотара виступили два князі Конрад і Фридерик з родини Гогенштавфів. Щоб вести успішнійшу борбу проти обох братів, видав Лїотар свою дочку Гертруду за баварського князя Генрика Гордого Вельфа, котрий по смерти Лїотара одіичив Саксонію і став наймогучійшим з поміж німецьких князів, тому то князі поминули Генрика Гордого при виборі, а віддали свої голоси Конрадови з Гогенштавфів, що впроваджує в Німеччині нову династію. Конрад зараз по вступленю на престіл зажадав від Генрика Гордого звороту Саксонії, а коли Генрик сего не вчинив, відобрав єму Конрад не лише Саксонію, але і Баварію. Мимо сего Генрик Гордий не упокорив ся, і розпочав борбу звістну в історії під іменем борби Вельфів з гібелїнами (Сторонників цїсарских звано гібелїнами; сторонників Генрика Гордого і єго наслідників Вельфами. Пізнійше перенесено сї назви на італійський ґрунт, де сторонників цїсаря називано Гібелїнами, а сторонників пап Вельфами). Серед борби з Конрадом III. помер Генрик Гордий полишивши по собі малолїтного сина Генрика Льва, котрому цїсар Конрад III. полишив Саксонію. Забрану Вельфам Баварію надав Конрад III. своему природному братови австрійському марґрафови Леопольдови IV. з родини Бабенбергів.

Другий хрестоносний похід. 1147.—1149.

Підчас першого хрестоносного походу повстало побіч Єрусалимського королівства, єще кілька малих християнських державок. Одну з них графство Едессу здобули Турки 1144. На відомість про упадок Едесси постановили християни в друге виправити ся до Палестини. Сьвятий Берnard, монах з монастиря в Клерво, ходив по Франції та Німеччині і намовляв лицарів до нового хрестоносного походу. Єму удало ся намовити до участі в поході французского короля Людвига VII. і Конрада III. Виправа обидвох пануючих, помимо великих жертв, скінчила ся безуспішно, а обидва володарі вернули знеохочені з рештками християнських війск до Європи.

Рівночасно з другим хрестоносним походом двох німецьких князів, саский Генрик Лев і марграф північної мархії Альбрехт Медвідь, напали на надлабских Словян, (які від часів Отона II. були независимими від Німеччини), підбили їх і знищили цілковито. На здобутій землі заложив Альбрехт Медвідь Бранденбурску мархію, яка є колискою нинішної прускої держави.

Фридерик I. Рудобородий (Барбаросса) 1152.—1190. Наслідник Конрада III. Фридерик I. званий Рудобородим (Барбаросою) був через матір посвояченим з Вельфами, тому

постановив погодити ся з Генриком Львом саским князем. В тій цілі віддав єму Баварию, яку відобрав австрійському марграфови Генрикови Язомірготови, котрому надав за се 1156. року привілей, на підставі якого признав Австрию незалежною від Баварії і підніс єї до княжого достоїнства.

Походи Фридерика I. до Італії. Через борбу цісарів з папами підупало значіне перших в Італії. До сего Конрад III. через ціле своє жите не був в Італії і італійськими справами зовсім не журился. В наслідок сего льомбардські міста освободили ся цілковито з під цісарської залежности. До найбільшого значіня дійшло місто Медиолян, яке підбило сусідні міста і угнітало їх. Італійські міста звернули ся до цісаря Фридерика I. і просили помочи проти Медиоляну. Цісар прийняв послів з італійських міст, і вислав лист до Медиолянців, в яким заказував їм угнетати італійські міста. Коли-ж Медиолян не услухав приказу цісаря, виправив ся Фридрік I. до Італії, упокорив Медиолян і Рим, а відтак скликав великий сойм на Ронкальських полях, на який покликав найславніших правників з університету в Болонії. На соймі установлено, що цісар має право установляти у всіх містах північної Італії урядників званих конзулярами, до него належить бите монети, накла-

дане ца і т. п. Жадному містови не вільно воювати з другим, а свої кривди мають заносити перед цісаря. Коли-ж Медиолян не хотів признати цісарских прав, обляг Фридерик Медиолян, здобув 1162. р. збурих, а мешканцям казав поселити ся в сусідних селах і містах.

В хвили, коли Фридерик I. станув на вершку своєї могучости, виступає проти него новий ворог, а був ним папа Александер III. 1159.—1181. з котрим получили ся всі льомбардські міста. Місто Медиолян відбудовано на ново, а в честь папи заложено нову кріпость Александрию. Фридерик виправив ся знов до Італії і обляг Александрию. Але в рішаючій хвилі опустив Фридерика I. его наймогучійший вазаль Генрик Лев, помимо сего, що Фридерик просив Генрика Льва дуже горячо не опускати его. В битві під Леняном 1176. (Legnano) Фридерик I. був побитим, а невдовзі потім погодив ся з папою і льомбардскими містами. Льомбардські міста стали майже независимими, а цісареві мали платити лише данину.

По повороті з Італії покарав Фридерик I. Генрика Льва, відобрав ему оба князівства (Баварию і Саксонію) а полишив лише маленькі добра Бруншвик і Лінебург. Баварию

надав Фридерик Вітельзбахам, котрі панують там до нині.

При кінці життя взяв Фридерик I. участь в третім хрестоноснім поході.

Третій хрестоносний похід. 1189.-1192.
В році 1187. побив єгипетський султан Саладин послідного єрусалимського короля під Гіттин і здобув Єрусалим. На відомість про упадок Єрусалима постановив старий цісар виправити ся до Палестини. Крім цісаря взяли участь в поході англійський король Ришард Львине серце, французий Филип II. Август і австрійський князь Леопольд V. Французи і Англійці поплили до Палестини морем, а Фридерик пішов сушею через Угорщину, прибув до Царгороду і переправив ся через Босфор до Малої Азії. Серед великих трудів, спраги і голоду удало ся цісареві прийти до міста Іконіюм, де відніс славу побіду, а відтак прибув над ріку Селеф, (Калікалнус). На ріці був вузький міст, тому військо переправляло ся дуже поволи. Се знетерпеливило цісаря, він нагнав коня і кинув ся в ріку. Якраз тогди ріка була візбрала, філі пірвали цісаря і по-якимсь часі видобуто Фридерика I. вже неживого.

Німецьке військо повів Леопольд V. австрійський князь. Він прибув до Палестини і став облягати місто Аккон. Під Аккон прибули

французські і англійські війська, які плили морем але при здобуттю міста Аккону, гордий англійський король, скинув з мурів міста австрійську хоругву і подоптав ногами. Сим образився Леопольд V. і вернув з німецьким війском домів. Невдовзі потім посварився Ришард з Филипом II. Августом, в наслідок чого Филип відплив з французьким війском до Франції. Ришард Львине серце лишився сам, побивав вправді поодинокі відділи музулман, але не мав ані сили, ані здібностей на се, щоб побити Салядина в рішачій битві. Коли-ж довідався, що в Англії виступив проти него його брат Іван, заключив з Салядином мир, в яким одержали християни побережний пас від Тира до Яфи і вільний доступ до святих місць.

Підчас повороту до Англії, дістався Ришард до неволі Леопольда V. а відтак німецького цїсаря Генрика VI. звідки висвободився за зложенєм великого окупу. (Оповіданє. про англійського поета Бльонделя).

§ 3.

Упадок Гогенштавфів. Зріст пап за Інокентія III. і Інокентія IV. Четвертий і пятий хрестоносний похід.

Інокентій III. В часах хрестоносних походів доходить значіне пап до найвисшого степені. Від папи Григорія VII. підносить ся папство чимраз висше. Богато зискує оно з причини побіди Александра III. над Фридериком I. але до найбільшого значіня доходить за папи Інокентія III. 1198.—1216. Інокентій III. учений теолог і правник став папою в дуже молодим віці, бо заледви в 37. році. Він уважав папску владу о много висшою від цісарскої; він порівнував владу пап зі сьвітлом сонця, владу цісарів зі сьвітлом місяця. Як місяць сьвітить лише пожиченим сьвітлом сонця, так влада цісаря є лише відбитем папскої влади. Зараз по вступленю на престіл утвердив Інокентій III. владу пап в Італії, зреставровав папску державу, увійшов в союз з льомбардскими містами, де попирав всюди сторонництво Ввельфів, а полудневу Італію і Сицилію обняв в свій заряд в імени малолітного Фридерика сина німецкого цісаря Генрика VI.

Відносини Інокентія III. до європейських держав. По смерті Фридерика I. Барбаросси, вступив в Німеччині на престіл єго син Генрик VI. 1190.—1197. Він побив цілковито Вельфів, здобув для своєї родини королівство Неаполю і Сицилію (яко віно своєї жінки) підчинив Рим своїй зверхности і підніс цісарске достоїнство до найвисшої слави Генрик VI. мрив навіть про здобуте Візантійскої держави і хотів цісарску гідність задержати дідично в своїм роді, але несподівана смерть в 32. році житя знищила всі єго заміри.

По смерті Генрика VI. прийшло в Німеччині до незгідного вибору. Сторонники Гібслінів вибрали королем брата Генрика VI. Филипа Швабского, сторонники Вельфів Оттона IV. сина Генрика Льва. Папа Інокентий III. думаючи, що Вельф буде єму прихильнішим, станув по стороні Оттона. Однак Филип добрим серцем і примірним поведенєм зєднував собі чимраз більше прихильників, і вже Інокентий III. хотів єго узнати коли несподівано замордовано Филипа. Оттон вскорі зразив собі німецких князів, а папа вислав до Німеччини свого вихованка сина Генрика VI. Фридерика II. 1212. р. де єго 1215. р. узнали загально королем. (Фридерик II. 1215.—1250.)

В сей спосіб Інокентий III. два рази впливав на вибір німецького короля. Рівнож королі Франції Филип Август і Англії Іван Без Землі, упокорили ся перед папою, а Іван Без Землі узнав навіть зверхність папи над собою, через що Інокентий III. став зверхним паном Англії. Інокентий III. звернув пильну увагу на Іспанію.

По битві під Херес де ля Фронтера 711. заволоділи Араби, яких в Іспанії звано Маврами, цілою Іспанією, лише останки християн, в горах північної Іспанії задержали свою незалежність і розпочали завзяту кількасот літ триваючу борбу з Арабами. Серед тої борби видирали християни Арабам одну частину землі за другою і закладали малі держави поміж якими найважнішими були Кастилія, Арагонія, Леон і Португалія. Якраз за часів Інокентія III. прийшли Араби єще раз до більшої могутности і загрозили християнам в Іспанії. Інокентий III. довів тогди до хрестоносного походу на Іспанських Арабів, а битва під Тольозою 1212. знищила раз на всегда силу Арабів в Іспанії.

Своєю могутною рукою сягнув Інокентий III. і на схід де князі болгарский і сербский одержали від Інокентія III. королівску корону, за що признали над собою зверхність папи.

Однак ся зверхність папи над Сербією і Болгарією тревала дуже коротко.

Четвертий хрестоносний похід 1202.—1204. Головною задачею, яку поставив собі Інокентий III. було видерти сьв. Землю з рук невірних, тому старав ся він зорганізувати новий хрестоносний похід. Під єго зазивом і за єго старанем підприняла французска і італійска шляхта четвертий хрестоносний похід під проводом графа Фляндриї і марграфа з Монферату. Однак сей похід не то, що не осягнув своєї ціли, але хрестоносці навіть не побачили сьвятої Землі. Якраз в тим часі вибухла одна з сих частих революцій підчас якої скинено з престола цїсаря Ізаака Ангелїка. Син усуненого цїсаря, просив хрестоносців о поміч. Хрестоносці місто плисти до Палестини, удали ся до Царгороду, здобули се місто і посадили наново на престолі Ізаака. Але коли Ізаак не хотїв додержати приречень, лицарі здобули другий раз Царгород і оснували там Латинське цїсарство. Лицарство не здобуло цілого візантійского цїсарства, Греки провадили з лицарями завзяті борби доки не повалили латинського цїсарства 1261. р.

Фридерик II. 1215.—1250. вихований в Італії перебував в Німеччині дуже рідко, а проводив свої літа в Неаполи. Єще перед коронацією обіцяв Фридерик II. папі виправити

ся до Палестини і не злучити ніколи Німеччини і полудневої Італії в одних руках. Ані одної ані другої обітницї Фридерик II. не додержав. Коли ж на апостольскім престолї засів 90. лігний але енергічний старець Григорий IX. загрозив Фридерикови II. клятвою, наколи не виправить ся до Палестини. Дійсно на візванє папи Фридерик II. вибрав ся до сьвятої Землі, але по кількох днях завернув з дороги, кажучи, що занедужав. Тогди папа, що не вірив в недугу Фридерика II. кинув на цїсаря клятву. Обложений клятвою Фридерик II. не мов на злість папі, предприняв пятій хрестоносний похід 1228. і зручними договорами, майже без проливу крови, дістав від єгипетского султана Єрусалим, Вефлеєм, Назарет і частину побережа Палестини, почім вїхав в триумфі до Єрусалиму. Духовенство держало ся від Фридерика II. яко обложеного клятвою, з далека, тому Фридерик II. вложив собі сам королївску корону на голову. З сего часу всі німецкі королї, носили титул єрусалимских королїв, доки сей титул не перейшов на австрійских цїсарїв, котрі носять его до нинї.

По поворотї з Палестини погодив ся Фридерик II. з папою, осїв в полудневїй Італїї, де заложив сильно зорганїзовану абсолютну монархію, але вскорї попав в спір

з льомбардскими містами. В правді в бєрбі під Кортенуовою 1287. побив Фридерик II. льомбардскі міста, але попав в спір з папою Інокентієм IV. Інокентий IV. старав ся у всім наслідувати Інокентія III. З початку особистий приятель Фридерика II. коли став папою перейшов на сторону ворогів Фридерика II. постановив знищити цілковито рід Гогенштавфів. В тій ціли виїхав з Риму і скликав в Ліоні 1245. великий собор, на яким відсудив Фридерика II. і цілий рід Гогенштавфів так від німецької як і від італійської корони. По соборі розгоріла ся завзята борба помежи цісарем а папою і серед неї умер Фридерик II. Дальшу борбу вів єго син Конрад IV. 1250.—1254. але бачучи, що німецької корони не відзискає, хотів задержати для себе бодай корону обидвох Сицилій (Неаполь і Сицилію). По смерти Конрада веде сю борбу єго брат Манфред. Тимчасом папа передав королівство Неаполю і Сицилії французькому князеві Каролеви Анжу (Anjou). братови тогдішного французького короля. Кароль побив Манфреда під Беневентум, де сам Манфред поляг. Французи, які прибули з Каролем до Італії допускали ся великих надужить, тому Італійці покликали на престіл послідного потомка Гогенштавфів Конрадина сина Конрада IV.

Пятнайцять літний Конрадин продав всі

свої маєтки і разом зі своїм приятелем Фридериком Австрійским виправив ся до Італії, але в битві під Таліякоцом був побитим і дістав ся до неволі. Жорстокий Кароль постановив позбути ся раз на всегда свого противника і засудив Конрадина на смерть 1268. року. Перед смертю переказав Конрадин свої права до корони своєму кривному, арагонському королеви Петрови. В кілька літ по тім 1282. р. вибухла в Сицилії революція, звісна під іменем Сицилійскої вечірні і Сицилія перейшла під панованє ярагонських королів. В Німеччині по смерти Конрада IV. розпочинає ся славне німецьке безкоролївє.

§ 4.

Історія Англії і Франції до часу хрестоносних походів.

Найдавніші дії Англії. В пятім віці, як лише римські легіони опустили Велику Британію, починають наїздити сю країну германські племена. Головно два племена Англьове і Саксонці підбили в протягу півтора віка полудневу Британію і заложили там сім малих державок. Папа Григорий Великий вислав до Англії сьв. Августина 597. р., котрий заціпив християнську віру помежи Англьо-

Сасами. Король Екберт з Вестсексу сполучив всі сім державок в одну цілість 827. р. Підчас нападів Норман терпіла рівнож дуже багато і Англія. Дперва Англійський король Альфред Великий 871.—901. прогнав по довгих борбах Норман з краю, побудував велику флоту для оборони побережий і довів Англію розумними уставми до добробиту. По смерти Альфреда Англія знова підупадає. Оден з наслідників Альфреда Великого Етельрид II. думаючи що позбуде ся нападів Норман жорстокими репресиями, казав 13. падолиста 1002. р. вирізати всіх Норман які знаходили ся в Англії. Сим поступованем розярив прочих Норман, а данський король Свен прибув до Англії і підбив єї. Єго син Кнут (Капут) Великий 1014.—1035. панував в Англії, Данії і Норвегії і був першим християнським королем Данії. По єго смерти настали знов спори о престіл, підчас яких приходять до панованя на ново королі з англосаскої родини. Їх панованє не тревало довго, бо норманський князь Вільгельм Заборчий, прибув з 60.000 війском до Англії, побив послідного англосаского короля Гаральда під Гастінгс 1066. і заволодів Англією. Виправу Вільгельма до Англії можна уважати кінцем народних вандрівок.

Вільгельм хотів з початку позискати

собі серця англосасів, але коли єму се не удало ся, ограбив англійску аристократію з дібр, яку надав своїм людям, і в сей спосіб сотворив сильний, незнаний до тепер в Англії, февдальний устрій. По нїм панувало єще трех королїв з норманьскої родини, почім корону здобула французка родина Анжу звана Плянгаженет (Plantagenet). Першим королем з сеї родини був Генрик II. 1154.—1189. По батькови одідичив він французкі князівства Анжу, Мен і Турен по матери Нормандію і Англію, а яко віно своєї жінки Елеонори одержав краї Поату і Гієну. Він був паном не лише Англії, але посїдав в своїх руках цілу північну і західну Францію. З французких країв мав Генрик складати голд французкому королеви, королеви що в десятеро був слабшим від свого вазаля. Родина Генрика II. стала так могутю і так страшною для французких королїв, що послїдні мусїли розпочати з ними завзяту борбу.

Другим з ряду королем з Плянгаженетів був Ришард Львине серце 1189.—1199. що брав участь в III. хрестоноснім походї. Єго наслїдник Іван без Землі 1199.—1216. панував дуже нездарно. Коли-ж посварив ся з папою Інокентієм III. котрий кинув на Івана клятву, уратовав ся Іван без Землі лише в сей спосіб, що признав над собою зверхність папи,

а англійській шляхті надав великі привілеї звільненні під іменем „Велика карта свобод“ 1215. На підставі сеї карти не вільно було королеви увязнити жадного горожанина без попереднього судового засуду, король не міг накладати жадних надзвичайних податків без призволення баронів, шляхти і духовенства. В загалі велика карта свобод є підставою англійського парламентарного розвитку. Пановань Івана без Землі було рівнож нещасливим і на зовні, бо єго противник французкий король Филип II. Август відобрав єму майже всі французкі ленна, а Іван без Землі мусів згодити ся мовчки на се.

Істория Франції за перших Капетінгів.

Влада перших Капетінгів (Капетінги 987.-1328.) була дуже малою. Они посідали у внутр краю маленьке князівство Франції, а могутні вазалі слухали їх тогди як хотіли, тому і значіне королівскої влади зависіло від особистих здібностей королів. Але Капетінги уміли покористувати ся незгодами і борбами вазалів, а через супружі зносини з могучими вазалями збільшували постійно свої посілости.

За перших Капетінгів починає творити ся одноцільна французка народність, бо до Капетінгів видно було ярку різницю поміж Французами з північної Франції, а полудневої, де говорили нарчієм лянгведоцким. Під-

час коли людність північної Франції була шорстка, воянична, любила ся в лицарській епопеї, (епічні поети трувери,) вякій славлено діла Кароля Великого, Ролянда і Артуса; Французи полудневої Франції були більше мягкими, любували ся в двірских формах і в ліриці (ліричні поети трубадури). За перших Капетінгів, зливають ся дотепер відрубні прикмети північних і полудневих Французів і витворює ся спільна нація.

До більшого значіння доходить Франція за королів Людвика VII. Филипа II. Авґуста, Людвика VIII. а передовсім за Людвика IX. Сьвятого.

Людвик IX. Сьвятий. Шестий і семий хрестоносний похід. Людвик IX. Сьвятий 1226.—1270. був аскет на престолі. Він сповняв як найточнійше всі релігійні приписи, та казав себе бичувати. Підчас тяжкої слабости зложив обіт, що коли виздоровіє вибере ся в хрестоносний похід. Коли-ж виздоровів вибрав ся дійсно в похід проти Турків 1248. однак не пішов до Палестини але до Єгипту, бо був того переконання, що лише тогди удасть ся задержати Палестину в руках християн, коли знищить ся державу Турків в Єгипті. Людвик прибув до Єгипту, здобув Дамієту, але при поході на Каїро, окружили его турецькі війська і взяли в полон. Дперва за

видачу Даміети і по одержанню великого окупу, випустили Турки полоненого короля.

В кілька літ пізнійше підприняв Людвик ІХ. новий хрестоносний похід 1270. але вже не до Єгипту лише до Тунісу. Брат Людвика Сьвятого Кароль Анжу, король Неаполю бажав здобути для себе Туніс і хотів в тій ціли використати сили Людвика. Він запевнив Людвика, що туніський емір хоче перейти на християнську віру і жде лишень прибуття французского війська до Тунісу. Людвик повірив братови, прибув до Тунісу, щоб відтак звідси піти дальше до Єгипту. В Тунісі прийшло ся Людвикови тяжко спокутувати свою легковірність. Емір Тунісу не то що не приняв християнської віри, але казав убити всіх своїх підданих християн. Людвик почав облягати столицю Тунісу, але у французскім таборі кинула ся велика пошесть, яка здештукувала французске військо. Одною з жертв зарази упав Людвик ІХ. Похід Людвика ІХ. до Тунісу був послідним хрестоносним походом. Останки єрусалимского королівства держали ся еще кілька літ, доки остаточно 1291. року не здобули Турки, послідного міста, що було в християнських руках, Аккону.

§ 5.

Наслідки хрестоносних походів.

Значіне пап. Довгі два віки треваючі хрестоносні походи не осягнули своєї ціли і не висвободили сьв. Землі з рук Магометан. Однак хрестоносні походи полишили по собі великі наслідки, та ввели великі зміни в західній Європі. Передовсім зросло значіне сих, що завзивали до хрестоносних походів, а іменно значіне пап, що дійшли до найбільшого значіня за Інокентія III. і IV. Остаточний лихий вислід хрестоносних походів відбив ся рівнож і на духовеньстві, та їх представителю папі, бо з упадком хрестоносних походів, підупадає і папство. Хрестоносні походи причинили ся до збільшеня церковного майна, бо часто люди ідучи в похід, віддавали свої майна монастирям і церквам.

Лицарство. Найбільший вплив мали хрестоносні походи на розвиток лицарства. В середних віках не було сталого війска, а лише королівські вазалі мали доставляти на зазив короля жовнірів. Найважнійшою службою була служба кінна, звана лицарскою. Лицарі вже з малку учили ся в робленю оружьем, бо

вже в семім році житя віддавано хлопця на двір одного з лицарів, де він перебував від 7.—14. року житя яко паж, послугував свому панови і пані, а в свобідних хвилях учив ся їздити кінно і робити оружиєм. В 14. році житя ставав оружиєм, товаришів все свому панови у всіх походах і учив ся воєнного ремесла. В 21. році житя ставав лицарем. Обряд іменованя лицарем відбував ся дуже величаво і підчас великих съвят. Новоіменованого лицаря ударяв его пан тричи плазом меча і говорив. „В імя Бога, съв. Михайла і съв. Юрия іменую тебе лицарем“. Відтак новоіменований присягав, що буде все боронити віри, вірно служити свому панови і опікувати ся вдовами і сиротами.

Лицарі зїздили ся часто на великі забави звані турніями. Найбільше принятою була борба двох лицарів закутих цілковито в желізо. Лицарі впадали в найбільшій розгоні на себе і старали ся ратищами так сильно ударити, щоб свого противника висадити з сїдла.

До найвисшого розвитку дійшло лицарство підчас хрестоносних походів. Через хрестоносні походи лицарі всіх країв Європи увійшли в близші зносини з собою і утворили оден спільний лицарский стан.

Повстанє лицарских орденів. Підчас хрестоносних походів повстали численні лицарські ордени, які були якби отримані з монастирским житєм. Члени лицарских орденів були монахами, складали всі монаші обіти, а крім сего обов'язували ся боронити Христової віри і паломників перед невірними; на голос дзвона спішили они на молитву, на звук воєнної труби до бою. По першій хрестоносній поході повстали два лицарські ордени. 1. Орден Йоанітів 1048. зложений італійськими купцями, якого цілю була опіка над паломниками і хорими, до чого додано пізнійше обов'язок борби з невірними. По упадку Єрусалимського королівства перенесли ся Йоаніти на Кипр, відтак на Родос а звідси на острів Мальту. Сей орден з імени існує еще до нині. 2. Орден Темпларів зложений 1118. р. французькими лицарями, провадив завзяті борби з Магометанами. По утраті Палестини переніс ся на острів Кипр. Орден Темпларів знесено 1312. Підчас третього хрестоносного походу повстав оден з найважнійших орденів, німецький орден Пречистої Діви Марії. По утраті Палестини переніс ся німецький орден до Венеції, а звідси на зазив мазовецького (в Польщі) князя Конрада до Польщі. Від Конрада дістав орден Хелминьську землю і з відси почав воювати

з логаньским племенем Прусами. По довгій борбі винищив німецький орден Прусаків, а відтак звернув ся проти Польщі. Довгі борби Польщі з Німецьким орденем, званим в Польщі Кжижаками, закінчила побіда литовско-русских і польских війск під Грунвальдом 1410.

Міста. Підчас хрестоносних походів доводять до великого значія в західній і полудневій Европі міста, а передовсім підносять ся італійські міста як Венеція, Генуа, Медиолян, які стають зовсім независими державами. Венеція зискує підчас четвертого хрестоносного походу Дальмацию і великі торговельні користи від новоповсталого Латиньского цїсарства. Крім сего Венецияни збогатили ся коштом хрестоносців, яких перевозили за грубі гроші до Палестини. Побіч італійских міст приходять до значія німецькі міста. (Міста в середних віках окружали ся високими мурами і глибокими ровами. Улиці і площі в містах були вузькі і малі, щоб як найменше лишати вільного місця. В містах будовано величаві сьвятині, лише в містах відбували ся великі ярмарки і поселювали ся ремісники).

Підчас хрестоносних походів більшість міст одержує саморяд і независимість, бо много панів, князів, ідучи в хрестоносний похід, зрікало ся права зверхности над містами за одержані від міст гроші. В сей спосіб багато

міст зискало саморяд, та стало зависимими лише від цісарів. Для ліпшої оборони перед князями, лицарями, та для забезпеченя торгівлі, творили міста союзи, з поміж яких найважнішим був союз Ганза, на якого чолі стояло місто Любека. До сего союзу належало багато міст над німецьким і балтицьким морем. Між инішими належав до Ганзи наш Новгород над Ільменьським озером. Ганза була так сильною, що навіть данські королі мусіли уступати перед союзом міст.

Побіч купців, які творили велику частину звичайно найбогатшої людности в містах, повстає осібна кляса реміснича. Купці і ремісники становили головну частину мійського населеня. Ремісники лучили ся в союзи звані цехами, а цехів було тільки, кілька родів ремесла. Найбогатші купці і ремісники зван патриціями, правили звичайно містом, з поміж них вибрано мійску раду, бурмістра і мійських урядників. До зросту міст причинювали ся часто королі, які шукаючи в містах союзників проти непокірних киязів, за поміч від міст обдаровували міщан ріжними привілеями. Одним з таких важних привілеїв було складове право, на підставі якого жаден купець не міг переїхати через місто, щоб не задержав ся в нім кілька або і кільканайцять днів.

В часах хрестоносних походів розвиває

ся красно торговля. Вже се, що пізнано нові дороги, почато торгувати новими східними товарами, причинило ся багато до зміни на ліпше. В загалі торговля в середних віках була досить утрудненою. Небезпечність доріг і часті напади рабівничих лицарів, не позволяли купцям висилати товарів тогди коли хотіли, а потреба було ждати коли піде більша торговельна каравана. В багато краях панував примус дороговий, купець не міг висилати своїх товарів тою дорогою котрою хотів, але котрою було приписано. Мимо сих ограничень торговля розвивала ся дуже красно, бо приносила великі користи. Найважнішими дорогами на суші були Дунай і Рен. Найбільше торговельними містами були Венеція, Генуа, Піза, Марсилія, а в Німеччині Відень, Регенсбург, Нормбергя, Гамбург, Брема і Любека.

Наслідки хрестоносних походів показали ся рівнож в селянським стані. Кождий селянин, що брав участь в хрестоноснім поході, одержував свободу і в сей спосіб витворив ся свободний рільничий стан.

Коли-ж до всего додамо наукові користи, як розширенє географічного горизонту, пізнанє нових країв, міст і народів, ростин і звірят, побачимо, що хотяй хрестоносні походи не осягнули своєї ціли, все-ж таки внесли дуже багато користних змін в Европі.

§. 6.

Австрійські краї за часів Ба- бенбергів, Перемишлїдів і Арпадів.

Найдавнїйші мешканці на території Австро-Угорської монархії. Історія Австро-угорської монархії від самого початку рїжнить ся цілковито від історії других держав. Є она від самого початку історією держави. Підчас коли при інших державах говорить ся про витворенє ся народу, приміром народу німецького, французького, при австрійській історії не може бути мови про витворенє ся якогось австрійського народу. Австро-угорська монархія повстала з трех груп країв, які жили з давна своїм відрубним житєм, мали свою мову, звичаї і обичаї, а лише з причини рїжних політичних обставин злучили ся з часом в одну цілість. Австрійські, чеські і угорські краї розвивали ся зовсім окремо і злучили ся разом тогди, як мали вже вироблену свою мову, звичаї, обичаї і свою історію,

Про найдавнїйші народи Австро-угорської монархії знаємо дуже мало. Найдавнїйші народи звістні історії, що замешкували територію Австро-угорської монархії се Ілїрійці

над Адриятицьким морем і Рети в Альпах. Десь около 500. р. пер. Хр. входять на територію Австро-Угорської держави народи кельтійського походження (Галійці), як Бої в нинішних Чехах, Норики і Карни в Альпах. Рівночасно з ними мешкали в Угорщині Даки. З часом Римляни розширюючи границі своєї держави підбивають всі тоті народи і закладають на території Австро-Угорської монархії численні провінції, як Реція в нинішнім Тироли, Норікум, що простирала ся від Іну по Віденьський ліс, в західній Угорщині Панонію, у східній Угорщині і Семигороді повстала провінція Дакія. Рівночасно з підбитєм принесли Римляни в здобуті краї свою культуру і просьвіту. Під їх впливом повстають на території Австро-угорської монархії численні міста як Аквілея, Поля, Карнунгум, а побіч него Віндобона, що дала початок нинішньому Відневи, Триєст (Тергесте) Буда і інші.

Австро-угорська територія підчас вандрівки народів. Підчас вандрівки народів переходило або осідало на короткий час на території Австро-угорської держави багато Германських народів, як Візиготи, Остроготи, що осіли на якийсь час в західній Угорщині, Лонгобарди і Гепіди (в Угорщині). Через австрійські краї переходили германські племена Вандали, Аляни, Свеви, Герулі, Ругійці.

Германські народи знищили цілу римську культуру і просвіту, на місці ладу і супокою запанувала темнота і економічний упадок краю. В сих тяжких і прикрих хвилях виступає в другій половині V. століття сьв. Северин, що проповідував Христову віру в австрійських краях, та сіяв слова розради і потіхи, серед підупадаючих на душі народів нинішньої австрійської держави.

По вандрівках германських народів, розпочинає ся вандрівка слов'янських племен. В нинішніх Чехах і Моравії поселюють ся Чехи, в північній Угорщині Словаки. Долинами Дунаю, Сави і Драви вдирають ся Слов'яни далеко на захід, займають Австрію долішну і горішну, Стирию, Сольногород, слов'янські оселі сягають до Тиролю і Баварії, лише пізнійша -кольонізація Німців з заходу на схід, виперла Слов'ян з Тиролю, Австрії, Сольногороду та почасти і зі Стирії. В Каринтії і Країні поселюють ся Словінці, над Савою осідають Хорвати, а від них на полудни Серби.

Рівночасно Угорщину заливають народи турецько-фінського походження. Вперед прибувають в Угорщину Гуни, відтак Авари, а під кінець X. віка закладають в Угорщині свою державу Угри.

Східна мархія під володінєм Бабен-

бергів 976.—1246. Основана около 800. року Каролем Великим, Східна мархія упала підчас тяжких угорских наїздів. Дперва Оттон I. Великий відновив єї по битві над Лехом 955. р. і злучив з Бавариєю. Коли-ж Баварський князь Генрик Сварливий повстав проти Оттона II. відлучив Оттон II. від Баварії Східну мархію і надав єї 976. р. Леопольдови з родини Бабенбергів. Австрійські марграфи, яких столицею було місто Мельк, були дідичними вазалями, загисимими від баварских князїв. Східна мархія була з початку невеличкою, але Бабенберги будьто війнами з Уграми, будьто розумною, політикою позискували нові округи. Австрійські марграфи стояли звичайно по стороні цісарів, защо послідні наділяли мархію новими областями і вже за третого марграфа Адальберта Побідника сягнула мархія на схід по ріки Литаву і Мораву, а пятый з ряду марграф Леопольд III. Святий, мав таке поважанє у німецких князїв, що єго хотіли вибрати королем.

Велике значія для Австрії мають борби Вельфів і Гібелїнів. Цісар Конрад III. відобрав Вельфам Баварию і надав єї свому природному братови Леопольдови IV. з Бабенбергів. Наслідник Конрада III. Фридерик I. Рудобородий, погодив ся з Вельфами, іменно з Генриком Львом, віддав Генрикови Баварию,

а щоб винадгородиги тогдішного австрійського марграфа Генрика II. Язоміргота, за утрату Баварії, надав єму 1156. р. „Привілей Фридерика Менший“, на підставі якого, 1. узнаю Австрію князівством зависимим впрост від цісаря, 2. Бабенберги одержали право наслідства так в мужескій як і женьській лїнії, а наколи-б нестало жадних наслідників то австрійський князь міг назначити свого наслідника. 3. На австрійській території ніхто не міг бути вільним від княжого суду, 4. австрійський князь був обовязаний браги участь в воєнних походах лише тогди, коли війна вела ся в сусїднім Австрії краю. Генрик II. перенїс столицю з міста Мельк до Відня.

Наслідник Генрика II. Леопольд V. брав участь в третім хрестоноснім походї і збільшив австрійські посїлости придбанєм Стирії 1192. р. яку записав Леопольдови V. послїдний стирийський князь Отокар.

До найкрасшого розвитку дійшла Австрія за Леопольда VI. Всеславного, великого лицаря, що брав участь в борбах християн проти магометан в Італїї, Палестинї і Єгиптї. Леопольд VI. украсив Відень красними будівлями, закупив просторї добра в Країні, а в краю попирав промисл і торговлю. За єго часів віденьські мїщани так збогатили ся, що про них говорено; гроший не рахують, а мїрять гілетками.

Посліднім з Бабенбергів був Фридерик II. Бойкий. За єго панованя списано 1237. австрійске право в якім сказано. Князь є найвисшим судиею, він лише має право накладати цла і мита, чеканити гроші і є найвисшим військовим вождом. За панованя Фридерика II. напали на Угорщину Монголи. З сего нападу скористав Фридерик II. і забрав угорському королеви Белі IV. три сусідні з Австрією округи. Се дало причину до війни mezi Фридериком II. а Белею IV. в якій австрійські війська побідили Угрів, але в битві поляг бездітний Фридерик II. На ним вимерла лінія Бабенбергів.

Чехи під панованєм Перемишлїдів. Чехи були з початку поділені на численні племена, які сполучили під своїм скитром князі з роду Перемишля, звідки назва Перемишлїди. Столицею їх була Прага. Ческі князі прийняли хрест з заходу від Німців і попали скоро в німецку зависимість, мусїли платити цісарям річну данину і доставляти на війну 300 їздців. Денякі ческі князі старали ся скинути з себе німецку зависимість, а ческий князь Бретислав Ахіль около 1050. р. гідбив Польшу і носив ся з гадкою основаня великої славянської монархії, але цісар Генрик III. змусив Бретислава уступити з Польщі і признати наново зверхність німецких цісарів.

Помимо признання зверхности німецьких цїсарів, значіне ческих князїв все зростало, а денякі з них як Вратислав II. і Володислав II. одержали титул королїв. Перший від Генрика IV. другий від Фридерика I. Рудобородого. Однак сї титули були привязані лише до осіб, а не були дідичними. Доперва Перемишль Отокар I. котрий усунув в Чехах право сенйорату одержав 1212. дідично титул ческого короля. Крім сего Чехи одержали привілей, що по вимертю Перемишлїдів ческий сойм має право вибрати короля. Найславнійшим з поміж Перемишлїдів був Отокар II. котрий здобув цілу спадщину по Бабенбергах, але мусїв єї звернути Рудольфови з Габзбургів. Єго наслідники Вячислав III. і Вячеслав IV. здобули для Чех польску корону, але несподіване вимертє Перемишлїдів 1306. знищило всі здобутки Чехів.

Угорска держава за Арпадів. Під кінець X. віка заснували Мадяри державу в нинішній Угорщині. На чолі Угрів панували князї з роду Арпадів до р. 1301. Властивим основателем Угорскої держави був Стефан I. Сьвятий 998.—1038. Він злучив всі угорські уділи в своїй руках, прилучив до Угорщини Хорвацію і Семигород, прийняв християнство і розширив єго поміж Уграми, за що одержав від папи Сильвестра II. в році 1000. коро-

лівську корону і титул апостольського короля. Велика влада угорських королів меншала з кожним днем на користь шляхти, яка вимогла остаточно на Андрію II. великі привілеї, так звану Золоту булю 1222. На підставі золотої булі лише шляхта мала права займати висші уряди і набувати земські добра, шляхта не платила жадних податків, лише служила в війську. Король не міг вязнити шляхтича без попереднього засуду і не міг накладати жадних податків без дозволу сойму.

§ 7.

Галицке і галицко-волинське князівство.

Перші Ростиславичі. По знищеню Київа Андрієм 1169. починає давна руська столиця чимраз більше підупадати. Київ перестає бути головним центром Руси, а на єго місце виступають два нові князівства суздальське і галицке. Основателями галицкого князівства були три сини тмутороканського Ростислава Рюрик, Володар і Василько. Они здобули Червеньську землю на нездарнім польським князю Володиславі Германі мабуть 1087. р. Столицею

князівства став Перемишль. Першим галицким князем був Рюрик 1087.—1092. а по єго смерті володів в Перемишли єго брат Володар 1091.—1125. а Василько осів в Теремовли. Молоді здібні і енергічні князі мусіли звести довгі і тяжкі борби заки спокійно осіли в Галичи. З першу вели борбу з волинським князем Ярополком, котрий уважав Червеньську землю своїм уділом, а по єго смерті з Давидом, за якого намовою Сьвятополк усліпив Василька. Проти молодих князів виступив відтак великий київський князь Сьвятополк II котрий позбув ся Давида, заняв Волинь, хотів позбути ся рівнож Ростиславичів і в тій цілі получив ся з Уграми. Однак Володар і Василько завізвали на поміч Половців, побити Угрів, які появили ся перший раз на Русі, під Перемишлем 1099. і запевнили собі панованє в Червеньській землі.

Ростиславичі здобули свій край на Польщі, тому і їх відносини до Польщі мусіли бути ворожі. Борбу з Польщею провадив з початку (і то щасливо) Василько, а по єго усліпленю Володар. Поляки не могли позбути ся сильного князя, тому взяли ся за підступ. Они вислали до Володаря Петра Власта, котрий удавав прогнаного з Польщі, позискав собі довіре князя, а відтак завів підчас ловів Володаря в польську засідку. Володаря взято

до неволі, з якої мусів викупити ся грубим окупом 1122. В невдовзі потім 1125. р. помер Володар, а в рік перед тим помер его брат Василько.

Володимирко 1125,—1153. По смерти Володаря одержав Перемишль Ростислав, але він помер вже 1126. р. лишаючи сина Івана званого Берладником. Недовго потім померли сини Василька Юрій і Іван, а Володимирко став паном цілої галицької Руси. Володимирко переніс столицю з Перемишля до Галича 1141. р. Розумний і енергічний князь, що не перебирав в жадних средствах, та не вагав ся зломати даного слова або присяги (звідси назва Віроломний) підніс еще більше значіне галицького князівства. Володимирко звертав велику увагу за Волинь, і дбав про се, щоб там засідали ему прихильні князі, тому підпомагав він Юрія сина Мономаха проти Ізяслава III. але побитий Ізяславом мусів з ним погодити ся.

Ярослав Осьмомисл 1153,—1187. Перші літа свого панованя провів він на борбі з Іваном Берладником, котрий домагав ся свого уділу. За Івачом вступив ся кїївский князь Ізяслав III. по его сторонї стануло також багато галичан. Однак Ярослав зручними дипломатичними способами умів зеднати для себе руских і польских князїв, за їх помочию прогнав з Кїїва Ізяслава III. і Івана Берладника (Берладник умер утродений в Солуни 1162). Галицке князївство виглядало за Ярослава на вні дуже могучим, головно тому, що Ярослав умів удержати дружні зносини зі всіма сусїдними князями. У внутр держави попирав Ярослав рільництво, торговлю, опікував ся містами, тому довів своє князївство до великого економічного розвитку. Однак хотяй на вні був сильним князем у внутр своєї держави мусїв уступати перед боярами. За Ярослава вибухає в Галичи перша більша боярска ворохобня. Бояри були все тісно звязані з князем і переносили ся з ним з одного князївства на друге. В Галичи князївські династїї не змінiali ся так як в Кїївщинї, тому тут бояри осїли стало, захопили в свої руки просторї землї і утворили рід богатої земскої шляхти, яка старала ся на кождім кроці взяти цілу владу в свої руки. Перший більший виступ бояр проявляє

ся за Ярослава. Ярослав не жив з своєю жінкою Ольгою, а жив з Настасею Чарговою, через що ціла родина Чаргових мала у князя велике значінє. Бояри були лихі на князя за се, що він у всім радить ся лише Чаргових, тому виступили нібито в обороні Ольги. Князь під напором бояр мусів уступити, Настасю спалено на кострі, родину Чаргових убито, а князь зобов'язав ся у всіх справах радити ся бояр.

Володимир II. 1187.—1197. Ярославового сина Володимира прогна́ли в рік по вступленню на престіл бояри і покликали на престіл 1188. правнука Володимира Мономаха, волинського князя Романа. Володимир утік на Угорщину і просив угорського короля Белю III. о поміч. Бе́ля III. дав Володимирови поміч, прогнав Романа з Галича, але Галич забрав собі, а Володимира увіз в Угорщину і вкинув до вязниці. Сей факт замітний тим, що з сего часу угорські королі титулюють ся галицькими королями. Панованє Угрів скоро навкучило галичанам і як лише Володимир утік з вязниці і з помочю польського князя Казимира Справедливого прибув до Галича, перейшли галичани на его сторону.

Ростиславичі були енергічними і талантовитими князями, они зуміли посеред ворогів устояти ся, головно розумно веденою полі-

тикою. До сего родина Ростиславичів була нечисленною, в Галичи не було внутрішних борб, тому галицка земля під управою Ростиславичів розвинула ся дуже гарно.

Галицко - Волиньске князівство. По смерти Володимира II. приходить до панованя в Галичи волиньский князь Роман, а з ним нова династія Романовичів 1199.—1340. Першим з сеї родини був князь Роман, що сполучив в своїх руках князівство волиньске і галицке і дав початок до утвореня галицко-волиньского князівства. Роман підніс галицко-волиньске князівство до небувалого значія. Два рази прогнав він свого тестя Рюрика з Київа і прилучив Київ до своєї держави. Візваний на поміч цісарем Візантинї, побив цілковито Половців, і прийняв титул самодержця цілої Руси. Великий папа Інокентий III. жертвував Романови королівску корону за прийняте унії, але Роман відкинув всі услівя папи і корони не прийняв.

Внугр держави панував Роман деспотично і носив ся з гадкою, знищити цілковито галицких бояр, але скоро смерть перешкодила ему виконати свій плян. Роман посварив ся з польским князем Лешком, і хотїв відобрати від Польщі місто Люблин. Се дало почин до війни. Підчас походу на Польщу віддалив ся Роман з малою сторожею від головного та-

бору, на него напали Поляки під Завихостом (при горлі ріки Сяну) і в битві поляг 1205. р. Роман.

Молоді літа Данила. Зі смертю Романа розпочинає ся трийцять літ триваючий заколот в Галичі. Галицькі Сяри хсять захопити в свої руки всю владу, тому старають ся не допустити до сего, щоб яка небудь княжа родина закорінила ся в Галичи, та щоби не засїв в Галичи стало Данило. Роман лишив двох синів, трилітнього Данила і однорічного Василька. На них обох мало перейти галицько-волинське князівство. Однак галицькі бояри, що якраз тогди прийшли до найбільшої сили, не хотять допустити до сего, щоби Романовичі осіли стало в Галичи, проганяють Данила і покликають на престіл київського Рюрика. Дітьми Романа заопікував ся угорський король Ачдрій і польський князь Лешко. При їх помочи засїв Данило знов в Галичи і Волини, але зараз потім мусїв з Галича утікати. Романовичам полишив ся лише Волинь, а в Галич покликали бояри синів славного (зі „Слова о полку Ігоревім“) Ігоря. Ігоревичі пізнали скоро, що бояри мають в Галичи за велику владу, постановили їх знищити, та приказали одного дня вирізати всіх бояр. Тогдито вирізано кілька соток бояр, але оставші постановили пімстити ся на

Ігоревичах, звертають ся до угорського короля Андрія, з прозьбою, щоб посадив в Галичи перебуваючого у него Данила. Андрій пішов на Галич, посадив Данила на престолі, а Ігоревичів видав боярам, які з мести повісили їх Є се одинокий примір в історії Русі, де піддані карають смертию своїх князів.

Данилови і сим разом не прийшло до вго сидіти в Галичи, его знов прогнали бояри, а на галицькім престолі засів боярин Володислав Кормилич. Тогди угорський Андрій і польський Лешко зіхали ся в Спіжи 1213. р. і заключили між собою договір. Лешко видав свою трілітну дочку Сальомею за п'ятилітнього сина Андрія Кольомана і молода пара дістала в віні Галич, а Перемишль мав перейти впрост до Лешка. Коли-ж Андрій не хотів відступити Лешкови Перемишля, візвав Лешко на галицький престіл повгородського князя Мстислава Удалого.

Напад Монголів на Русь. Монголи замешкували просторі краї в середній Азії. Они вічно нападали на Китай і проти них побудували Китайці великий мур. В 1207. р. получили ся Монголи під проводом великого хана Темудшина. Під его проводом підбили Монголи цілий Китай, Персню і західну Азію по Ураль, відтак перейшли до Європи і напали

на Половців. Тодішні Половці, не були вже сими страшними Половцями з давних часів. Они приймали вже рускі звичаї, обичаї, мову, християнство і єслиб не Монголи, яких у нас звано Татарами, булиби ся в короткім часі зрушили. Половці не могучи оперти ся Татарам вислали послів (іменно їх князь Котян) до руских князів з прозьбою о поміч. Під проводом галицького Мстислава удали ся рускі князі Половцям на поміч. Над річкою Калкою, що впадає до Азовского моря, стрінули ся Русини з Татарами. Битва випала на некористь Русинів. Війска руских князів зістали цілковито розбиті, а Мстислав і Данило ранені ледви утікли з поля битви. Однак незнати чому, Татари не використали свої побіди, але зараз по битві завернули назад в Азию.

В році 1227. помер Темудшин, а татарска держава розпала ся на чотири части. Західну часть над Волгою, що називала ся Золотою Ордою, або Кипчаком зі столицею Сераєм, обняв в своє правління жорстокий Бату.

Татари нищать Русь В році 1237. вирушив Бату зі своєї столиці і ударив на суздальську Русь, заняв Суздаль, Володимир, Москву і від сего часу через довгі літа суздальска Русь стогнала під татарским ярмом. Відтак звертає ся Бату проти корінної Руси,

занимає Переяслав, Чернигів а відтак облягає Київ. Київ належав тогди до Данила, але сам князь не перебував в Київі, лише лишив оборону тисяцкому Дмитрови. Помимо хороброї оборони дістав ся Київ в руки Татар 1240. р.

В Київі поділив Бату своє військо на дві части. Одна часть трема загонами мала ударити на Угорщину, а друга мала піти через галицку Русь на Польщу. Данило утік перед Татарами на Угорщину, а тимчасом Татари занимали одно місто за другим. Они заняли Володимир, Галич, перейшли в Польшу, де заняли Люблин, Сяндомир, спалили Краків і доперва під Лігніцею виступив проти Татар краківський князь Генрик Побожний, але Татари побили єго 1241. р. В битві поляг Генрик Побожний і до 10.000 християньского лицарства. Однак Татари незнати чому, здає ся для сего, що стратили по дорозі багато на силі, не пійшли дальше на захід на Німеччину, але удали ся на Угорщину, звідки повернули над Волгу.

Данило в борбі з Татарами. Напад Татар мав для Європи великі наслідки, однак найбільше відбив ся на Русі. Підчас коли Татари знищили нападом Польшу і Угорщину лише однаразово, то Русь попала на довгі часи в татарску зависимість і була виставленою майже на щорічні напади. Наші князі

мусіли їздити до Батия і випрошувати собі свої давні князівства як татарські ленна. Також і Данило мусів удати ся до жорстокого князя Татар, бо про якусь успішну оборону думати не міг. Данило прибуває 1250. р. до Сераю, поклонив ся ханови і одержав від него галицке князівство.

Зависимість від татарської орди прийняли князі ріжно. Московські князі були почасти навіть сему раді, бо при помочи Татар поусували они інших князів і заволоділи суздальського землею. Данило, що стояв ближше заходу, відчував дуже прикро татарську зависимість. Він почав зближати ся до польських князів, вступає в родинні зносини з угорським королем Белею IV. і женить свого сина Льва з дочкою Белі Констанциєю, свого сина Романа женить з австрійською княгинею Гертрудою і хоче здобути для него спадщину по Бабенбергах. Рівночасно Данило входить в союз з князем Литви Мендовгом і женить свого сина з дочкою Мендовга. Чув рівнож Данило про велику силу папи Інокентія IV. тому входить з ним в близші зносини, а папа Інокентій IV. обіщує Данилови оголосити проти Татар хрестоносний похід, прислати єму королівську корону, если Данило прийме унію. Дійсно папа прислав Данилози корону, і Данило коронував ся в Дрогичині 1255. року.

Однак скоро побачив Данило, що від заходу не має чого сподівати ся. Всі єму поміч обіцували але ніхто помочи не давав, тому Данило махнув рукою на поміч з заходу, зірвав всякі зносини з папою і сам на власну руку розпочав борбу з Татарами. З початку в борбі поводило ся Данилови добре, а навіть рускі війська під проводом Шварна і Льва побідили кілька разів Татар. Коли-ж на чолі татарського війська став Бурундай, мусів Данило упокорити ся перед Татарами. Татари знищили много Данилових міст, між иншими нове місто збудоване в честь Данилового сина Льва, Львів і увезли з собою кілька тисяч бранців. Новий татарський погром підкопав цілковито здорове Данила. Коли Татари перший раз знищили Русь, Данило був еще молодим і мав бодай надію, що чейже до смерти еще освободить ся від татарської залежності, а тепер, коли таке нещастє стрітило єго на старі літа, стратив всяку надію. Одиною єго вірадою було остаточне знищенє бутного галицького боярства. Рівночасно з борбою з Татарами вела ся борба Данила з галицькими боярами, які всегда повставали проти Данила, котрий по першим нападї Татар заняв Галич. Коли-ж бояри призвали на галицький престіл чернігівського князя Ростислава, побив їх Данило

цілковито під Ярославом 1249. і знищив силу бояр, а щоби позбути ся цілковито не покійних галицьких бояр, переніс Данило свою столицю до Холма де і помер.

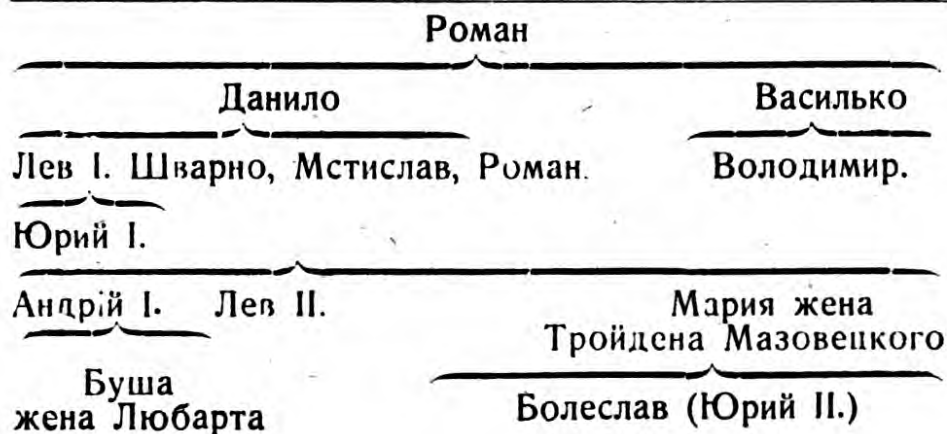
Наслідники Данила. По смерти Данила обняв верховну владу в галицько-волинській Русі Василько, що панував на Волини, а Галич дістав найстарший син Данила Лев, енергичний, властолюбний і zarazом непогамований князь. Родинні відносини помежи членами Данилової родини зовсім не були ідеальними, що відбило ся на литовско-руських відносинах. Литовський князь Войшелк відступив литовський престіл рускому князеві Шварнови, а сам вступив до монастиря. Тогди завистний Лев убив Войшелка, а недовго потім помер Шварно і литовска земля пропала цілковито для Русі.

Лев змінив зовсім політику Данила. Він не лише не воював з Татарами, але увійшов в ними в союз, ходив з Татарами війною на Польщу. Однак на союзі з Татарами вийшов Лев дуже зле, бо коли Татар в Польщі побито, відімстили ся они на Льві, розграбили его землі, а передовсім місто Львів. Рівночасно з Львом панував на Волини син Василька Володимир, про котрого оповідає літописець „Вів був книжник великий і філософ якого

не було перед ним у цілій землі, ані по нїм не буде“

Наслїдник Льва Юрій I. злучив в своїх руках Галичину і Волинь. Юрій вмїшав ся в війну з Литвою і заключив союз з німецьким орденом. У відповідь на се, литовський князь Гедимин вирушив проти Юрія, побив его під Володимиром 1315. р. В битві поляг Юрій, а Русь стратила в користь Литви Полїсе і Підлясе.

Сини Юрія Андрій і Лев I'. подїлили ся галицко-волинською землею. Старший Андрій володїв в Волини, молодий Лев II. в Галичи. Оба брати відновили супроти Татар політику Данила, зблизили ся до Польщі, Литви і німецького ордену. Цїлий час свого панованя провели они на боротьбі з Татарами і серед сеї борби полягли 1324. На них вимерає династія Романовичів в мужескій лїнії. Сестра обидвох братів Марія вийшла за кня-

зя мазовецького Тройдена. З сего подружжя уродив ся син званий Болеславом Тройденовичем. Він прибуває на Русь і приймає назву Юрия II. (1324.—1340.) Коли-ж він почав заводити на Русі латинський обряд, боари отроїли его, а о галицько-волинську спадщину старають ся тепер Литва, Польща, Угри і Татари.

Штука на Русі. Русь прийняла християнство з Візантії, тому і звідси прийшла до нас культура, просвіта і штука. Найбільше памяток штуки є у нас на поли будівництва, малярства і золотництва, менше на поли різьби, але всі памятки штуки походять доперва з християнських часів.

Перші церкви будували на Русі Греки в візантійськiм стилі. Формою церкви був чотирокутник видовжений від заходу до сходу, три стіни були прості, четверта східна була заокругленою і творила абсиду. В більших церквах ставлено два або і чотири ряди стовпів і тогди церква ділила ся на три або пять нав. По середині церкви спочивала на стовпах баня, часом ставлено 3, або і більше бань. До найкрасших церковей на Русі належали церкви Богородиці Десятинна, київска катедра сьв. Софії, церков сьв. Кирила і Михайлівський монастир.

Стіни церквей прикрашувано або малярством або дорогою мозаїкою, яка виступає лише в багатших церквах і то лише в головній абсиді, та головній бани. Найкращі пам'ятки стінного малярства маємо в церкві св. Софії і Кирилівським монастири. В церкві св. Софії стіни мальовані грецькими майстрами, в Кирилівським монастири нашими, так само мозаїка в церкві св. Софії є твором грецьких майстрів, в Михайлівським монастири наших руських.

Різьба відіграла на Україні малу роллю. Побіч двох різьблених гробів (оден з них гробовець Ярослава) та декорацийних різьб при церквах, не подибуємо жадних інших пам'яток з різьби. Дещо більше розвинула ся різьба в Галичи. Зі свіцких будівель лишили ся останки Золотих воріт і двох холмських веж. Золоті ворота складали ся з двох довгих стін сполучених склепінєм, на яким зносила ся церква св. Благівіщення з позолоченим дахом, звідси і назва, золоті ворота.

Четверта часть.

Часи упадку середновічних порядків 1270.—1492.

§ 1.

Рудольф Габзбурский і єго наслідники.

Німецьке безкоролівє. З упадком Гогенштавфів розпочало ся в Німеччині так зване безкоролівє, часи, що записали ся дуже сумно в історії Німеччини. Тому що жаден з німецьких князів не хотів прийняти королівської корони, вибрала одна частина князів королем Ришарда графа Корнвалії, англійского князя, а друга частина Альфонса X. короля Кастилії. Перший прибув лише кілька разів до Німеччини, а другий навіть не заглянув до свого королівства. Лицарство, що не чуло над собою жадної тяжкої руки, почало допускати ся великих надужить, а вкінци дійшло до сего, що лише сей був свобідним перед грабежними наїздами, хто мав силу, тому то названо часи великого безкоролівя панованєм пястука або Faustrecht. Лицарі часто випадали

зі своїх укріплених замків, нападали на переїзджуючих купців, грабили їх добро, а самих забирали до неволі, звідки випускали їх доперва за зложенем великого окупу. В кінці обставини стали так неможливими, що кілька князів зіхало ся на зазив архієпископа з Могунції до Франкфурту, де вибрали королем графа Рудольфа з Габзбургів, що мав невеликі посілости в Швайцарії і Альзациї.

Рудольф з Габзбургів 1273.—1291. Рід Габзбургів походив з полудневої Німеччини. Над річкою Аром побудували они старинний замок Габзбург, якого останки заховали ся до нинішних часів. Першим властителем Габзбургского дому, звістним в історії був Гунтрам, в другій половині X. віка. Зараз по вступі на престіл оголосив Рудольф загальний мир, покарав непослушних розбишацких лицарів і здобув до 150 лицарских замків. До Італії Рудольф зовсім не виправляв ся, (тому не був коронований римским цісарем), бо бачив, що Італії не мігби здобути без довгих і кровавих борб. За се придбав Рудольф в Німеччині для своєї родини просторі краї, чим поклав підвалини до пізнійшої могучости Габзбургів. Рудольф бачив, що значінь королів в Німеччині є дуже мале і зависить виключно від личних здібностей короля, та сили опертої на родинних посілостях. Тому

постановив здобути для своєї родини якесь більше князівство. Всі наслідники Рудольфа, наслідували єго під сим взглядом і старали ся збільшити родинні посілости.

Борба о спадщину по Бабенбергах. Фридерик II. послідний з Бабенбергів умер безпотомно. По нїм лишили ся єго сестра Маргарета і сестрінниця Гертруда. О спадщину по Бабенбергах старає ся двох королїв. Отокар Перемишль II. Ческий і Беля IV. Угорский, а Отокар II. женить ся навіть з далеко старшою від него Маргаретою. Тогди Беля намовив Гертруду вийти замуж за сина Данила Романа. В сей спосіб позискав Беля для себе Данила. Роман прибув навіть до Австрії, але Беля попирав єго дуже зле, тому Роман мусїв уступити, а Беля погодив ся в Будї 1254. р. з Отокаром. Отокар дістав обидві Австрії, а Беля Стирию. Однак невдовзі потім оба королї посварили ся, Отокар побив Белю IV. під Кройсенбрун 1260 і заняв Стирию. В кілька лїт пізнійше записав каринтийский князь Ульрих III. Отокареви Каринтию і часть Країни. В сей спосіб Отокар II. оснував велику державу, в якої склад входили Чехи, Моравія, Шлеск, обі Австрії, Стирия, Каринтия і Країна.

Щастє Отокара не тревало довго. Рудольф Габзбурский не признав австрийских

країв Отокареви II. а коли Отокар не хотів звернути по доброму забраних країв, получив ся Рудольф з Майнгардом графом Тиролю, побив Отокара під Дірнкрут на поли Моравскім 1278. В битві поляг Отокар, а его син Вячеслав II. погодив ся з Рудольфом, відступив всі здобуті краї і одержав Чехи, Моравію і Шлеск, як ленно німецького короля. Здобуті краї поділив Рудольф за згодою князів на дві часті. Каринтію і Країну надав Майнгардови графови Тиролю, а обидві Австрії і Стирнію надав 1282. на соймі в Авсбургу своїм синам Альбрехтови і Рудольфови.

Адольф Насавский 1291.—1298. хотів наслідувати Рудольфа і придбати для своєї родини Турингію і Міснїю, але з сеї причини посварив ся з німецькими князями. Князі зложили его з престола, а вибрали королем сина Рудольфа Альбрехта I.

Альбрехт I. 1298.—1308. Адольф не уступив добровільно, тому прийшло mezi ним а Альбрехтом до борби під Гельгайм, де Адольф був побитий і поляг в битві. Альбрехт старав ся зменьшити власть князів, тому попирав всюда міста, а передовсім союз реньских міст. За его панованя вимерла родина Перемишлїдів в Чехах 1306. на Вячеславі III. а Альбрехт посадив на чеськім престолї свого сина Рудольфа, котрий був першим Габзбургом,

що володів в Чехах. Коли-ж Рудольф вже по році панованя в Чехах помер, приготовлявся Альбрехт до нової виправи на Чехи, але підчас приготовань убив цісаря его братанок Іван, званий відтак Парріцідою.*)

Генрик VII. Люксембурский. По смерти Альбрехта вибрано королем незнатного графа Генрика Люксембурского 1308.—1313. котрий так само як его попередники старався збільшити родинні посілости. Єму удалося посадити на чеськім престолі свого сина Івана, званого відтак Сліпим. Генрик VII. був першим королем, котрий по 60 літній перерві удався до Італії і коронувався цісарскою короною. (В Італії пізнав Генрик одного з найбільших італійських поетів Дантого автора „Божої Комедії“). По наглій смерті Генрика VII. німецькі володарі звертали дуже мало уваги на італійські відносини, тому італійські міста стали вповні независимими, та дали понаток до численних малих державок, з яких найважнійші були Венеція, Генуа, Меднолян, Фльоренція, папска держава і королівство Неаполь.

Венеція, повстала підчас нападу Атилії на північну Італію. Утікачі заложили на прибережних острівцях місто Венецію, яке зрос-

*) З Альбрехтом I. звязали Швайцари оповіданє про початок самостійної Швайцарії і їх народного героя Вільгельма Теля.

тало дуже скоро з причини догідного положення для торгівлі. Вже около року 1000 заволоділа Венеція найліпшими пристанями Істрії і Дальмації, а до найбільшого значіння дійшла за часів хрестоносних походів, передовсім підчас IV. походу, колито Венеція заволоділа майже всіма грецькими островами. В 15. віці Венеція була одною з найзнатніших держав і держала в своїх руках майже виключно торгівлю зі сходом. Зі зростом Турецької могутости підупадає Венеція, а з відкритєм нових доріг до Індій і Америки тратить Венеція рівнож і своє торговельне значінє.

Ряд у Венеції був аристократичний. На чолі держави стояв „дожа“ який з початку мав майже не обмежену монархічну владу, яку ограничено заведенєм Великої ради, до якої могла належати лише шляхта. Велику раду з початку вибирано, пізнійше увійшла в жите устава, що до Великої Ради можуть належати лише наслідники сих, яких предки засідали в радї. Всякі заворушеня і повстаня проти аристократичного устрою Венеції, не помогли нічого. Заворушеня мали лише сей наслідок, що установлено над Великою радою еще „Раду десяти“ вибирану щорічно, яка мала право всіх контролювати і всіх потягати до відповіди.

В цілі охоронення своєї торгівлі удержувала Венеція велику флоту воєнну, так що була в середніх віках найбільшою і наймогутішою морською державою.

Генуа. Як Венеція так і Генуа прийшла до значіння через торгівлю. Генуа вела довгий час борбу зі своєю суперницею Пізою, коли-ж побила Пізу, розпростерла своє панованє на Корсику. Генуа стояла в союзі з грецькими цїсарями з родини Палеологів, помагала їм в борбі з латинським цїсарством, за що зискала від Греків великі торговельні користи, але через се попала в борбу з Венецією, з якої вийшла дуже ослабленою.

Медиолян. Відбудований на ново по збуреню Фридериком Барбаросою, дійшов Медиолян дуже скоро до великого значіння, головню під управою родини Вісконтих, здібних, амбітних і жадних влади. Вісконти удержували сильну армію, підбили під своє панованє майже всі медиолянські міста, а навіть змусили на якийсь час Геную узнати зверхність Медиоляну. Медиолян став наймогутішою державою в північній Італії. Родина Вісконтих старала ся рівнож о піднесенє науки і штуки, они заложили університет в Павії, побудували величаву церкву в Медиолянї. По вимертю Вісконтих обняв управу Медиоляну Франці-

шок Сфорца, котрий прийняв рівнож титул князя і передав його своїм синам.

Побіч Медиоляну, Венеції і Генуї приходить в північній Італії до більшого значіння князівство Сабавдія, якому початок дали графи з Сабадії які розширили своє панованє над північно західною частию Італії, над країною Піємонт. В XV. віці їх влада розпростирає ся від Женевського озера до Ніцци, а цїсар Жигмонт надав сабавдским пануючим титул князїв.

Фльоренция. В середучій Італії найзнатнїйшими державами були Фльоренция і папска держава. По довгих і завзятих борбах ріжних сторонництв у Фльоренції, усталив ся остаточно демократичний ряд. Значіне Фльоренції зростало постійно, вона підбила усі сусідні міста і запанувала цілковито над Тосканією. Людність Фльоренції занимала ся передовсім промислом (вироби вовнянні, шовкові, золоті, фарбярство). Рівночасно побіч промислу занимали ся Фльорентийці і торговлею, а банкирі фльоренцкі посїдали так багато гроший, що дуже часто позичали навіть пануючим.

До найбільшого значіння дійшла Фльоренция за часів управи Медицеїв в XV. віці. Медицеї люди взагалї розумні, здібні, доброчинні. вкладали великі грошеві суми на окра-

су Фльоренції. Найславнішими з поміж Ме-
дицеїв був Козімо (Кузьма) і Льоренцо (Лав-
рентий) званий великим. За послідного стала
Фльоренція осередком наукового і артистич-
ного життя цілої Італії.

Папска держава повстала з даровизни
Піпіна Малого, розширила ся з часом на цілу
середню Італію. Хотяй дорівнювала простором,
або і перевисшала інші італійські держави,
політичного значіння не мала. Значінє папскої
держави залежало виключно від особистих
здібностей поодиноких осіб, що засідали на
папскім престолі. По славних часах Інокентія
III. і IV. значінє пап підупадає, головно
від сеї хвилі, коли папи, на зазив французких
корол в, перенесли свою столицю до Авініону,
де папи попали в цілковиту зависимість від
французких королів. В Римі, де не було го-
лови, починають ся численні забуреня, серед
яких захопив владу народний трибун Мико-
лай Рієнці і утворив републику. По упадку
републики вели ся дальше завзяті борби по-
між поодинокими партиями, або і особами,
доки остаточно в XV. століттю не вернули
папи до Риму і не привернули бодаї в части
ладу і порядку.

В **Неаполи** панувала від часів Інокентія
IV. родина Кароля Андигавеньского, а Сици-
лія перейшла під панованє Арагонії. Королі

Неаполю посідали велике значінє в Італії і стояли все на чолі Гвельфів. По вимертю головної Андигавеньської лінії, розпочали ся борби о Неаполь, який остаточно перейшов під панованє Фердинанда Арагонського і став частию великої іспанської монархії.

Літературний рух в Італії. Помимо розділу Італії на численні державки, які гляділи завистним оком одна на другу і провадили з собою завзяті борби, помимо численних спорів сторонництв в поодиноких державах, Італія вела в середних віках провід так під взглядом науковим, артистичним як і під зглядом політичним, суспільним, промисловим і торговельним. Італійські держави дбали дуже про се, щоб одна з поміж них не вросла в силу попад другі і все лучили ся з собою договорами, проти найсильніших, чим дали початок до дипломатичної штуки, в Італії витворила ся перший раз гадка політичної рівноваги. Часті війни поміж поодинокими державами, витворили цілі добірні армії наємних війск, які за гроші ставали в службу держав і володарів, они видосконалили воєнну штуку.

А вже найбільші заслуги положили Італійці на поли літератури, яка в середних віках дійшла до найвисшого розцьвіту в Італії в XIV. віці. В Італії жили такі поети як Данте

(Alieghieri) автор „Божеської Комедії“ Францішок Петрарха, батько сонетів і Іван Бокачйо, творець італійської прози.

В Італії розпочинає ся з кінцем середних віків великий літературно-артистичний рух звістний в літературі під іменем відродження або гуманізму, а в штуці під іменем ренесансу. Цілий рух відродження відзначає ся зворотом до старинного Риму і Греції. Тодішні поети одушевляють ся творами старинних Римлян і Греків, студюють їх, переймають ся ними і старають ся їх наслідувати. Великий італійський поет Данте, стоїть єще на переломі, два єго наслідники Петрарха і Бокачйо є вже дійсними представителями відродження. З часом прихильників давних Римлян і Греків стало дуже багато, передовсім у Фльоренції; а можли італійські роди і держави суперничачи зі собою попирали рух відродження. Найбільше заслуг на тім поли положили Фльоренція, а головно рід Медицеїв, а відтак римські папи як Николай V. основатель ватиканської бібліотеки і Пій II. До найкрасшого розвитку дійшов гуманізм і ренесанс з початком нових віків.

Людвик Баварский 1314.—1347. По смерті Генрика VII. наступив в Німеччині незгідний вибір. Часть електорів вибрала королем сина Альбрехта I. Фридерика Красного, друга часть

князя Баварії Людвика. В борбі побив Людвик Фридерика Красного під Мільдорфом 1322. і взяв до неволі. Кілька літ перед сею битвою потерпіли Габзбурги велике поражанє від Швайцарів, котрих Генрик VII. узнав независимими від Габзбургів. Брат Фридерика Красного Леопольд, не хотів узнати независимости Швайцарів, виправив ся проти них, але австрійске лицарство понесло від швайцарскої піхоти велике пораженє під Моргартен 1315. По битві під Мільдорфом Фридерик Красний зрік ся всяких претенсій до корони, але коли єго брат Леопольд не хотів признати сего зреченя ся, вернув Фридерик добровільно назад до неволі, чим так зворушив Людвика Баварского, що Людвик постановив поділити ся з Фридериком німецкою державою. Коли-ж німецкі князі не згодили ся на поділ королівскої влади, усунув ся Фридерик цілковито від політичного житя.

Незадовго потім попав Людвик Баварский в спір з папою. В тім часі перебували папи в Авініоні, де прибули на зазив французского короля Филипа Красного. Підчас перебуваня в Авініоні попали папи в цілковиту зависимість від французских королів, стратили своє значіне і повагу. Часи перебуваня пап в Авініоні зовуть звичайно, вавилоньскою неволею пап 1309.—1377. Під чапором французского

короля вміщав ся папа Іван ХХІІ. у внутрішні нїмецькі справи і наказав Людвикови носити титул короля, доки папа не рїшить, чи Людвик має право до ношеня такого титулу. Коли-ж Людвик не послухав розказу папи, кинув Іван ХХІІ. на Людвика клятву. Звичайно бувало, що нїмецькі князї у всіх спорах пап з цїсарями ставали по сторонї пап, але сим разом стало ся инакше. Розгнївані князї безпідставним вмішуванем ся папи в нїмецькі справи, зїхали ся в Ренс коло Кобленції 1338. і ухвалили, що кождий вибраний нїмецький король, має носити титул римського цїсаря, без потвердження і коронованя папою.

Згода помежи князями а королем не тревала довго. Людвик придбав для своєї родини Бранденбургїю, яку по вимертю наслідників Альбрехта Медведя надав своєму синові, а відтак хотїв позискати для свого дому єще Голяндию і Гироль. Нїмецькі князї обурені захланносттю Людвика, скористали з сего, що папа другий раз кинув на Людвика клятву, скинули короля з престола, а на его місце вибрали сина чеського короля Івана Сліпого, Кароля ІV. Люксембурского.

§ 2.

Королі з родини Люксембургів 1347.—1437.

Кароль IV. 1347.—1348. Кароль дбав передовсім о добро своєї вітчизни Чех, а Німеччиною займав ся мало. Зовсім справедливо назвав его пізнійший німецький цісар Максиміліян вітцем Чех, а відчимом Німеччини. Кароль збільшив родинні посілости придбанем Лужиць і Бранденбургії. Він старав ся завести в Чехах як найліпший устрій, та піднести добробит. Щоби чеська молодіж не потребувала шукати образования поза границями краю, заложив Кароль 1348. в Празі університет, на яким за часів Кароля студювало до 7.000 люда. Тому що зі старого замку Перемишлїдів остали лиш руїни, побудував Кароль IV. величавий замок на Градчинї в Празі, побудував величаву церкву св. Віта і величезний міст на Велтаві. Зорганізував взірцево адміністрацію краю, опікував ся рільництвом, промислом, торгівлею, науками і штуками. Щоб піднести міста, стягав зі всіх країв купців до міст, а передовсім до Праги і надавав їм численні привілеї. За старанем Кароля IV. стала Прага не лише осе-

редком наукового і духового життя, але і найкрасшим містом середучої Європи.

Золота Буля 1356. В Німеччині поступав Кароль дуже обережно. Як розумний і здорово мислячий чоловік, бачив Кароль, що старання відзискати давнє значінє цїсарів в Італїї, викликали би непорозумїня з папою, а старання піднести підунавшу владу королїв в Німеччинї, опір і неохоту князїв, тому зовсїм не старав ся про піднесенє власги цїсаря в Італїї і Німеччинї. Для Німеччини прислужив св Кароль IV. виданєм Золотої Булї, постанови після якої мали відбувати ся вибори цїсаря. Право вибирати цїсаря признав Кароль IV, 7. князям званим електорами 3. духовним а іменно : архієпископам, Могунциї, Тревіру і Кольонїї і 4. сьвіцким, королеви Чех, марграфови Бранденбургїї, князеви Саксонїї і палятинови Надреньському. Вибір цїсаря мав відбувати ся у Франкфуртї над Меном, а коронація в Аквізгранї.

Рудольф IV. 1358.—1365. Рівночасно з Каролем IV. панував в австрійских краях князь Рудольф IV. званий Основателем. Вже его батько придбав Габзбургам Каринтию 1335. Рудольфови удало ся позискати для Австрїї Тироль 1363. так що став побіч Кароля IV. наймогучїйшим з німецких князїв. Кароль IV. видаючи золоту Булю поминув

австрійських князів (як своїх суперників) при іменованню електорів, тому Рудольф IV. котрого таке поминенє дуже боліло, сфалшував привілеї Фридерика Менший, кажучи, що в нім є установа позволяюча австрійським князям носити титул архикнязів. Вправді Кароль IV сего титулу не узнав, але Рудольф IV. надальше титулував себе архикнязем. Рудольф IV. старав ся у всім наслідувати свого суперника Кароля IV. в тій ціли поклав підвалини під церкву сьв. Стефана, яка побудована в готицкім стилю, є нині одною з найкрасших будівель Відня, а 1365. р. заложив у Відни університет. Рудольф IV. видав закон про неподільність Австрії, однак его брати Альбрехт і Леопольд зараз по смерти Рудольфа IV. поділили ся Австрійськими краями. В сей спосіб повстають дві лїнії Альбертинська або Австрійська і Леопольдинська, яка ділить ся відтак еще на Стирійску і Тирольску. Через сей поділ могутість і значіне Габзбургів багато потерпіли.

Людвик Великий Угорский 1342.—1382. Майже рівночасно з вимертем Перемишлїдів (1306.) в Чехах вмирає династія Арпадів в Угорщині 1301. а угорский престіл зискує Андигавеньська родина. Першим королем з сеї родини був Кароль Роберт 1307.—1342. великий організатор і політик. По нім засїв на

престолі єго син Людвик Великий 1342.—1382. що панував рівночасно з Каролем IV. і Рудольфом IV. (Рівночасно з ними панував у Польщі визначний польський король Казимир Великий). За Людвика приходить Угорщина до найкрасшого розвитку. Ідучи за приміром свого батька, опікував ся Людвик промислом, торгівлею, науками, штуками, оснував в Пятицерквах (Fünfkirchen) 1368. р. університет. Щасливими війнами придбав Людвик Угорщині велике значінє на зовні, здобув на Венеції Дальмацію, а Сербів і Волохів змусив узнати угорску зверхність, крім сего Людвик здобув для своєї родини престіл в Польщі.

Вячеслав 1378.—1400. (1419.) По смерти Кароля IV. вибрано німецьким королем єго си-на Вячеслава чоловіка нап्राстного, що жив у вічній незгоді з духовенством, а на старість став налоговим паницею. Вправді Вячеслав оголосив вічний „Божий мир“ але єго ніхто не слухав. Міста які підчас таких замішань найбільше терпіли, творили союзи і вели завязті борби з князями. Габзбурські князі не хотіли узнати независимости трех швайцарских кастонів, Урі, Швіц і Унтервальден, тому приходить до нової борби поміж ними а Швайцарами. Борба скінчила ся для Габзбургів нещасливою битвою під Семпах 1386. по якій Швайцари остали зовсім независими від

Габзбургів. Щоби положити кінець замішанням в Німеччині вибрали електори королем Рупрехта з Палатинату (1400.—1410.), однак він не здобув собі узнання в цілій Німеччині. По його смерті прийшло до незгідного вибору. Частина електорів вибрала королем Жигмонта Люксембурского, другі Йодока моравського князя, а що старий Вячеслав даліше уважав ся королем, то в році 1411. було в Німеччині трох королів. Рівночасно роздерала церкву велика схізма, а на папским престолі засідало аж трох пап.

Жигмонт Люксембурский 1410.—1437.

Йодок моравський князь помер вже 1411. а Вячеслава, хоча до смерти носив титул короля, не узнавав ніхто і Жигмонт став одиноким паном Німеччини. Через подружжя з дочкою Людвика Угорського Мариєю, став Жигмонт угорським королем. Жигмонт поставив собі за задачу усунути велику церковну схізму. В році 1376. удало ся Каролєви IV. намовити тогдішнього папу Григоря IX. повернути в Рим. По смерти Григоря IX. часть кардиналів полишила ся в Римі і вибрала папу, друга часть повернули до Авініону і вибрала антипапу. Собор в Пізі 1409. узнав обидвох пап неправними і вибрав третого, але що обидва попередні не хотіли зречи ся свого достоїнства, тому було рівночасно аж

трех пап. Щоби усунути схизму, скликано за старанєм Жигмонта собор до Констанції (1414.—1418.) Констанцкый собор візвав всіх 3. пап до зложеня своєї гідности. Римский папа Григорий XII. зложив сам свій уряд добровільно, двох других усунув насильно собор і доперва тогди, коли вже не було жадного з пап, приступив собор разом з кардиналами до вибору нового наставника церкви. Папою вибрано Мартина V. і в сей спосіб привернено єдність в церкві.

Іван Гус. На констанцкім соборі обговорювано і розсуджувано справу Івана Гуса. Кількадесять літ перед собором в Констанції почав голосити англійский учений Іван Вікліф нову науку, в якій виступав проти богатства духовних і проти деяких релігійних догм. Він голосив, що кождий чоловік, що попав в тяжкий гріх, перестає бути членом церкви і впровадив сьв. Причастіє під двома видами. Науку Вікліфа голосив з великим успіхом в Чехах Іван Гус. Констанцкый собор покликав Гуса до Констанції. Гус одержавши від цїсаря Жигмонта желізний лист, в яким запевнив цїсар Гусови свою опіку, прибув до Констанції. Коли-ж на соборі заявив, що не вирече ся своїх переконань, собор не зважаючи на дапе Гусови слово Жигмонта, засудив его на смєрть в наслідок чого Гуса спалено на костирі 1415. р.

На відомість про смерть Гуса, багато ческих вельмож утворило національний ческий союз і розпочали грабити церковні добра. Ученики Гуса впровадили сьв. Причастіє під двома видами, а чаша стала символом Гуситів. Побіч уміркованих Гуситів, званих утраквістами, виступає скрайний напрям Гуситів, що прямував до цілковитого перевороту так церковних як і державних устав. Скрайні Гусити, на котрих чолі станув Іван Жижка, хотіли впровадити маєткову рівність, та знищити все, що лише носило назву католицизму.

По смерті Вячеслава мав стати ческим королем Жигмонт. Єго уважали Чехи головним винувником смерті Гуса і відмовили єму послуху, що дало причину до довгих гусицьких воєн 1420.—1434. Війско Жигмонта кілька разів виправляло ся на Чехи, але Гусити під проводом Жижки і Прокопа, відносили над ними одну побіду за другою в Чехах, в Моравії і на Шлеску. І як довго поміж Гуситами була повна згода, так довго були они пострахом сусідних країв, але від коли поміж ними зарисували ся два протівні собі стороництва, скрайних Гуситів званих инакше Таборитами, що відкидали всяку згоду з Жигмонтом і церквою, і уміркованих Гуситів, що хотіли згоди, сила Гуситів упала. Жигмонт

получив ся з уміркованими Гуситами, яким признано сьв. Причастіє під двома видами, при їх помочи побив Таборитів і зискав ческу корону. Для веденя війни з Гуситами потрібував Жигмонт багато гроша, тому заставив Бранденбурску мархію князеви з роду Гогенцолернів 1415. і з сего часу панують Гогенцолерни в Бранденбурській мархії, яка є колискою нинішної Прускої держави.

Альбрехт II. 1438.—1439. і Фердинанд III. 1440.—1493. На Жигмонті вимерла Люксембурска династія в мужеській лінії. Свою одну дочку Єлисавету видав Жигмонт за австрійского князя Альбрехта V. котрого uznали королем так Угри як і Чехи. Альбрехт V. був першим, що сполучив австрійські краї з Чехами і Угорщиною. Альбрехта V. вибрали електори німецьким цісарем (Альбрехт II.) Але на жаль сей енергічний і многонадійний володар помер дуже скоро, серед приготовань до виправи проти Турків. Від Альбрехта II. цісарска корона в Німеччині стало спочивала на головах Габзбургів.

По смерти Альбрехта II. вибрано цісарем Фридерика III. 1440.—1493. Фридерик III. був послідним цісарем коронованим папою в Римі. Панованє нездарного Фридерика III. припало в тяжких для Німеччини часах. (За панованя Фридерика III. розбивають Русь, Литва і Поль-

ща німецький орден, а Фридерик не робив нічого в обороні ордену). В Німеччині вели ся завзяті борби, головно поміж князями і містами, Турки здобули Царгород і ставали чимраз грізнійшими для Європи. Фридерик повільний, лінєвий, ворог всякої зміни, до сего упертий і заздрісний о свою власть, нічим не журился, а супокійно глядів в будучність Австрії, та на кождім письмі ставив букри А. Е. І. О. И. т. є. *Austriae est imperium orbis universae*, або *Alles Esdreich ist Oesterreich unterthan*). Ціле своє панованє перевів Фридерик II. будьто на спорах з австрійськими станами, будьто в борбі зі сусідами. Часто находив ся Фридерик III. в тяжких і прикрих обставинах, угорський король Матвій Корвін заняв Австрію і Відень, а цісар мусів жити на ласці князів. Помимо сего Фридерик III. ніколи не тратив надії на красну будуччину Австрії і дійсно мав багато щастя, він пережив всіх своїх противників, а єго правнук Кароль V. був паном великої держави, в якій сонце ніколи не заходило. Фридерик III. надав 1453. р. Габзбургам архикнязівський титул.

Фридерик III. був опікуном Володислава Посмертного, сина цісара Альбрехта II. наслідника ческої і угорської корони. Заки Володислав доріс правив в Чехах Юрій Подєбрад, в Угорщині вибрано королем Воло-

дислава Ягайлонського, а по його смерті під час битви під Варнію 1444. став управляти угорською державою Іван Гуняди, хоробрий оборонець своєї вітчизни перед Турками. Коли-ж 1457. помер Володислав Посмертний, віддали Чехи престіл Юриєви з Подєбраду 1458.—1471 а в Угорщині Матві ви Корвінови 1458.—1190. В сей спосіб усунено нездарного Фридрика III. а в Чехах і Угорщині засіли національні королі. Рівнож і по смерті Юрія і Матвія не удало ся Габзбургам заняти Чех і Угорщини, де приходить до панованя Ягайлонська родина іменно Володислав і Людвик.

§ 3.

Упадок Царгороду.

Початок Османсько-турецкої держави.
Около року 1300. заложив Осман начальник одного з турецких племен знатнійшу турецку державу, якої столицею було місто Брусса в західній частині Малої Азії. Наслідник Османа Урхан надав державі війскову організацію і завів страшний для християн податок „живої десятини“. Турки забирали рік річно християнським родичам найздоровіших хлопців і виховували їх в своїх школах на

найзавзятійших ворогів християн. Виховані в магометаньскім дусі, становили християнські діти найхоробрійше, фанатичне турецьке військо, зване яничарами, Султан був їх вітцем, відділ в котрім служили їх вітчиною, а цілию їх життя, здобує посмертного раю. Яничари творили сталу турецьку армію, якій під зглядом хоробрости не могла довгі віки дорівняти жадна християнська армія.

Турки в короткім часі здобули посілости Греків в Малій Азії, перейшли Дарданелі здобули Галіполіс, а третій з ряду Османьско-турецький султан заложив свою столицю в Адриянополи 1365, і вже він мріяв про здобує Царгороду, але хотів вперед знищити держави Болгар і Сербів.

Побіч візантійської держави існували в північній Балкані дві словянські держави Болгарія і Сербія, з котрих послідна дійшла за часів панованя Стефана IV. Душана около 1340. р. (1331.—1355.) до великої могучости. Стефан IV. заволодів нинішньою Сербією, Боснею, Альбанією, Епіром, Тесалією і частиною Македонії і прийняв титул царя. Мурад звертає ся проти Сербів, побиває їх цілковито на Косовім Поли 1389, а его наслідник Баязет здооуває Болгарію.

Великі поступи турецьких війск кинули страх на західну Европу. На зазив угорського

короля Жигмонта Люксембурского, зібрала ся армія з лицарів французских, німецьких, італійських і угорських, але під Нікополіс 1396. віднесли Турки над союзними лицарями велику побіду, а турецький султан Баязет, почав ладити ся до облоги Царгороду. На щасте зайшли в Азії події, що проволікли упадок Царгорода на кільканайцять літ.

Тімур-ленк. Велика держава Монголів розпала ся в Азії на дрібні державки, які получив великий організатор і хоробрий та дикий вожд Тімур званий Тамерлян. Він здобув більшу частину Азії, впав до Малої Азії, побив Баязета 1402 р. під Ангорою і взяв до неволі. Тамерлян був жорстоким тираном, его держава вправді зараз по его смерги унала, але знищене західної Азії було так велике, що она не піднесла ся до нині до давного добробиту. В наслідок наїзду Тамерляна ослабла Турецка держава, а наслідник Баязета Магомет I. мусів вперед загоїти задані рани, доперва его син Мурад II. міг думати про здобуте Царгороду.

Фльорентийска унія 1439. Грецькі цісарі споглядали зі страхом на зростаючу силу Турків, а щоби одержати поміч від заходу, постановили звернути ся до пап і годили ся прийняти унію. Сам грецький цісар Іван VIII. Палеолог прибув на великий собор, що від-

бував ся в Ферарі. По довгих переговорах заключено остаточно унії у Фльоренції 1439. р. (На соробі у Фльоренції був руский митрополит Ізидор). Греки узнали зверхність папи, а застерігли собі богослуженє в грецким обряді. В Царгороді Греки не прийняли унії, а грецкі цїсарі бачучи, що поміч з заходу не надходить, зірвали всякі зносини з папою і постановили самі бороти ся з Турками. Цїсарство візантійске складало ся тогди лише з Царгороду і околиці і було цілковито на ласці Турків.

Битва під Варною 1444. По смерти Альбрехта II. вибрали Угри королем польского короля Володислава III. котрий підняв зачіпну борбу з Турками. Війскам християньским удало ся навіть віднести кілька менших побід над Турками, але коли Володислав загнав ся аж над Чорне море, побив его Мурад під Варною 1444. В битві згинув войовничий молодий король цілком без слїду.

Упадок Царгорода 1453. Битва під Варною лише прискішила упадок Царгороду. Наслїдник Мурата Магомет II. зараз по вступленю на престіл сгав приготовляти ся до облоги Царгороду. Візантійский цїсар Константин XI. на дармо просив помочи від західної Европи, лише Генуенці, які мали в Царгороді великі торговельні користи, прислали

не велику поміч, однак помимо хороброї оборони здобули Турки 29. мая 1453. Царгород. Цісар Константин XI. згинув в борбі. Магомет віхав в триюмфі до Царгороду, де першим єго ділом було перемінити величаву церкву сьв. Софії в турецькій мечет. З упадком Царгороду зросла небезпека перед Турками єще більше, а ціла борба з турецькою могутістю спочила від тепер на Габзбурській родині.

§ 4.

Франція і Англія з кінцем середних віків.

Початок війни французько-англійської.
В р. 1328. вимерла родина Капетінгів, а на французький престіл вступає побічна ліня Капетінгів, Валезії (Valois). Тодішній Англійський король Едвард III. котрого мати була французькою княгинею, а він сам був внуком Филипа Красного, французького короля, узнав Филипа VI. Валезого королем Франції і зложив єму з Гієнни голд. Коли-ж Филип VI. почав мішати ся в борбу Англії зі Шкоцією і наїхав Гієну, Едвард III. виступив з претенсіями до французької корони, чим дав поча-

ток до довгої понад сто літ триваючої війни між Францією а Англією. (1337.—1353.) Столітня війна вела ся у Франції і знищила сили і добробит французского народа. В війні віднесли Англіїці побіду на мори під Слюї 1340. а маючи перевагу на мори, могли Англіїці перекидати свої армії на французский континент. І на суші не поводило ся Французам. Англіїске піше військо відносило одну побіду за другою над французским лицарством. Одною з найбільших побід була битва під Кресі 1346.

Орлеанська дівиця. Найтяжні часи настали для Франції за панованя Кароля VII. колито Англіїці заняли майже цілу Францію, лише середуча Франція з Орлеаном остала ся при Кароли VII. З тяжкої недолі вибавила Францію дівчина Іванна Д арк, прозвана пізнійше Орлеанською дівицею. Іванна була дитиною бідних селян зі села Домремі. Після переказу мала она в 13. році житя почути голос Архангела Михаїла, котрий казав єї іти ратувати вітчину. Три роки взивав єї надземний голос, але Іванна не згадувала про се нікому. Доперва як побачила пожогу свого села, запаленого Англіїцями, покинула своє село і удала ся до королівского табору. Кароль VII. прийняв єї з початку зі сьміхом і кпинами, але в кінци дав ся намовити і поставив

Іванну на чолі невеликого відділу війська, з яким удало ся Іванні оборонити місто Орлеан. Відтак провела Іванна Кароля VII. котрий не був еще коронованим, посеред ворожих англійських війск до коронаційного міста Ремс, де Кароль VII. коронував ся французскою короною. Невдовзі потім впала Іванна в руки Англійців і союзних з ними Бургундців, котрі оголосили єї чарівницею і засудили на смерть. Єї спалено 30. мая 1431.

Помимо смерти Іванни не щастило ся Англійцям. Бургудські князі перейшли на сторону французских королів, Париж отворив Каролеви VII. свої брами, а Англійців виперто цілковито з Франції; їм полишило ся лише місто Кале. Війна скінчила ся 1453. без жадного мира. Кароль VII. старав ся загоїти нанесені війною рани, попіраз лад, промисл і торговлю. Для оборони краю завів Кароль VII. стале військо і був основателем великої абсолютної французкої монархії.

Війна Білої і Червоної Рожі. Незадовго по війні з Францією прийшло в Англії до завзятої борби поміж двома королівськими родами о англійский престіл. Тому що князі з родини Йорк носили яко відзнаку білу рожу, а князі з роду Лянкастер червону рожу, названо сю війну, війною білої і червоної рожі. Вела ся она 30 літ з великим завзягем,

а скінчила ся цілковитим вимордованем обидвох родин. З роду Лянкастрів полишив ся лише їх далекий кривний Генрик Тудор, котрий оженив ся з Анною Йорк і в сей спосіб получив обидві родини.

§ 5.

Русь і східна Европа при кінци середних віків.

Польща по смерти Болеслава Кривоустого. По смерти Болеслава Кривоустого, розпала ся Польща на численні улїли, а князї вели завзяті борби о Краків. Серед сеї борби зайшли в Польщі слїдуючі важнійші події.

1. Шлескі князї поволеньки відчужують ся від Польщі, а зближають ся чимраз більше до Чех, доки остаточно Шлеск не став за панованя Івана Сліпого чеською країною.

2. В борбах о Краків шукали князї помочи у шляхти і духовенства, тому обидва згадані стани прийшли в Польщі до великого значіня.

3. В році 1228. прибувають до Польщі німецькі Хрестоносці. На півночи від Польщі мешкало поганьске литовске племя Пруси,

що рікрічно непокоїло польську державу. Проти Прусаків покликав мазовецький князь Конрад німецьких хрестоносців і дав їм на поселенє Хелминьську землю і Ніщаву, за що Хрестоносці обовязали ся боронити Польщі перед Прусаками. Хрестоносці прибули до Польщі (де звано їх *Krzyżakami*,) здобули з часом край Прусаків, винародовили цілковито давних мешканців, по яких лишила ся лише назва Пруси і стали з часом найгрізнішими воюрогами Польщі.

4. З замішань в Польщі і з борб о краківський престіл скористали чеські королі Вячеслав II. і III. і здобули для Перемишлїдів польську корону.

Володислав Локеток. 1306.—1333. Скоро і несподівана смерть Вячеслава III. дала можливість польському князеви Володиславови Локеткови здобути польську корону. Паповане Володислава Локетка має для Польщі велике значіне, бо Володиславови удадо ся 1309 р. сполучити Велико і Мало-Польщу, чим дав він початок, до нової доби історії Польщі. 1320. р. коронував ся Володислав Локеток в Кракові королївскою короною і від сего часу пануючі в Польщі носять стало титул королїв.

Казимир Великий. 1333.—1370. змінив зовсім політику Володислава. Підчас коли Во-

лодислав провадив завзяті війни з Хрестоносцями о Поморє, а з Чехами о Шлеск, Казимир вилячи, що сих країв вже не відзискає, зрік ся їх добровільно, за що одержав від Івана Сліпого приреченє, що не буде виступати з претенсиями до польської корони. У внутр держави старав ся Казимир Великий про піднесенє добробиту і просьвіти, в тій ціли заложив 1364. р. в Кракові університет. Він казав списати всі істнуючі в Польщі права і уложити їх в оден кодекс під назвою „Вислицкий статут“.

Литва. Литовці мешкали над Балтийским морем і західною Двиною. Ділили ся на багато племен як: Литовців, Прусаків, Ятвягів, Жмудинів. До 13. віку не було поміж литовскими племенами жадної тіснійшої звязи. Литовці почали лучити ся під напором сусідів, Русинів і німецких Хрестоносців. Першим знатнійшим литовским князем був Мендовг (около 1250.) котрий сполучив Литву і підбив Червону Русь і Полоцк. Щоб освободити ся від нападів німецких Хрестоносців, які воювали нібито в імени ширеня Христової віри прийняв Мендовг християнську віру однак коли Хрестонощі дальше нападали на Литву, покинув Мендовг християнство і почав на ново війну з Хрестоносцями.

По єго смерти прийшла хвилево Литва

під панованє Руси, бо литовский князь Вйшелк вступив до монастиря, а литовский престіл відступив синови Данила Шварнови. Литва оставала під управою Шварна заледви кілька лїт, почім розпочав ся на Литві великий нелал, з якого вивів Литву князь Гедимин 1315.—1341. Гедимин розширив свою державу набутєм численних руских земель, так що литовскі краї творили заледви $\frac{1}{3}$ часть єго держави. Сам Гедимин титулував себе королем Литвинів і многих Русинів. Руский вплив на княжїм дворі зростав з дня на день, а майже всі сини Гедими́на були подружені з рускими княгинями.

Ольгерд 1345.—1377. По смерті Гедими́на запанувало на Литві двох братів Ольгерд, що носив титул великого князя і Кейстут. Підчас коли Кейстут правив Литвою і Жмудню, зістав до смерті поганином, а ціле своє житє провів на борбі з Хрестоносцями, Ольгерд переняв ся рускою кулятурою і був більше руским як литовским князем. Ольгерд прилучив до своєї держави просторі рускі краї як Сїверщину з Черниговом, Смоленск, а користаючи з внутрішних замішань серед татарскої орди, побив Татар над синими-Водами (побічна Бога). 1362 і заняв Поділе і Київ. Рускі землі творили тепер $\frac{9}{10}$ Литви. Литовці принимали висшу руску кулятуру.

княжій дворі говорено по руски, всі зарядження литовских князів видавано рускою мовою, так що литовска держава лише з імени була литовскою, а в дійсности була рускою.

Борба о галицко-волинську спадщину.
По смерті Юрія II. остала галицко-волинська земля без князя. З претенсіями до галицко-волинської Русі виступають Любарт Гедимінович, муж рускої княгині Буші, Казимир Великий, як свояк Юрія II. Татари яко зверхні пани Русі і угорський король Кароль Роберт. Найскорше відступили від своїх прав Татари, а відтак угорський король порозумівся з Казимиром Великим, відступив єму галицку Русь, застерігаючи собі право викупу галицкої Русі за 100.000 золотих, єслиби Казимир мав сина. Поміж обидвома претендентами Казимиром і Любартом розпочала ся борба, в якій Казимир заняв галицку Русь 1349. а в році 1352. погодили ся хвилево обі сторони в сей спосіб, що Галичина остала при Польщі, Волинь при Литві. Казимир став панувати на Русі лагідно і не викликувати конфліктів, тому хотяй вводив латинський обряд, та засновував латинські єпископства на Русі, не виступав ворожо проти грецького обряду.

Людвик Угорский (1370.—1382. як король Польщі). По смерті Казимира Великого став польським королем Людвик Угорский. Зараз по обнятю правління прилучив Людвик галицку Русь до Угорщини і віддав її в заряд Володиславови Опольському, котрий старав ся так як Казимир піднести добробит галицкої Руси, однак відзначав ся релігійною нетерпимістю і старав ся насильно ширити католицизм на Руси, чим викликав до себе неохоту у Русинів. Людвик відобрав єму галицку Русь і прилучив впрост до Угорщини.

Людвик не мав сина, лише дві дочки Марию і Ядвигу, яким хотів лишити Польщу і Угорщину, а іменню Марії і її мужови Жигмонтови Люксембурському призначив Польщу а Ядвизі і її будучому мужеві, Вільгельмови австрійському, Угорщину. Що дотеперішні договори з Поляками, виключали жіноче наслідство, постановив Людвик позискати для себе польску шляхту наданєм великих привілеїв в Кошицях 1374. якими 1. Король увільняє шляхту від данин і податків звинятком двох грошів від лана. 2. Всякі достоїнства може одержувати лише польска шляхта. 3. Шляхта є обовязана до воєнної служби в обороні краю. За сї привілеї згодила ся польска шляхта узнати одну з дочок Людвика польською королевою.

Унія Литви з Польщею. По смерти Людвика Угорского стала польскою королевою его дочка Ядвига. За її панованя склала ся подія, що відбила ся відтак на цілім національнім розвитку руского народа. Литовський князь Ягайло, наслідник Ольгерта, оженив ся з Ядвигою, через що сполучив Литву з Польщею. Перед шлюбом обіцяв Ягайло прилучити на вічні часи литовські краї до Польщі і на сій підставі видав грамоту в Крєві 1385. На підставі крєвської грамоти мали всі землі литовські і українські перемінити ся в польські провінції, а литовско-велике князівство мало перестати існувати як осібна держава.

Литовска і руска шляхта жадної участі в Крєвській унії не брала і так довго не закладала свого вета, доки польські політики не захотіли перевести услівій крєвської умови в жите. Колиж Поляки хотіли знищити саморяд Литви, повстали Литовці під проводом Витовта проти Польщі. Зараз по шлюбі виїхав Ягайло на Литву, яка приняла хрест після лат. обряду. Рівночасно удала ся Ядвига з війском на Галицку Русь. Русини не любили Угрів, для їх релігійної нетерпимости і радо перейшли на сторону Польщі. З сего часу галицька Русь стало належала до Польщі, аж до першого поділу Польщі 1772.

Витовт син Кейстута, станув на чолі народного руху на Литві, який збудив ся проти Польщі, получив ся з Хрестоносцями, а Ягайло з польським правлінням мусів згодити ся, на іменоване Витовта великим литовским князем 1392. в угоді в Острові, вправді з застереженням, що Витовт має управляти Литвою досмертно, але в імени Ягайла. Витовт підніс литовске князівство до великої могутости; відпер напади Хрестоносців, а в Новгороді і Пскові, двох руских республіках, посадив зі своєї руки посадників. Витовт явно стремів до зірвання всякої звязи з Польщею, але свого пляну не міг перевести в діло, з причини невдачі в борбі з Татарами. Витовт хотів скористати з непорозумінь, які повстали в татарській орді, однак побитий Татарами над Ворсклою 1399. мусів згодити ся на нову унію з Польщею 1401. в Вильні.

Війна з Хрестоносцями. Тіснійша унія Литви і Руси з Польщею занепокоїла німецький орден, тому Хрестоносці розпочали з полученими народами війну, що скінчила ся битвою під Грунвальдом і Танненбергом 1410. Битва закінчила ся цілковитою перемогою руско-литовско-польських військ, головно завдяки литовско-руським військам, що стояли під проводом Витовта. Однак союзні війська не використали перемоги, запізно облягли столицю

Хрестоносців Мальборг, чим дали нагоду приготувити ся Хрестоносцям до оборони. Миром в Торуні 1411. зобов'язали ся Хрестоносці звернути Витовтови загарбану Жмудь, і заплатити воєнні кошта.

Помимо нової унії в Городлі 1413. підняв Витовт на старість еще раз плян, зірвати з Польщею. Намовив его до сего німецький цісар Жигмонт Люксембурский, який на зїзді в Луцку, радив Витовтови прийняти королївску корону. Піднесенє Литви до королївского достоїнства, значило цілковите зірванє унії, тому Поляки не пустили через Польщу цісарских послів, що везли Витовтови корону і коронация не відбула ся.

Свидригайло. Невдовзі потім помер 1430. Витовт, а польський ряд став знов заходити ся коло сего, щоб прилучити Литву впрост до Польщі, але Литовці сейчас вибрали на місце Витовта великим литовским князем Свидригайла, а Ягайло мусїв сей вибір затвердити. Свидригайло, вступаючи на престіл, приобіцяв Русинам цілковите зрівнанє під взглядом релїгійним і політичним, а Литовцям відзисканє самостійности, тому відносини Литви до Польщі стали дуже напруженими. Остаточною причиною війни було занятє Поділя Поляками, по смерти Витовта. Що в перших роках війни поводило ся гірше Польщі, бо Свидригайло

получив ся з Хрестоносцями, постановили Поляки підступом знищити Свидригайла. Свидригайло підпомагав східно - грецку церкву, з чого були невдоволені Литовці, що були римо-католиками. З сего скористали Поляки, перетягнули на свою сторону литовських панів і проти Свидригайла посадили на велико княжім престолі Витовтового брата Жигмонта. Русини мимо сего держали ся при Свидригайлї, доки польські війська не усунули Свидригайла цілковито з Литви.

Як довго Жигмонт воював зі Свидригайлом, так довго мусїв оглядати ся на Польщу, коли-ж лише позбув ся свого противника, сейчас виступає проти Польщі. Рівночасно Литовці старають ся ясно зазначити свою незалежність від Польщі і сейчас по смерті Жигмонта 1440. вибирають великим князем Казимира і зривають майже всякі зносини з польським королем Володиславом Варненьчиком.

Смерть Володислава Варненьчика 1444. давала Литовцям дуже добру нагоду розірвати зовсім унію з Польщею, але литовські пани не зрозуміли ваги хвилі. Місто того, щоби вплинути на велико-литовського князя Казимира, щоб не прийняв польської корони, литовські пани згодили ся на коронацію Казимира польським королем, чим довели знов до пер-

зональної унії. Казимир котрий з початку стояв під впливом литовських папів, скоро попав під вплив польський і не лише не допускав через цілий час свого панування до вибору великого литовського князя, але де лише лучила ся нагода, зносив окремі князівства і прилучав їх впрост до корони. В Київі по смерті Жигмонта стали володіти окремі князі з родини Ольгерта Олельковичі. По смерті князя Симеона Олельковича, Казимир зніс окреме київське князівство 1471. і осадив там свого воєводу.

Зріст Москви. Заложене Юриєм Довгоруком суздальське князівство, стояло від часів нападу Батия під зверхностию Татар. Татарські хани надавали велико-княжі достоїнства ріжним князям, то князям Володимира над Клязмою, то Москви, то Тверу. Дперва від Івана I. Калити від 1328. оставав велико-княжий титул постійно в руках московських князів. Московські князі поусували з часом прочих суздальських князів, а дійшовши до більшої сили при помочи Татар, звертають ся проти своїх зверхників. В. князь. Дмитро IV. Донський побив татарського хана Мамаю над Доном 1380. р. а Іван III. Василевич довів до цілковитого упадку Золотої Орди. Москва стала зовсім свобідною.

Властивим основателем могутости Москви

був Іван III. Василевич Строгий. Від него розпочинає ся цілковитий московський абсолютизм. Іван III. оженив ся з братаницею послідного візантійського цїсаря, а по упадку Царгорода приняв герб візантійського цїсарства, двоголового орла. Іван III. підбив під панованє: Москви Новгород Великий і Псков.

Упадок Новгорода. З трех головних політичних чинників на Русі, князя, бояр і віча, зискав рішучу перевагу князь в Москві, бояри стали панами в Галичи, до найбільшого значіння дійшло віче в двох північних країнах Русі, Новгороді і Пскові. В Новгороді перейшла вся влада в руки віча, яке покликувало князїв, котрі мали підчас мира дуже мале значінє, а були вождями підчас війни. Найбільше значінє у Новгороді мав вибраний вічем намісник, званий посадником.

Новгород провадив широку торгівлю і належав до союзу міст Ганза. Він лежав між двома зростаючими силами Литвою і Москвою. За часів Івана Василевича, мало в Новгороді перевагу литовске сторонництво під проводом родини Борецких, а іменно Марти Борецкої. Заходом Марти покликала віче на посадника Михайла Олельковича, як намісника Казимира. Се дало причину Іванови Строгому до війни з Новгородом. Він напав на новгородські землі і змусив Новгород прийняти посадника з єго

руки. Коли-ж не задовго потім повстали Новгородці проти Івана Василевича, знищив Іван цілковито новгородський устрій 1478. р. Богато Новгородців покарав смертю між ними Марту Борецку, а 8.000 міщан вивіз в глибину своєї держави. З сего часу Великий Новгород, що мав кількасот тисяч мешканців, упав цілковито і ніколи вже відтак не підніс ся.

Ніщавські статuti 1454. У внутр Польщі зайшли за Казимира важні зміни. Король Казимир стремів до зломаня сили вельмож, тому попирав проти них шляхту. Коли-ж 1454. р. покликана шляхта до загального ополченя проти Хрестоносців, вчинила ворохобню, Казимир скористав з сего і щоб зменьшити силу панів, надав шляхті важні привілеї під назвою Ніщавских статутів. Після сих привілеїв, король не міг скликувати загального ополченя без зїзду земскої шляхти т. зв. соймиків. Часом наказував король соймикам вибирати послів на спільну нараду звану соймом. В сей спосіб повстала в Польщі нова інституція, сойм. Перший сойм був в Польщі 1460 р.

§ 6.

Винахід пороху і друку.

Винахід пороху. При кінци середних віків винайдено стрільний порох і друк, дві річи, які вплинули дуже багато на зміну обставин в Європі. Стрільничий порох знали о много скорше від європейців Хінці і Инди. Звідси то, правдоподібно за посередництвом Арабів, прийшов стрільний порох до Європи, а оповіданє про винахід стрільного пороху монахом Бертольдом Шварцом, потреба уважати легендою. Перший раз ужито стрільного пороху в Європі в битві Англійців з Французами під Кресі.

Іван Гутенберг. О много важнійшим для науки був винахід друку. В середних віках були лише писані книжки. Найбільше заслужили ся около просвіти переписуванєм книг монастирі. Писані книжки були дуже дорогими, тому купували їх лише люди богаті; біблія коштувала кілька сот золотих, тому бібліотеки, що мали до 1000 томів, були дуже рідкими.

В середних віках попитував нарід за образками сьвятих, при яких були короткі молитви. В тій ціли вирізувано образки з молитвами на деревляній дощинці і відбивано

на папері. Тим способом можна було видрукувати і цілу книжку; та се була великанська праця, вирізувати тільки табличок кілька сторін мала книжка. Перший котрий винайшов рухомі черенки, якими можна було легким способом випечатати книжку, був Іван Гутенберг, що уродився в Могунції.

Гутенберг одержав від багатого золотника Фуста грошеву підмогу і почав печатати різаними з дерева черенками букварі, молитвенники і граматики. Відтак увійшов Гутенберг в спілку з Петром Шефером, що винайшов металеві черенки і тревале чорнило і розпочав друкувати біблію. Тоді захоплений Фуст, сподіваючися з друкування біблії великих зисків, зажадав від Гутенберга звороту гроший, що їх йому позичив, а коли Гутенберг не мав звідки гроший віддати, заізвав его Фуст перед суд. Суд признав Фустови яко відшкодоване, всі черенки і друкарські прилади Гутенберга. Оба спільники Фуст і Шефер докінчили друкувати біблію і прийшли до великого майна, підчас коли Гутенберг помер в великій нужді.

З часом з Могунції де повстала перша друкарня, розійшла ся друкарська штука по цілій Европі і причинила ся до дуже скорого зросту науки і просвіти поміж простим народом.

Важніші дати з історії середніх віків.

375. Прихід Гунів до Європи.
378. Битва під Адрианополем.
410. Алярик здобуває Рим.
450.—650. Вандрівка Слов'ян.
451. Битва на Каталявнійських полях.
455. Вандали нищать Рим.
476.—493. Держава Одоакра в Італії.
481.—511. Кльодвик.
481.—751. Меровінги.
493.—555. Держава Остроготів в Італії.
496. Хрест Кльодвика.
527.—565. Юстиніян I. східним цісарем.
534. Упадок держави Вандалів.
555.—568. Панованє Греків в Італії.
568.—774. Держава Льонгобардів в Італії.
590.—614. Папа Григорій Великий.
597. Заведенє християнства в Англії.
602. Послідна відомість про Антів.
622. Геджра.
632. Смерть Магомета.
650. (около) Держава Самона.
651.—750. Халіфат Омаядів.

711. Битва під Херес де ля Фронтера.
714.—741. Кароль Мартель.
732. Битва mezi Тур а Поату.
750.—1258. Халіфат Аббасидів.
751.—768. Пепін Малий королем.
754. Початок папської держави.
756. Початок окремого халіфату в Іспанії.
768.—814. Кароль Великий.
772.—802. Війна з Саксонцями.
774. Упадок держави Льонгобардів.
800. Коронація Кароля Великого цісарем.
814.—840. Людвик Побожний.
843. Договір в Вердені.
862. Прибує Рюрика до Новгороду.(?)
862.—879. Рюрик (?)
863. Сьв. Кирило і Методий в Моравії.
879.—913. Олег. (?)
887. Остатний поділ франконської держави.
887.—899. Арнульф німецький.
896. (?) Прибує Угрів до Угорщини.
906. Упадок Велико моравської держави
911. Договір Русинів з Греками.
913.—945. Ігор.
911.—918. Конрад I. франконський.
919.—1024. Саска династія.
919.—936 Генрик I.

933. Побіда Генрика над Уграми.
937.—973. Оттон I. Великий
945.—955. Сь. Ольга руска княгиня.
955.—972. Сьвятослав.
955. Битва пад рікою Лехом.
962. Коронація Оттона I. цісарем
в Римі.
966. Хрест Мечислава I. в Польщі.
972.—980. Ярополк.
973.—983. Оттон II.
976.—1246. Бабенберги в Австрії.
980.—1015. Володимир Великий.
983.—1002. Оттон III.
987.—1328. Капетінги у Франції.
988. Хрест Руси.
992.—1025. Болеслав Хоробрий.
998.—1035. Стефан Сьвятий угорський.
1000. Оттон III. в Гнезні.
1002.—1024. Генрик II.
1014.—1035. Канут Великий.
1015.—1018. Сьвятополк Окаяний.
1018.—1054. Ярослав Мудрий.
1024.—1039. Конрад II.
1036. Битва з Печенігами. Золоті ворота.
1039.—1056. Генрик III.
1051. Ілярйон митрополитом.
1054.—1078. Ізяслав I.
1056.—1106. Генрик IV.
1058.—1079. Болеслав Сьмілий.

1059. Лятеранський собор.
1066. Битва під Гастінгс.
1073. 1085. Папа Григорій VII.
1077. Генрик IV. в Каносі.
1078.—1093. Всеволод.
1093.—1113. Сьвятополк II.
1095. Собор в Клермонт.
1095.—1270. Хрестоносні походи.
1096.—1099. Перший хрестоносний похід.
1087.—1198. Ростиславичі в Галичи.
1087.—1092. Рюрик.
1092.—1125. Володар.
1097. Зїзд в Любечи.
1099. Зїзд у Ветичах.
1102.—1138. Болеслав Кривоустий.
1103.—1111. Походи Русинів на Половців.
1106.—1125. Генрик V.
1113.—1125. Володимир Мономах.
1118. Заложене ордену Темплярів.
1122. Вормацкий Коркондант.
1125.—1153. Володимирко.
1125.—1137. Льотар II.
1138.—1254. Гогенштавфи.
1138.—1152. Конрад III.
1147.—1149. Другий хрестоносний похід.
1152.—1190. Фридерик I. Борбароса.
1153.—1187. Ярослав Осмомисл.
1169. Андрій Боголюбский нищить
Київ.

1176. Битва під Легнано.
1180.—1223. Филип II. Август французский.
1187. Здобуте Єрусалима Турками.
1187.—1198. Володимир II. в Галичи.
1189.—1192. Третий хрестоносний похід.
1190.—1197. Генрик VI.
1198.—1216. Інокентий III.
1199.—1324. (1340) Романовичі. Галицко-во-
линська держава.
1199.—1205. Роман.
1202.—1204. Четвертий хрестоносний похід.
1205.—1266. Данило.
1213. Умова в Спижи.
1215. Велика карта свобод в Англії.
1215.—1250. Фридерик II.
1222. Золота буля в Угорщині.
1224. Битва нап Калкою.
1226.—1270. Людвик IX. Сьвятий.
1228.—1229. Пятий хрестоносний похід.
1237. Битва під Кортенуовою.
1237.—1241. Напад Монголів.
1245. Собор в Ліоні.
1246. Вимерте Бабенбергів.
1248.—1255. Шестий хрестоносний похід.
1255. Данило королем.
1256.—1273. Безкороліве в Німеччині.
1266. Битва під Беневентум.
1268. Битва під Тагліякоцо. Смерть
Конрадина.

1270. Семий хрестоносний похід.
1270.—1301. Лев князь галицкий.
1273.—1291. Рудольф I. Габзбургский.
1278. Битва на моравскім поли.
1282. Наданє Австрії Габзбургам.
1291. Упадок Аккону.
1291.—1298. Адольф Насавский.
1298.—1308. Альбрехт I.
1301. Вимерте Арпадів.
1301.—1315. Юрий (князь волинський).
1306.—1333. Володислав Локеток.
1308.—1213. Генрик VII. Люксембургский.
1309.—1377. Вавилонська неволя пап.
1314.—1347. Людвик Баварский.
1315.—1324. Андрій галицкий князь.
1315. Битва під Моргартен.
1316.—1341. Гедимин в. князь литовский.
1328. Початок панованя Валезиїв
у Франції.
1324.—1340. Юрий II. Тройденович.
1333.—1370. Казимир Великий.
1337.—1453. Велика війна Франції з Англією.
1338. Зїзд електорів в Рензе.
1342.—1382. Людвик Великий угорский.
1345.—1377. Ольгерд. вел. князь литовский.
1346. Битва під Кресі.
1346.—1378. Кароль IV.
1348. Заложене університету в Празі.

1349. Прилучене галицької Руси до Польщі.
1354. Прихід Турків до Європи.
1356. Золота Буля в Німеччині.
- 1358.—1365. Рудольф IV. Основатель.
1364. Заложене університету в Кракові.
1365. Заложене університету у Відни.
1368. Заложене університету в Пятицерквах.
- 1370.—1382. Людвик угорський королем Польщі.
1374. Кошицькі привілеї.
- 1378.—1410. (1419). Вячеслав Люксембурський.
1386. Шлюб Ядвиги з Ягайлом.
1389. Битва на Косовім поли.
1396. Битва під Нікополіс.
1399. Витовт побитий над Ворсквою.
1402. Битва під Ангорою.
1409. Собор в Пізі.
1410. Битва під Грунвальдом.
- 1410.—1437. Жигмонт Люксембурський.
1413. Городельська унія.
- 1414.—1418. Собор в Констанції.
1415. Спаленє Гуса. Гогенцолерни одержують Бранденбургію.
- 1420.—1434. Гусицькі війни.
1429. Орлеанська дівиця.
- 1434.—1444. Володислав Варненьчик.
- 1438.—1439. Альбрехт II.

1439. Фльорентийска унія.
1440.—1493. Фридерик III. цісарем.
1444. Битва під Варною.
1447.—1457. Казимир Ягайлович.
1450. (около) Винахід друку.
1453. Здобуте Царгороду.
1455.—1485. Війна Білої і Червоної Рожі.
1478. Упадок Великого Новгороду.
1480. Москва увільняє ся з під зави-
симости Татар.
1492. Відкрите Америки.

Зміст.

	Стор.
Вступ	3.
Старинні германи, їх політичний устрій, обичаї і релігія	6.
Велика вандрівка народів	11.
Атиля король Гунів	14.
Держави в Італії з початком середних віків	16.
Східно-римська держава за цісаря Юсти- ніяна і його наслідників	19.
Араби	23.
Франконська держава	29.
Церковні відносини з початком середних віків	32.
Держава Франків під династією Каро- лінгів	37.
Слов'яни	54.
Передісторичні часи людскости	60.
Передісторичні часи України Руси	71.
Анти і розміщене Українсько-руських пле- мен	76.
Початки рускої держави	80.
Володимир Великий і Ярослав Мудрий	92.
Занепад рускої держави	100.
Суспільний і політичний устрій Українсь- ко-рускої держави	106.

	Стор.
Повстанє польскої держави і перші польські князі	119.
Німеччина під панованєм королів з саскої династії	123.
Королі з франконської родини, Борба цісарів з папами	131.
Перший хрестоносний похід	140.
Німеччина під панованєм Гогенштавфів. Другий і третій хрестоносний похід	144.
Упадок Гогенштавфів. Зріст пап за Інокентія III. і IV. Четвертий і пятий хрестоносний похід	151.
Історія Англії і Франції до часу хрестоносних походів	157.
Наслідки хрестоносних походів	163.
Австрійські краї за часів Бабенбергів Перишилїдів і Арпадів	169.
Галицке і галицко-волинське князівство	176.
Рудольф Габзбурский і єго наслідники	192.
Королі з родини Люксембургів	205.
Упадок Царгороду	214.
Франція і Англія з кінцем середних віків	218.
Русь і східна Европа при кінци середних віків	221.
Винахід пороху і друку	234.
Важнійші дати з історії середних віків	236.

Справленє важнійших помішчених похибок.

Стор. 34. 1. стрічка з долу є 735, має бути 755.

Стор. 51. 4. стрічка з гори є Борбапо між, має бути
Борба поміж.

Стор. 71. 6. стрічка з гори є Перед історичні, має бути
Передісторичні.

Стор. 83. 12. стрічка з долу є слибн, має бути Єслиби.

Стор. 85. 12. стрічка з долу є музулманьскікупці, має
бути музулманьскі купці.

UNIVERSITY OF ILLINOIS-URBANA
909 C34V C001 v.2
Vsesvitna istoriaj : 3 illustracijaj

3 0112 093754585